శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్త్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

పరాభవ - చైత్ర - కార్తికములు

సంపుటము 55 సంచిక 1-4



"దేశభాషలందు దెలుఁగు లెస్స."



సంపాదకుఁడు

కవిమూర్ధన్య: కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రచురణములు

అకారాద్యముద్రిత గ్రంథసూచిక	0-50
అమరుకము - జయంతి రామయ్యపంతులుగారు	1-25
అఱవ దేశమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయము - ఆ. ఉమాకాంతముగారు	0-25
ఆర్యభాషావిభాగము	0-50
ఆంధ్రసాహిత్య పరిషద్వృత్తాంతము	0-50
ఈశానసంహిత	0-50
ఉత్తరరామచరిత్రము - జ. రా. పంతులు	2-50
ఉన్మాదసహస్రము (వెఱ్ఱివేయివిధములు) కొత్తపల్లి సూర్యారావు	0-75
కవిజనోజ్జీవని - సమస్యలు - శ్రీ కోటి రఘునాథతొండమాన్	0-50
కవిజనాశ్రయము	2-00
కాళిందీకన్యాపరిణయము - అహోబలపతి (ప్రథమ భాగము)	1-50
డిటో (ద్వితీయ భాగము)	0-75
చంపూరామాయణము (ఆంధ్రము) జ. రా. పంతులు	1-50
చాటుధారాచమత్కారసారః - (సంస్కృతము)	0-75
జ్ఞానప్రసూనాంబికాశతకము	0-25
జ్యోతిశ్శాస్త్రసారము - కపిస్థలం కృష్ణమాచార్యులుగారు	0-50
నమస్కారములు - కొత్తపల్లి సూర్యారావు	0-25
పరిషత్పుస్తకభాండాగారము 2 వ భాగము	1-00
,, 3 వ భాగము	1-00
ప్రాకృతభాషోత్పత్తి - శ్రీమాన్ మే. వెం. రమణాచార్యులుగారు	0-75

శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక

(Journal of the Telugu Academy)

పరాభవ - చైత్ర - కార్తికములు

సంపుటము 55 సంచిక 1-4



"దేశభాషలందు తెలుఁగు లెస్స."



సంపాదకుడు

కవిమూర్ధన్య: కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

ప్రతిష్ఠాపకులు :

ఆంధ్రభోజ, మహారాజ,

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రావు వేంకటకుమార మహీపతి సూర్యారావు బహద్దరువారు సి. బి. ఇ., డి. లిట్, పిఠాపురము మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ వేంకటగిరి మహారాజావారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ బొబ్బిలి మహారాజావారు

వ్యవస్థాపకులు :

శ్రీ జయంతి రామయ్యగారు

ఉద్ధారకులు :

శ్రీ రాజా వేంకటాద్రి అప్పారావు బహద్దరువారు,
జమీందారు, ఉయ్యూరు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు - కాకినాడ

అధ్యక్షులు

"విమర్శకాగ్రేసర" 'ఐతిహాసికసమ్రాట్'

శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారు

ప్రధానకార్యదర్శి, కోశాధికారి

"అభినవభోజ"

శ్రీ దంటు భాస్కరరావుగారు

సహాయకార్యదర్శి :-

"కవిశిరోమణి", "ఉభయభాషాప్రవీణ" A

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

కార్యనిర్వాహక వర్గ సభ్యులు :-

1. శ్రీ కోకా శివనాథశాస్త్రి గారు
2. "బాలవ్యాస" శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారు
3. "భాషాప్రవీణ" "వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ"
   శ్రీ చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రి గారు
4. "కవిమూర్ధన్య" "ప్రౌఢకవిచంద్ర"
   శ్రీ కాశరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి గారు
5. శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తు గారు (బి. ఏ)
6. శ్రీ జయంతి బుచ్చిరామశర్మ గారు
7. శ్రీ చిరువోలు కోటీశ్వరరావు గారు
8. శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు, గారు బి. ఏ.
9. శ్రీ వేదుల రామచంద్రకీర్తి గారు, (ఎమ్. ఏ. ఆనర్సు)
10. "సాహిత్యవిద్యాప్రవీణ" "ఉభయభాషాప్రవీణ"
    శ్రీ ఓలేటి సుబ్బరాయశాస్త్రి గారు
11. శ్రీ కావలి శ్రీరామమూర్తిగారు, (బి. ఏ. బి. ఎల్.)

విషయసూచిక

శ్రీ రామాయ నమః

వేఙ్కటేశ్వర స్తుతిః

శ్రీ శిష్ట్లా బాలకోటీశ్వరరావు

శ్లో॥ శ్రీమఃపతిం సత్యవిరాజహృద్య
పద్యప్రసూనపరిపూజితపాదపద్మమ్
దయామయాలోకపునీతలోకం
త్వాం వేంకటేశ్వర మహం శరణం ప్రపద్యే. ౧

శ్లో॥ శ్రీ శేషశైలభవనేషు భవన్నివాసః
దీనార్థిలోకహృదయేషు చ బద్ధదీక్షః
ప్రస్తూయసే కవివరై స్తులనాప్రసంగే;
సర్వేశ్వరః ఖలు భవాన్ శ్రితపారిజాతః. ౨

శ్లో॥ నో జానే భవదన్యదైవత ముమాజానే! ప్రసేదేతి, మా
జానే! మా మవ, పాలయేతి బహుధా భక్త్యా ముహుః ప్రార్థయన్
దుర్దైవోపహత స్త్వదేకశరణ స్త్వామేవ యాచ్నామి మే
వాంఛా మంబురుహాక్ష! పూరయ సదా శ్రీ వేంకటేశ ప్రభో. ౩

శ్లో॥ ఆరాధయామి వచసా మనసా చ మూర్ధ్నా
తే పాదనీరజ ముమాధవ! వేంకటేశ!
సర్వాత్మకే త్వయి నివేశితచిత్తవృత్తిం
మా మేహి పాహి పురుషోత్తమ! దేవదేవ! ౪

శ్లో॥ అకించనత్వాత్ విగతాశ్రయత్వాత్
దురంతదుఃఖానల తప్తచిత్తః
భవత్పదారాధనబద్ధబుద్ధిః
భజామి విశ్వేశ్వర! మాం ప్రసీద. ౫

సంజయశ్రీకృష్ణుల రాయబారము లందలి విశిష్టత

శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

సంజయుని రాయబారమునకు ప్రసక్తి యేమనగా, శకుని దుర్యోధనులచే ప్రోత్సహింపబడిన ధృతరాష్ట్రుడు సుహృద్ద్యూతమున కని పాండవుల నాహ్వానించి రప్పించినతరువాత ద్యూత మువక్రమించిన కౌరవులు కపటమున వారి నోడించుటలో వనవాసాజ్ఞాతవాస - పణములు పెట్టి యాడినవారు 13 సం॥లు రాజ్యభ్రష్టు లగునట్లు నాతరువాత వారిరాజ్యము వారు పొందునట్లు

"త్రియోదశే చ నిర్వృత్తే పున రేవ యథోచితమ్,
స్వరాజ్యం ప్రతిపత్తవ్యమ్"

అని నిర్ణయించియుండి "నికృత్యావంచితాః పార్థాః। ద్యూతేన చ పరాజితాః ।। ప్రహితాశ్చైవ కాననమ్" అని ద్రోణపర్వములో కర్ణుడు చెప్పినట్లు కౌరవులు కపటద్యూత మవలంబింపగా నోడిపోయిన పాండవులా 13 సం॥లు యథాక్రమముగా గడపి విరాటనగరములో నుత్తరాభిమన్యుకుమారులకు జరిగిన వివాహమహోత్సవములో పాల్గొని కుతూహలులై యున్నపు డక్కడ సమావేశ మయిన బంధు వర్గము ద్యూతకాలనిర్ణయప్రకారము పాండవులకు రావలసియున్న రాజ్యమునుగూర్చి యాలోచించి ద్రుపదపురోహితుని బంపగా వెడలి యాతడు గతవృత్తాంతమును పాండవులుపడినకష్టములను చెప్పినను దానిని వారు మనస్సులో బెట్టుకొనక లోకహాని లేనిపద్ధతినే వారు తమ రాజ్యమును కోరుచున్నారు.

"తే భవన్తో యథా ధర్మం యథా సమయ మేవ చ
ప్రయచ్ఛన్తు ప్రదాతవ్యం మా వః కాలో ఒత్యగా దయమ్॥

మీరు ధర్మమును ద్యూతకాలనిర్ణయమును పురస్కరించుకొని కాల విలంబము కాకుండ వారిది వారి కీయవలయు నని చెప్పెను.

కర్ణుఁడది విని దుర్యోధనునివైపు చూచి యిట్లనెను. పాండవులు తమరాజ్యమును పొందఁగోరుదురేని ద్యూతనిబన్ధనప్రకారము మరల నంతకాలము వనవాసాదులు చేసి రావలసినదే యని.

ఆ కర్ణునిమాటకు భీష్ము డాగ్రహించెను. ధృతరాష్ట్రుఁడు మందలించి నా సందేశము సంజయునిచేత బంపుచున్నా నని చెప్పి ద్రుపద పురోహితుని బంపివైచి సంజయుని తానుపంపినసందర్భములో సంజయుని రాయబారము ప్రసక్తమయినది.

—: ధృతరాష్ట్ర సందేశసారాంశము :—

"నీవు ధర్మజుపాలికి నెమ్మి నరుగుము... అతనికి ననుజవర్గంబునకును బంధులకు నింపు పుట్టంగ బలుకు మచట"

"నెయ్యము వాటించి కడుం దియ్యమెసగ నలుక లెల్ల దీరెడునటుగా గయ్యమ్ము మనుతలపు లోనుగ నయ్యమసందనుకుమానునట్టు తెలుగుగాన్.

ఈ ధృతరాష్ట్రమతము ననుసరించి సంజయుఁడు వెడలి యిట్లు చెప్పెను.—

"న చేద్భాగం కురవోఽన్యత్ర యుద్ధా
త్ప్రయచ్ఛేరం స్తుభ్య మజాతశత్రో!
భైక్షచర్యా మన్ధకవృష్ణిరాజ్యే శ్రేయో
మన్యే న తు యుద్ధేన రాజ్యమ్"

ధర్మజా! యుద్ధములేకుండ కౌరవులు మీరాజ్యము మీ కీయని పక్షములో మీరు జీవనార్థము వృష్ణి - అన్ధక-రాజ్యములలో భిక్షాటనము చేయుటే మంచిది కాని యుద్ధముతో రాజ్యము రాబట్టుకొనుట యెంతమాత్రము మంచిది కా దని నాయభిప్రాయము" అని.

దీనినిబట్టి కేవలస్వార్థపరు డయినలోభి తనది యెంతయన్యాయ మయినను సరే, తన కెంతయపఖ్యాతివచ్చినను సరే, యెదుటివారేమై పోయినను సరే, తనక్షేమముననే చూచుకొనుచు నిస్సంకోచముగా ప్రవర్తించు నన్నది ధృతరాష్ట్రాభిమత మగు నీసంజయరాయబార మందలి విశిష్టత.

అది విని ధర్మజు డిట్లనెను. సంజయా! ధర్మము ద్వివిధము. ఇది ధర్మమే యనిపించెడి ధర్మ మొకటి. ఇది యధర్మ మనిపించెడి ధర్మ మొకటి. ఇట్లే యధర్మముకూడ ద్వివిధము. ఇది యధర్మమే యనిపించెడి యధర్మ మొకటి. ఇది ధర్మమనిపించెడి యధర్మమొకటి. ఇట్టిస్థితిలో ధర్మాధర్మములు నిర్ణయింపగలవాడు శ్రీకృష్ణుడే కనుక నే నాయనమీాదనే నిర్ణయభార ముంచితిని." అని.

అది విని శ్రీకృష్ణు డి ట్లనెను– సంజయా! పాండవులకు జీవనో పాయము కౌరవులను వధింపకుండ సామదానములతో సిద్ధించునేని భీమసేనుని శాంతింపజేసి పాండవులు పుణ్యము గట్టికొన్నవా రగుదురు. యుద్ధమునకు సంకల్పింపక శాంతింపు మనుచున్ననీవు క్షత్రియులకు యుద్ధము ధర్మమో, నీ వనినభిక్షాటనము ధర్మమో చెప్పుము వినెదను. పరులయైశ్వర్యమును చోరునివలె నొకరా జెప్పుడు హరింపదలచునో యప్పుడే యుద్ధమునకు ప్రసక్తి. దానికై యేర్పడినవే కవచము, ఖడ్గా దికము, ధనుస్సు, ఇత్యాదులు. "తత్ర పుణ్యం దస్యువధేన లభ్యతే" అట్టిదుష్టులను వధించుటచేత పుణ్యము వచ్చును. పరులసొత్తును చూాడ కుండగా హరించువా డొకడు చూచుచుండగా బలాత్కారముస హరించువా డొకడు. చూచుచుండగా హరించినవాడు చోరుడు కాక పోవునా? "కిం వై పృథక్త్వం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రే" ఇట్టిచోరుని కంటె నేమి భేదము దుర్యోధనునియం దున్నది?

ద్యూతకాలనిర్ణయములో తమ దగ్గఱ బెట్టుకొన్న పాండవ రాజ్యము ననంతరము వీరు తీసికొనునిబద్ధన ముండగా దానిని వీరి కేందు కీయరు? "అస్మిన్ పదే యుధ్యతాం నో వధో౽పి శ్లాఘ్యః పిత్ర్యం పరరాజ్యాద్విశిష్టమ్" ఈ విషయమై యుద్ధము చేయుమాకు ప్రాణ హాని యయినను శ్లాఘ్యమే. పరరాజ్యముకంటె పిత్ర్య మైనస్వరా జ్యమే ప్రశస్తము" అని.

తరువాతప్రసంగములో సంజయునితో యుధిష్ఠిరుడు "మా సోదరపంచకమునకు పంచగ్రామములను దుర్యోధను డిచ్చినను మేము శాంతించెద" మని చెప్పెను. శ్రీకృష్ణుడు "స్వయం త్వహం ప్రార్థయే తత్రగన్తుం సమాధాతుం కార్య మేత ద్విపన్నమ్" చెడిపోయిన యీ కార్యమును చక్కబరచుటకై కురుసభకు నేనే స్వయముగా రాదలచి యున్నాడ నని చెప్పి సంజయుని బంపెను. సంజయుడు వెడలి ధృతరాష్ట్రదుర్యోధనాదులతో విషయమంతయు జెప్పినమీాద పంచగ్రామ సంధిమాట నెత్తుకొని దుర్యోధనుడు—

"యుధిష్ఠిరః పురం హిత్వా పంచగ్రామాన్ స యాచతే

భీతో హి మామకా త్సైన్యా త్ప్రభావా చ్చైవ మే విభో"

నాసైన్యమునకు నాప్రభావమునకు భయపడి యాతడు గ్రామములను యాచించుట దగ్గఱకు వచ్చినాడు. నేను వాని కేమియు నిచ్చువాడను కానని కూర్చుండెను. శ్రీకృష్ణుడు హస్తినాపురమునకు వెడలి విదురునిచే బూజింపబడి ముచ్చటించుసందర్భములో నక్కడిస్థితిగతులు తెలిసినవిదురు డిట్లనెను.

శ్రీకృష్ణా! దర్పితుడై యున్నదుర్యోధనుడు నీవు చెప్పినను వినువాడు కాడు. ఆదుష్టులలోనికి నీవు వెడలుట నాకు సమ్మతము కాదు". అని చెప్పుకొనగా శ్రీకృష్ణుడు "సర్వ మేత దహం జానన్ క్షత్తః ప్రాప్తో ఽద్యకౌరవాన్" నేను తెలిసియే వచ్చితిని. "సోఽహం యతిష్యే ప్రశమం క్షత్తః కర్తు మమాయయా" నేను సంధికొఱకు నిష్కపటముగా ప్రయత్నించెదను.

"ఆకేశగ్రహణా న్మిత్ర మకార్యా త్సంనివర్తయన్ అవాచ్యః కస్యచి ద్భవతి..." తనజుట్టు పట్టుకొనునంతవరకు మిత్రుని నకార్యమునుండి మఱలింపవలయును. అట్లు చేసినపుడు నింద లేకుండ బోవును.

"న మాం బ్రూయు రధర్మిష్ఠాః మూఢాః...
శక్తో నావారయ త్కృష్ణః..."

యుద్ధము నివారింపగలిగినకృష్ణుడు నివారింపకపోయె నని యధర్మపరులు మూఢులు నన్ననకుండుటకై నేను వచ్చితిని. వా రెంతదుష్టు లయినను వారు నన్నేమియు జేయలేరు" అని చెప్పి విదురుని సమాధానపఱచి కురుసభలో బ్రవేశించి జామదగ్న్యకణ్వనారదాది మహర్షులసమక్షములో తాను చెప్పవలసిన దంతయు జెప్పి దుర్యోధనాదుల ప్రతికూలతను గ్రహించి, తుదకు—

"దృశ్యతాం వా పుమాన్ కశ్చి త్సమగ్రే ప్రార్థివే బలే
యోఽర్జునం సమరే ప్రాప్య స్వస్తిమానావ్రజే ద్గృహాన్
కింతే జనక్షయే ణేహ కృతేన భరతర్షభ!
యస్మిన్ జితే జితం త త్స్యా త్పుమా నేక స్సదృశ్యతామ్"

దుర్యోధనా! యుద్ధములో జనక్షయమున కేల యత్నింతువు? పార్థుని జయింప గలవాని నొకని నీ వెన్నుకొనుము. ఆయిద్దరికే యుద్ధము. అం దేపక్షమువాడు నెగ్గునో యాపక్షము గెలిచినట్టు లనికూడ బోధించి దానికిని వా రంగీకరింపకుండుటను జూచి యిక వీరికి కాలమాసన్నమైన దని వెడలి వచ్చెను.

దీనినిబట్టి తెలిసి చెప్పదగినవాడు తనమాట సాగకపోయినను చెప్పవలసిన దే. యావచ్ఛక్తి వినియోగించి యకార్యమునుండి మిత్రుని మరలించుటకు యత్నింపవలసిన దే, తనమీదకు వచ్చులోకాపవాదమును తాను తొలగించుకొనవలసిన దే. సంధిని ఘటింపజేయువాడు నిష్పక్షపాతముగా వ్యవహరింపవలసిన దే.

అనున దీ శ్రీకృష్ణరాయబారములోని విశిష్టత, (విశేషము)—



తిక్కనార్యుని కృత్యవతారిక

శ్రీ చేబోలు చిన్నయబ్రహ్మము

కవిత్రయములోని రెండవకవీంద్రుఁ డగు తిక్కనసోమయాజి పదుమూఁడవశతాబ్దమున నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈకవిచే రచింపఁబడిన నిర్వచనోత్తరరామాయణకృత్యవతారికనుబట్టి యీతఁడు నెల్లూరిని రాజధానిగా దెలుఁగునేలను బాలించిన మనుమసిద్ధియాస్థానమున నుండినట్లు విశదమగును. ఈ రాజకవులు పోషకపోషితులవలెఁ గాక మిక్కిలిసన్నిహితులై యుండినట్లు తోఁచుచున్నది.

నిర్వచనోత్తరరామాయణము నీకవి బాల్యప్రాయమున రచించి యుండును. జటిలసంస్కృతపదజాలము, క్లిష్టాన్వయము గల యీకృతి రచన యీవిషయమును నిరూపించును. ఈకృత్యవతారికలోఁ దన్నుఁ గూర్చి "అమలోదాత్తమనీష నేనుభయకావ్యప్రౌఢిఁ బాటించు శిల్పమునం బారగుఁడన్ గళావిదుఁడ" నని యిత్యాది వ్రాసికొనెను. సంస్కృతమున రచించిన కావ్యములు లేకున్నను దద్భాషాకావ్యమర్యాదను సమగ్రముగా నెఱిఁగి, తెనుఁగుఁగైత తీరుతీయములలోతుపాతులను గ్రహించి, వానిని రచించుశిల్పమున నారితేరినవాఁ డ ననియు గళావిదుఁడ నని పేర్కొన్నాఁడు. ఇట్టి విశేషప్రస్తావన యాంధ్ర భారతవిరాటపర్వకృత్యవతారికయందుఁ గనిపింపదు. యౌవనమున రచింపఁబడిన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున నట్టి స్వాతిశయోక్తి యుండుట సహజము. వయసుతోఁ బాటనుభవము పెరుగుటచేతను సోమయాజియై తాత్త్వికచింతాపరుఁ డగుటచేత భారతకృత్యవతారికలో స్వవిషయము నత్యంతవినమ్రభక్తిభావబంధురముగా సముచితముగా చెప్పియుండెను.

నన్నయ యాంధ్రీకరణమునకుఁ బిమ్మట రెండువందలసంవత్సరముల కీకవి యుదయించెను. తాతతండ్రులవంశము ప్రసిద్ధపండితమంత్రి

వంశ మగుటంజేసి జన్మతః స్వాతంత్ర్యప్రవృత్తి, గాంభీర్యము, నార్జవము మున్నగుసుగుణములు చేపడినవి. వానికిఁ దోడుగా నుభయభాషాకావ్యరచనాభినివేశము చక్కని యారోగ్యభాగ్యములు సమకూడుట మఱియొకవిశేషము. కావ్యరసజ్ఞశేఖరుఁ డగుమన్నసిద్ధి విశేషగౌరవాదరణలుసంప్రాప్తించుట యీకవిరేణ్యుని తెలుఁగుజాతిపూర్వపుణ్యము. ఈతఁడు కవిరాజమాత్రుఁడే కాఁడు. కవిబృందకవితాపోషణనిరతుఁడు. దీనింబట్టి యుదారబుద్ధిగలవాఁ డనియుఁ దనకుఁ గల కీర్తిధనములను కేవలము విశ్వోన్నతికిం బట్టుఁగొమ్మయగు కవితాభివృద్ధికే వినియోగించిన ట్లూహింపవచ్చును. ఈతఁ డెంత మృదుమధుర రసభావియో యంత భావనిరంకుశుఁడు., విద్వత్సంస్తవనీయభవ్య కవితావేశుఁడు కూడ.

“హృదయాహ్లాది చతుర్థ మూర్జితకథోపేతంబు నానారసాభ్యుదయోల్లాసి విరాటపర్వమునుండియే యీకవి పూర్వోక్తవిశేషణములు కారణముగా నాంధ్రీకరించెను. ఏ కొలఁదిభాగమో శేషించిన యరణ్యపర్వమును నన్నయ రచించినట్లే సమర్థించెను. అరణ్యపర్వశేషరచనాప్రసంగము నీతఁ డతిప్రజ్ఞతో జాఱవిడచెను. అట్లు విడచుటలోఁ గొన్ని సందియము లుండినను వానిని వెలువరింపక తాను విరాటమాది పదునేను పర్వము లాంధ్రప్రజాహ్లాదసంవర్ధనముగాఁ దెనిగింపనున్నట్లు సూచించెను.

తిక్కన కృత్యవతారికను జూచినపు డందు లౌకికమైన, యలౌకికమైన చిత్తసంస్కారప్రయోజనములు పొడకట్టును. మనుమసిద్ధి దాయాదులచే రాజ్యభ్రష్టుఁడైనట్లును దిక్కన గణపతిదేవుని మెప్పించి మహారాజాగ్రేసరుని సహాయమున శత్రువులనుండి మనుమసిద్ధికి రాజ్యమిప్పించినట్టివృత్తాంతము నిర్వచనోత్తర రామాయణకృత్యాదిని గన్పట్టును.

పదుమూఁడవశతాబ్దభాగమున నాంధ్రదేశమున శైవులకు వైష్ణవుల కంతకకలహములు చెలరేగినవి. మా శివుఁడు గొప్పవాఁడని శైవులు. కాదు మా విష్ణువు గొప్పవాఁడని వైష్ణవులు తగవులాడిరి. తెలుఁగునేల వారి యనైకమత్యమున నిర్వీర్య మగుట గుర్తించి సమదృష్టుఁడగు తిక్కన శివకేశవు లభిన్ను లనియు, నా రెండుమూర్తులును బరతత్త్వమున నంతర్భాగములే యని బోధించి తన్మూలముగా రెండుమతములవారి నొకత్రాట నడిపింపఁదలఁచియే తనకృత్యవతారికలో హరిహరనాథుని సాక్షాత్కరింపఁజేసికొని తన్ముఖకమలమునుండి యమూల్యసందేశము నందఁజేసినాఁడు. కేవలము కవితాదృష్టితోనే కాక సాంఘికవిప్లవవిచ్ఛేదనదీక్షతో నీతఁడు చక్కనివాతావరణమును సృష్టించియుండెను. కృత్యవతారికలోఁ గల హరిహరనాథ సాక్షాత్కారము, కృతిపతిత్వాభిలాష, యాత్మకథనములు కవికృతకల్పనయందును భగవత్పరముగాఁ జెప్పియుండుటచే సత్యదూరము కానేరదు. మీఁదు మిక్కిలి "ఆత్మసమ్మోదముఁ బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడుచునుండు దెవ్వఁడున్"- మున్నుగాఁ బరాత్పరు డఁభిభాషించుటచే నీ ప్రస్తావన తెలుఁగుకావ్యలోకమునకే సంజీవని యైనది. ఏతత్కారణముగాఁ దిక్కనార్యుఁడు తెలుఁగుజాతికీర్తిదీప్తులకు సహస్రకరుఁడైనాఁడు.

స్వప్నమునఁ గనిపించినహరిహరనాథుని సత్కవితావేశముతో భక్తిపరవశుఁడై రచించినసీసపద్య మతిమనోహరము. పద్యపఠనము పూర్తి యగుసరికి పాఠకులహృదయవీథి నొకయపూర్వదివ్యమూర్తి ప్రత్యక్షమగును. ఈ చిత్రమును జిత్రించుటలోఁ బ్రముఖచిత్రకారులు గూడ తబ్బిబ్బు పడవలసినదే. ఈపద్యమున సమకూర్చినకావ్యశిల్పము మిగిలిన పదునేనుపర్వములయం దన్నియెడలఁ బ్రదర్శించియుండెను. "హరినీలపాత్రిక సురభిచందన మున్నగతి. "సురనదియును గాళిందియు

చెరసినట్లు" అను విశేషణములు సహజములు గాకపోయినను నుద్దిష్ట
రూపకల్పనమున నాతఁడు చేసినచిత్రసృష్టి యనిపించును. ఇట్టి జగన్మో
హనమూర్తి కనఁబడకపూర్వము గుంటూరివిభుఁడు మధురకీర్తి...
సాంగవేదవేది స్వర్గస్థుఁ డయినకొమ్మనదండనాథుఁడు పుత్త్రవాత్సల్య
ముప్పొంగుచుండఁ గానిపించుటయుఁ దానవుఁడు నమస్కరింపఁగా జన
కుఁడు సమాదరబుద్ధితో 'నీవు మున్ను రచించిన "కిమస్థిమాలాం కిము
కౌస్తుభం వా పరిష్క్రియాయాం బహుమన్యసే త్వమ్; కిం కాలకూటః
కిము వా యశోదాస్తన్యః తవ స్వాదు వద ప్రభో! మే" అను
శ్లోకము తన్నెంతో యలరింపఁజేసిన దని హరిహరనాథుఁ డన్నట్లు
తన్నుఁ గార్యార్థినిగాఁ బంపి తా నిమ్మెడ కిపుడే విచ్చేయుచున్నా డని
చెప్పెను. ఇంతలోఁ గరుణారసము పొంగి...అనుపద్యానురూప రూప
ముతో సర్వేశ్వరుఁడు సన్నిధిసేయును.

ఇందు సూచించినసంస్కృతశ్లోకము హరిహరనాథ పరమైనది.
అంతకుఁబూర్వమే యీ కవి దీనిని రచించియుండును. ఈ యొక్క
శ్లోకమే తక్కఁ దదనుబంధము లైనశ్లోకములు లభింపకపోవుటచే
నీతఁడు సంస్కృతమున హరిహర స్తవ మనునొకగ్రంథమును రచించె
నని చెప్పుటకు వీలు లేదు. "నీవు దొల్లి రచియించినపద్యంబు గాఢాద
రంబున నవధరించె నని తానే వ్రాసికొనియుండుటచే దీనిని వ్యస్త
శ్లోకముగానే పరిగణింపవచ్చును.

నన్నయ తనకావ్యాదిని '(శ్రీ) వాణీగిరిజా శ్చిరాయ' అను
సంస్కృతశ్లోకమును రచించెను. కాని యేతాదృశకల్పన చేసియుండ
లేదు. తిక్కన తన కావ్యాదిని '(శ్రీ) యన గౌరినాఁ బరగుచెల్వకు'
అను తెలుఁగుపద్యమును రచించి తనకుఁ గలత్రిలింగభాషాభిమాన
మును జాటుకొనెను. నన్నయ తిక్కనల శ్లోకపద్యములందుఁ గొంత
రచనావైవిధ్య మున్నది. నన్నయ లక్ష్మీసరస్వతీపార్వతు లను త్రి

మూర్తులను గావ్యసిద్ధికై ధ్యానించెను. తిక్కన శ్రీదేవిగిరిజాదేవత లకు మనోరంజనము సేయు హరిహరరూపములను దాల్చిన భక్త జనంబు వైదికధ్యాయిత కిచ్చమెచ్చుపరతత్త్వము నారాధించెను. నన్నయను పూర్తిగా దిక్కన యనుకరింపలేదు. తిక్కన విష్ణురూపాయ నమశ్శివాయ హరిహరాయ పరతత్త్వాయ నమో వ్యూహ మ్మనివాడు. పేరు మోసినపెద్దవారి యడుగుజాడలలో వారిని గౌరవించునుద్దేశ ముతో నాతీరుగనే పోవువారు కొందఱుందురు. కాని తిక్కన భావ నావిశేషమున విలక్షణుఁడు క్రొత్తతీరుతీయములు తీసికొనివచ్చి వస్తు తత్త్వమునకు మెఱుఁగు లెట్టఁగల మహాకావ్యశిల్పి యితఁడు.

నన్నయకుఁ ద్రిమూర్త్యాత్మకదృష్టి యుండఁగాఁ దిక్కనకు మూర్తిత్రయాత్మకాధారకపరతత్త్వమునం దెక్కువమక్కువ యుండి నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. దీనినిబట్టి యితఁడు రచనావ్యవసాయమున ద్వైతి యైనను, నాధ్యాత్మికముగా నద్వైతి యని తేటపడుచున్నది. భక్తవత్సలుం డగుహరిహరనాథుఁడు శాంతమూర్తి...భక్తిమయం బగుసాష్టాంగదండప్రణామంబు-లలాటోపరిభాగంబున నంజలిపుటంబు-నయనావయవములు - ప్రమదబాష్పపులకపటల విలులిత పరికలితంబులు - అని చేసిన పదప్రయోగమునుబట్టి యిమ్మహాకవి పరమ భాగవతోత్తముఁ డనిపించును. సత్వగుణవిశేషం బయిన భక్తిజ్ఞానం బగు నను భాగవతోక్తింబట్టి యీతఁడు సాత్వికభక్తి ప్రవర్ధితాత్మజ్ఞానసంవర్ధితుఁ డని యూహింపవచ్చును.

స్వప్నమునఁ దిక్కనకుఁగనిపించిన పరమేశ్వరుఁడు

ఉ॥ వైదికమార్గనిష్ఠ మగువర్తనముం దగ నిర్వహించుచున్
భేదములేనిభక్తి మది నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ
త్పాదనిరంతరస్మరణ తత్పర భావముకల్మి నాత్మ స
మ్మోదముఁ బొందఁ గావ్యరసముం గొనియాడుచు నుండు దెప్పుడు.

అనినాఁడు. ఇవి కేవలము భగవద్వచనము లైనను, నందుఁ దిక్కనా ర్యుని వ్యక్తిత్వము చెప్పకయ చెప్పఁచున్నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది.

వైదికధర్మబద్ధ మైన వర్తనమునకు సర్వసమభావము గలభక్తి, మనస్సును నిష్కామ్యముగను బ్రశాంతముగఁ జేయుచుండఁగా నిరంతరము నాచరణపంకజధ్యానము కలిగియుండువారికిఁ గావ్యరస మాత్మానందమును గలిగించును. అట్టి కావ్యరసము నాకత్యంతాభిమానపాత్ర మని హరిహరనాథుఁడు వచించినట్లు రచింపబడినది. ఈ రచనా వైచిత్ర్యము, వైదుష్యములు లోకమున నతిలోక మైన యమరసందేశమును సృజింపగల్గినవి.

కావ్యరసము వైదికధర్మనిబద్ధప్రవర్తనమును, నిర్మలచిత్తప్రదాయినియగు సర్వసమభక్తిని, నిరంతరభగవచ్చరణార్చన పారవశ్యము నాత్మానందమును గలిగించు ననికూడఁ జెప్పనగును. రెండవసారి తోఁచినయుగ్మముకన్న మొదటియుర్థవిశేషమే తిక్కనయభిప్రాయ మై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు.

కేవలము శైలి, యలంకారము, పాత్రచిత్రణము గుణము మున్నగుసంశములనే దృష్టియుం దిడుకొని కావ్యపరమార్థ మగునాత్మానందమును మఱచి.........కావ్యరసపానము సేయువారికి వైదిక ధర్మబుద్ధి, నిర్మలభక్తి, భగవదర్పిత భావములు కల్గుచున్నవా? లేదు. అందుచేతనే రెండవసారితోఁచినయుగ్మముకన్న మొదటియుగ్మమే శ్రేష్ఠ మనిపించుచున్నది. మానవుని జ్ఞానమే విషయమున సార్థక మగు ననెడు దృష్టి నేనపు డెన్నికావ్యములను జదివినను దనమ్మాలముగాఁ గల్గునది బాహ్యానందమే కాక నిత్యమును నిరవధిక మైనబ్రహ్మానంద మొదవునా? తాత్త్వికచింతనము, ధర్మదీక్షయాత్మజ్ఞానము లేనికావ్యపరిజ్ఞానము నిష్ప్రయోజన మని భగవంతుఁడే నిర్దేశించినట్లు రచించుటయే తిక్కనకవీంద్రుని మహదాశయము.

ఈ కవి తనకృత్యవతారికలోఁ దన్నుఁగూర్చి ప్రయోగించిన విశేషణములు చాలవఱ కీతని మనస్తత్త్వనిరూపణసమర్థములై యున్నవి. ఆత్మానందలక్ష్యసిద్ధిం గోరినవాఁ డగుటం జేసి యాత్మస్తుతి పదప్రయోగవిడంబనము సేయక 'అమలోదాత్తమనీషులకుఁ గావ్యరసము పరమానందమును గల్గించు' ననుసత్యము నుగ్గడించెను.

ఏకళకైన నాత్మానందము లక్ష్యము. కావ్యరస మనునవుడు కేవలము సాహిత్యమునకే కాక సంగీతాదికళలకు నన్వయించును. ఆలోచనామృతమున శుద్ధమైన కావ్యామృత మాత్మవివేకముగలవారి యెడ నుపకరించినట్లు తద్విలక్షణమతులయెడ నుపకరింపదు.

తరువాత హరిహరనాథుఁడు పారాశర్యకృతియుఁ బంచమవేద మనఁదగిన భారతము ప్రజల కారాధ్యము. దానియందలి మహత్త్వమును గ్రహించి యాంధ్రీకరింపు మనియు నట్లొనర్చుటవలన భవ్యపురుషార్థతరుపక్వఫలము ప్రాప్తించు ననియు నేతత్కావ్యకన్యాపతిత్వమును గోరి వచ్చితి ననును. ఈ వచనములవలన తెలుఁగుభారతోదయము దైవనిర్ణయ మని తెలియుచున్నది.

నిర్వచనోత్తరరామాయణమును రచించి పంచమవేద మనఁదగిన మహాభారతము నాంధ్రీకరింప దక్షుం డయ్యును దాను బాలస్వభావుఁడ ననియే చెప్పుకొనెను. హరిహరనాథదివ్యవచనామృతపరిప్లావితచిత్తుం డగు నీకవీంద్రుఁ డప్రమేయు భావనాతీతుం డయ్యును భగవంతుం డాశ్రితులకు సులభుం డని బుధులవలన వినికిం జేసి ననుబోటి బాలస్వభావున కిట్టిమహనీయుమహిమ దొరకొనుటయుం గలుగున కాక......యను వచనములవలనఁ దిక్కనార్యునకుఁ బ్రాజ్ఞులయెడఁ గలగౌరవము నిరహంకారభావన లధికము లని తెలియుచున్నది.

ప్రాపంచికవిషయానురక్తి గల తుచ్ఛమైన తనచిత్తము నఖిలాండపతి భూరికారుణ్యక్షీరాంబుధివిస్తారమహితముగా నునిచె నని

చెప్పుచు భావజ్ఞులమనశ్ఫలకమున మఱియొక చిత్రమును దీర్చిదిద్దెను. కరుణ యనుపాలసంద్రమున నీదులాడు రాజహంస క్షీరనీరవిభాగ మనుప్రయాస యక్కఱలేకుండఁగనే పరమేశ్వరుఁడు తనమనస్సును కారుణ్యక్షీరాంబుధి విహరింపఁజేసిన ట్లభినందించును. సర్వజ్ఞుఁడ వగు నిన్నుఁగూర్చి మదీయవాణి పలుకనేరదు. అయినను నీ కృప నేను వర్ణింపఁగల్గుభాగ్యమును నోచుకొన్నది. గీర్వాణభారతము నాంధ్రీకరించునుద్యోగస్థుఁడ (పదస్థుఁడ) నైతిని. మఱలఁ గలుఁగఁబోవు జననమరణపరంపరాక్లేశమును దొలఁగింపుమని వేఁడను. ఈకోరిక యైనను నుపలాలితుం డగుషింభకుఁడు తనకొలంది యెఱుంగక మహాపదార్థంబును వేఁడుచందమునఁ గోరితి నని చెప్పెను. తనకోర్కె నాదయామయుఁడు తప్పక ప్రసాదింపఁగలఁ డను సంపూర్ణవిశ్వాసముతోడనే సర్వాంగాలింగితమహీతలం బగునమస్కారము చేయును.

అంతఁ బ్రసన్నుఁ డయిన యాజగన్నాథుఁడు జననమరణాదులైనసంసారదురితములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరువు గనువెలుంగు నీ కిచ్చితినని వరము దయసేయును.

ఈ దివ్యవచనము కర్ణానందమునే కాక మానసమున కాశ్చర్యము నొదవింపఁగా నెంతో ప్రౌఢశ్లే భక్తితాత్పర్యములతో నూహించుచు నీకవివర్యుఁ డానందించెను.

ఈసంవాదమువలనఁ దిక్కనమనస్తత్త్వము విదిత మగుచున్నది. సామాన్యకవులవలెఁ బ్రాపంచికభోగభాగ్యములను గోరక యనన్యదుర్లభమును, మానవజీవితపరమార్థ మగు బ్రహ్మానందమునే యభిలషించుటయు, సఫలమనోరథుం డయినట్లు రచింపఁబడుటం జేసి యాకవిబ్రహ్మ నిజముగాఁ జరితార్థుఁడే కాక బ్రహ్మణ్యుఁ డైనాఁడు.

ఈవరప్రసాదసంతోషాతిరేకమున నీశ్వరాదేశముతోఁ బూజ్యమూర్తి యగు భారత సంహితను జెప్పఁ గన్నట్లును, నిట్టిసదవకాశ

మును గల్పించిన యాదేవుని భక్త్యానందమున నభిషేకింతు నని కృత జ్ఞతాపూర్వకనమ్రభావమును జూపించును. అమూల్య మైన రత్న మును సువర్ణమునకుఁ బొదుగఁ దగును. భారతకావ్యస్వర్ణకుమారిని హరిహరనాథ దైవరత్నమున సంకేతము సేయుట యుక్త మనియుఁ దా నేర్చిన భంగి నాంధ్రభారతమును రచించి సుహృదయు లగుభక్తులకు నాంధ్రులకు వరణీయుఁ డ నయ్యెద నని చెప్పి మహాకావ్యరచనా ప్రారంభమునకు శ్రీకారము చుట్టెను.

తిక్కనవ్యక్తిత్వమును భావవైచిత్ర్యమును, నిర్మలహృదయ శుద్ధిని ప్రయోగదక్షతను, మహాకవీశ్వరానురూప మైన కళానిష్ఠను నాంధ్రమహాభారతకావ్యపీఠిక యైన యీ కృత్యవతారిక యుపలక్షక ముగా ప్రదర్శింపఁ జాలి యున్నది.



గీర్వాణాంధ్రకవివరులకు సంపాదక విజ్ఞప్తి

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రికానామమునకు సార్థక్యము సంతరించుతలంపుతో నీదిగువ ముద్రిత మగుశ్లోకమున కాంధ్రపద్యానువాదమును, సమస్యకు సముచితపూరణమును గావించి శారదారాధన మొనరింప బ్రార్థితులు.

శ్లో॥ "రామం దశరథం విద్ధి
మాం విద్ధి జనకాత్మజాం
అయోధ్యా మటవీం విద్ధి
గచ్ఛ తాత! యథాసుఖమ్."

(సీతారాములతో గాననమున కేగ దలచిన తనతనయు నుద్దేశించి సుమిత్ర వాచించిన విషయ మిది. ఇందలివిశ్లేషార్థముగూడ నపరిహార్యము)

— స మ స్య —

"గిల్లెన్ సీతను రావణాసురుఁడు దా
గ్రేగంట నీక్షించుచున్."

హరిహరదేవాయ నమః

భువనవిజయము

(ప్రథమరంగము)

ప్రదేశము :- భువనవిజయనామాంకిత మగు రాయలకవితాభవనము.

ప్రవేశము :- రాజవిదూషకుఁడు మక్కాఖుఁడు.

మక్కా :- (ప్రవేశించి) అబ్బబ్బా! ఎంత యహంభావము! ఎంత తల బిరుసుదనము! గజారోహణములట! గండపెండేరములట! ఘంటా కంకణములట! కాశ్మీరపుసాలువజోడులట! పల్లకీమోతలట! ప్రతి పద్యబిరుదంబులట! ఇంకేమోయట! ఏమేమోయట! ఇన్ని దరి సించినను "తృప్తోఽస్మి" యనుమాట నోటినుండి యూడిపడునా? ఆస లనుమంతిగానితోఁకవలె నట్టట్టె పెరిగిపోవుచునే యున్నవే! ఈ కవి కులములోని యారభటికి నసూయావేశములకును నంతును, బొంతును లేకున్నదే! అయ్యగారిముదుసలికవిని గనినంతనే యమ్మ గారియరణపుఁగని యట్టే మొగము ముడుచుకొనును. ఈతనిగాంచి యూతఁడు రవంత పెదవి విఱిచి యుపహాసము నట్టే వెడలగ్రక్కును. ఇక దక్కువారి విపరీతఘోరణుల జెప్పనక్కఱయే లేదు. వాని కవిత పట్టిపెసరపప్పు, పేలపుఁబిండి యని యీతఁ డనును. వీనిది పాషాణ పాక మని వాడధిక్షేపించును. శక్తిగలయుక్తులతో రామకృష్ణకవి తరచుగ వీరలనోళ్ళకు దాళముల వేయుచునే యున్నాడు. ఐనను మామహారాజు మాత్రము సామరస్యము సమకూర్పజాలక వారి నడుమ బడి నలిగి పచ్చడి యగుచున్నాడు. ఈ నడుమ దురదృష్ట మేఘములలో దాగిన తిరుమలమ్మగారియదృష్టభాను డరణపుకవి కలముపోటుతో బైటబడినాడు. నాఁడు మొదలుగ చిన్నమరాణిగారి పరివారజనముల మొగముల గత్తివైచిన నెత్తురుచుక్క లేదు.

(నే ప థ్య ము న)

ఎవ్వ రాసభామంటపమున? ఓహో! కొంటెకోణంగి విదూషక మక్కళి మహాశయుడా!

మక్క :- (ప్రక్కకు జూచి) ఓసి! తొత్తుకూతురా! ఎంతటి గాథ సమాధిని గంగ గలిపితివే! అంతిపురమున హాయిగ నేసువక యా స్థాని నడుగు వెట్టితి వేమే? కొంపదీసి నీకును గానంత కవిత్వపుబిచ్చి యెత్తలేదుగదా! (చెవియొగ్గివిని) ఆఁ ఏమనుచున్నావు? "నామాట కేమిగాని నీసమాధిసంగతి యనియా? ఛీ.ఛీ. నిరుద్యోగు లగుసోమరుల కేకాని పాడుకవిత్వ మల్లుకొను ప్రారబ్ధము నా కెందుల కే?

(మఱల శ్రవణించి)

"ఆఁ. ఔను. అప్పాజీకంటె నమిత మగు రాజకీయకార్య భరము నీనెత్తిపై నున్నటు లున్నదిపాపము! నీకు తీరిక యెక్కడిది? అయ్యగారికి నమ్మగార్లకును నడుమ తంపులమారివై యటు నిటు రాయబారముల సాగించుటకే నీకు కాలము చాలకున్నది. గంటమాడించుటకు నీకు వ్యవధి యేది?" యని యనుచుంటివా! (సగర్వముగ) ఓ మగవాడు పనివచ్చినపుడు గంటమే కాదు కత్తిగూడ నాడింపగలడు.

(నేపథ్యమున) "నీ మేకపోతుగంభీరత కేమిగాని మహామాత్యులవా రిటకు దయచేసి యున్నారా?"

మక్క :- మహాకవుల మాయలలో జిక్కి మహారాజుల మతి యిది వఱకే మందగించినది. మంత్రిగారుకూడ నిచటదిరుమంత్రోపదేశము నాశించుట లేదుగదా! రాణులకు బ్రతినిధులై రాకాసిదాసిముండలే యిక రాజకీయచక్రమును ద్రిప్పెదరు గాబోలును!

(నేపథ్యమున - తమాల)

"వారెగో ప్రధానామాత్యులవా రిటే దయచేయుచున్నారు. ఇక నీ నోటికి తాళమే"

(అంతట తిమ్మరుసు ప్రవేశించును)

తిమ్మ :- ఓహో! మక్కళిస్వాములా ? ఏమయ్యా! పొలిమేరతాయి వలె నంత నిశ్చలముగ నిలువబడి యుంటివి ?

మక్క :- మహారాజులమాటల మక్కికి మక్కిగ మహామంత్రులతో మనవిచేసికొనుటకు.

తిమ్మ :- ఏమని ?

విధూ :- ఏ మున్నది. ప్రాతపాఠమే. కవిగజముల భువనవిజయసభా వనాంతరమునకు ద్రోలుట.

తిమ్మ :- సరియే. నీబరువు దించుకొని బ్రదికి బట్ట గట్టుకొంటివి. నీ విక వెడలవచ్చును.

(ఇరువురు నిష్క్రమింతురు)

(ద్వితీయ రంగము)

ప్రదేశము :- సభాభవనము.

ప్రవేశము :- ప్రధానామాత్యుడు తిమ్మరుసు.

తిమ్మ :- (తనలో) ఆయుష్మంతు డగు మారాయులు కత్తిని గంటమును నేకలీల నుపయోగించుచున్నాడే. తాను విరచించిన విష్ణుచిత్తీయకావ్యమును సమీపభావిలో పెద్దనగారి యధ్యక్షత నావిష్కరింప నున్నాడు. తనరచన రాణు లిరువురకు జదివి విన్పించుచుండ నేనును గొన్నిఘట్టముల వింటిని. రచనలో విశిష్టత యున్నది కల్పన లనల్పములు. (శబ్దము విని) అదెగో హజారములోని గడియారము నాలుగుమారులు ప్రహరించి యాగినది. సభాసమయ మాసన్న మైనది. (తెలవంక జూచి) ఎవడురా అక్కడ ? సభాసన్ను లగు నాస్థానకవీశానులకు స్వాగతవచనము లారంభింప మాయానతిగ వందిబృందము నెచ్చరింపుము.

(నేపథ్యమున వంది) చిత్తము. చిత్తము.
తెఱలో గానము

పల్లవి :- "విజయంబు మా భువనవిజయంబునకు సదా॥ విజ॥
అ॥ పల్లవి :- అజమహోద్భుతసృష్టి సతకరించెడుకృతుల
సృజన మ్మొనర్చు కవిగజరాజరాజి కిదె॥ విజ॥"

(నేపథ్యమున వంది)

"తే.గీ. ఆంధ్రకవితాపితామహా! యల్లసాని
పెద్దనామాత్య! శ్రీకృష్ణవిభువిశాల
* కల్పనానల్పధీశ! స్వాగతము నీకు."

(ఇరుగెడల నిరువురు సుందరీమణులు వంగి తిర్యక్చరణవిక్షేపములతో మార్గమున పూలుజల్ల పెద్దన రంగాధిరోహణము గావించును.

తిమ్మరుసు :- (ఎదురేగి) ఆంధ్రకవితాపితామహుల యాగమనలాభ మీ యాదిమాసన మాకాక్షించుచున్నయది.

పెద్దన :- (నగుచు) ప్రధానామాత్యుల యానతి కన్యథాత్వ మున్నదా?
(నేపథ్యమున) జయము - జయము. ఆంధ్రకవితాపితామహులకు. కవిజననయనచకోరరాకాశశాంకులకు (పెద్దన పీఠ మధ్యాసించును)

(నేపథ్యమున)

"ఉ. ముచ్చట దీర ముద్దుపదముల్ గదియించుచు, జిన్నసన్నక
మ్మెచ్చనఁ దీగ లాగినటు, మేదురమాధురి గాగ, బండితుల్
మెచ్చఁగ, బారిజాతహృతి మేల్కృతిఁ జేసి నృపాలుకేలి కం
దిచ్చిన నందితిమ్మనకవీందుకళాధర! స్వాగతం బయా!

(పూర్వోక్తసరణి తిమ్మన సభారంగ మధిరోహించును)

తిమ్మరుసు :- (ఎదురుగ జని) పారిజాతపరీమళపాటచ్చరసరసకృతి రచయిత లీపీఠిక నధ్యాసింతురుగాక.

---

*మానసాగ్రాసనా సీన! మనుచరిత్ర

తిమ్మన :- (నగుచు) అమాత్యమణియాదేశ మవశ్యాచరణీయమే కదా.

(తిమ్మన యుపవిష్టు డగును)

(నేపథ్యమున)

"ఉ. దుర్జయకాకవీంద్రవరితోద్ధరితోన్నత సర్వగర్వసం
మార్జనతత్పరా! సుజనమాన్యవరా! సుకవిత్వతత్త్వని
ర్వ్యార్జితసద్యశోధవళితాంధ్రవసుంధర! సాహితీధరా!
ధూర్జటిసత్కవీశ్వర! యిదో గ్రహియింపుము స్వాగతంబులన్

(ధూర్జటి రంగ మధిరోహించును)

తిమ్మరుసు :- (ఎదు రేగి) భువనమోహనకవనకల్పనానల్పధుర్యా! ధూర్జటిమనీషివర్యా! ఈ యాసన మలంకరింపుము.

ధూర్జటి :- ప్రధానప్రధానుల ప్రసన్నాహ్వాన మమూల్యము (కూర్చుండును)

(నేపథ్యమున)

"మ. ఉరుసాహిత్యకళాప్రశస్తి, ప్రతిభావ్యుత్పత్తిసంపత్తి, వి
స్ఫురణం బారఁగ బాండురంగమహిమాభోగంబు రూపించుకా
వ్యరమన్ గూర్చినరామకృష్ణకవినాథా! యుక్తియుక్తోక్తిసం
భరితా! స్వాగతవాగుపాయనము సంభావించి కైకోఁగదే!"

(రామకృష్ణకవి సభారంగము జేరును)

తిమ్మరుసు :- (అభిముఖుడై నడచి) చతురవచనరచనాచణా! యూక్తిక ప్రసంగభంగీకృత కృతముఖప్రతిముఖపండితమండలీవివాదా! వశీకృతవచోదేవతాప్రసాదా! మహారాజమానసమలిమ్లుచా! రామకృష్ణకవిశేఖరా! దయచేయుడు.

రామకృ :- (చిఱునగవుతో) అప్పాజీ యభిమానమకరంద మాస్వాదించిన మాకంటె ధన్యతము డెవ్వఁడు?

(రామకృష్ణు డాసీనుడగును)

(నేపథ్యమున)

"ఉ. అంగద లేనిలీల నిఖిలావనిలో మను మానవాళిలో
నం గలతత్స్వభావకలనం గనుదోయికిఁ గట్టినట్లు చూ
పంగలశక్తి నీకృతుల భాసిలు; ద్వ్యర్థికృతిప్రణేత! యో
పింగళిసూరనార్యసుకవీ! యిదె స్వాగత మాదరింపవే!"

(పింగళి సూరకవి రంగ మధిరోహించును)

తిమ్మరుసు :- (ఎదురేగి) వయసున బాలు డయ్యును, కవితను ప్రౌఢు డగు మాచిరంజీవి సూరనకవయితకై యియ్యాసనము ప్రత్యేకింప బడినది. పింగళివంశముక్తాఫల మిద్దాని నలంకరించుఁగాక.

(నేపథ్యమున)

"ఉ. రామకథాసుధారసము రమ్యభవత్కృతిహైమపాత్రికన్
ప్రేమదలిర్ప నాంధ్రసుకవిప్రకరంబు రసజ్ఞసజ్జన
స్తోమము కామనాప్తి జవిజూచిరి; యచ్యులరాజ రామభ
ద్రా! మహితాత్మ! స్వాగతము రాగదె పూవులబాటమీాదుగన్."

(రామభద్రకవి రంగాధిరోహణము గావించును)

తిమ్మరు :- (ఎదురుగ నేగి) రామభద్రకథాసంవిధానభద్రుఁ డగు మా రామభద్రుడు సరససాహితీసముద్రు డేతదాసన భాగ మాక్రమించు గాక.

రామభ :- (నగుచు) కవితాసారగ్రహీతు లగుమంత్రిసత్తముల యాన యానందసంధాయికము.

(రామభద్రు డాసీనుఁడగును)

(నేపథ్యమున)

"క. భువనవిజయాంక భవనము
భవదీయాగమననిరతవాంఛారంభ

స్తవనీయము స్వాగతికం
బవుచున్నది మాదయార్యమల్లనసుకవీ!

తిమ్మరుసు :- (ఎదురేగి) మాదయసూరికుమారమణి యీ రమణీ యాసన మంగీకరించుగాక

మల్లన :- (నగుచు) విద్యానగరప్రాభవసంభావితుల యానతులు శిరోధార్యములు.

(ఉపవిష్టుడగును)

"శ్లో॥ శ్రీకృష్ణరాయగ్రహణైకధన్యా
కర్ణాటభాషామయకావ్యకన్యా
భవన్మనీషాజలరాశి జన్యా
తే స్వాగతం తిమ్మకవీంద్రమాన్య!"

(తిమ్మకవి ప్రవేశించును)

తిమ్మరుసు :- (ఎదురేగి) గీర్వాణకర్ణాటకోభయభాషావిశేష విభూషితః కర్ణాటకవికులతిలక స్తిమ్మమనీషీ సలీల మాసన మలంకరోతు.

తిమ్మకవి :- (సహాసం) భవతాం తత్రభవతా మవశ్యసంభావనీయో నియోగః (తిమ్మకవి నిషణ్ణు డగును)

(నేపథ్యమున)

మ. నితరామర్చిత మారుతాత్మజ కృపానీరంధ్రనిక్షేపవ
చ్ఛతలేఖన్యవధానపద్యకలనా సంగీతచాతుర్యతో
షితసన్మండల! రామభూషణమనీషీ! ద్వారికాపాల్యకని
ర్మితిరాజన్మతి! స్వాగతోక్తి గొను కీర్తిస్ఫూర్తి నర్తింపగన్"

(రామరాజభూషణుడు రంగస్థలి చేరును)

తిమ్మరుసు :- (ఎదురేగి) గిరాం దేవతాకుచయుగళీపయఃపానసమాసాదితసంగీతసాహిత్యసంస్తుత్యా! కవిభూషణా! రామరాజభూషణా! ఈ విబుధాసనము నీచే సనాథ మగుగాత!

రామ :- (సవినయముగ) భారతీయప్రాభవవివర్ధన సమర్థులగు విజయ నగరసామ్రాజ్యప్రధానప్రధానుల సపరిలోపాహూతి శిరోధార్యము గదా, (రామరాజు మంత్రికి సభాసదులకు వందించి కూర్చుండును)

తిమ్మరుసు :- (ఆనందముతో) పండితమండలిచే నేఁడు మన భువనవిజయము పుండరీకమండిత మ్మగుసరోవరమువోలె గలకలలాడుచున్నది. ఇక సభాసరశ్శోభను ద్విగుణీకరింపగల రాజహంసము రానై యున్నది.

(నేపథ్యమున)

"జయ విజయీభవ! జగనొబ్బగండబిరుదాంక! జయ జయ రాజవేశ్యాభుజంగ! జయ కవికోకిలవసంత! జయజయ నరసింహదేవసుకుమార సుకుమార! జయ తృణీకృతకుమారవిక్రమక్రమ! జయ మదవతీమదన! జయ జయ ఆంధ్రభోజ! జయ విజయీభవ శ్రీకృష్ణరాయసార్వభౌమ!

తిమ్మరుసు :- (ఆలకించి) వారెగో! విద్యాసముద్రు లగువిద్యానగర ప్రభువరేణ్యులు విజయం చేయుచున్నారు. (అభిముఖముగ నడచును) (సభాస్తారులు లేచి నిలువఁ బడుదురు)

(తృతీయరంగము)

ప్రదేశము :- భువనవిజయము] [ప్రవేశము :- కృష్ణరాయలు-మక్కభుఁడు

శ్రీకృష్ణ :- (చేతులు జోడించి) నమస్సభాసదులారా. ఎల్లరును సుఖాసీనులగుటకు మావినీతవిజ్ఞప్తి. పండితకవిమండలి మహదాశాసనములతో మా విష్ణుచిత్తీయకావ్య మావిష్కరింపబడవలసి యున్నది. అమ్మహోత్సవ మవిఘ్నముగ సాగింపగల సమగ్రత కవిచందిరుల యధీనమందే యున్నది గాదా!

మక్క :- అయ్యయ్యో! పండితకవులు పద్దియము లల్లగలరు గాని కమ్మనివంటకములు వండుట గని విని యెఱుంగము. కవనమున గానంత శృంగారరస మధికమైన నంతగ బ్రమాదము లేదు గాని వంటకములలో రవంత లవణరస మమితముగ గటాక్షించిన గంగ వెఱ్ఱులెత్తి భోక్తలు కాందిశీకు లగుటమాత్రము తథ్యము.

పెద్దన :- (నవ్వుచు) మనమక్కళునకు నేడు మహాకవియై మాటాడు చున్నాడే!

కృష్ణ :- మతిమాలిన యీవాచాలునిగోలతో గాలయాపన సేయుట మాని మన మిక కవితాగోష్ఠిలో దేలి వినోదించుటకు మా మన ముత్సహించుచున్నది.

తిమ్మన :- ప్రభువువారిచే సద్యోదత్తము లగుసమస్యల సత్కవులు పూరింపవలయు ననునాదేశము గతపరిషత్తుననే ప్రకటిత మైనది గదా!

శ్రీకృష్ణ :- అది యాదేశముగాదు కవీంద్రా! అభ్యర్థనము మాత్రమే అందు గొంత మార్పుకు చేయవలసియున్న దనుకొందును. మహా కవుల బరీక్షించుసధికారము మాకు లేదు. కావున గవులలో గవులే పరస్పరము నవీనసమస్యల నిచ్చుకొని పూరించుచుండ మేము సానందులమై సాక్షిధర్మ్మము వహింతుము.

రామకృ :- (నగుచు) అవనీధవులు నవీనప్రియు లను కాళిదాసోక్తి కిదియే తార్కాణము. పెద్ద లగుపెద్దనగారే దీనికి నాందీపూజ గావించుట యాచారము గాదా!

మక్కళ :- ఆగు డాగుడు. దానికన్న మున్ను తగవు పరిష్కరింపబడ వలయును.

శ్రీకృష్ణ :- (నగుచు) మిత్రమా! ఆంధ్రకవితాపితామహులకు నీవు ప్రతినిధిగ నుండి హరిః ఓం" అని యున నెంచితివా?

మక్కళి :- మహాప్రభూ! జన్మజన్మాంతరములనైన నన్ను గవిగా బుట్టింపవల దని బ్రహ్మదేవునికి తథా-సహస్రథా-లక్షథా-కోటిథా-బహుథా-సథా ప్రార్థించుచునే బ్రదుకుచున్నాడను.

రామకృ :- కాని యేమిలాభము? కమలభవుని కర్ణాటకమున నీకోరిక దూరలేకపోయినది. ప్రారబ్ధవశమున నీవు కవిగా మారితివి. భోజుని మోము గన కవి యగువారట! నీ వాంధ్రభోజుల యాననము సదా దర్శించుచు భువనవిజయమున దిరుపాదము పెట్టుటచే గవి యగుట తప్పినదికాదు.

మక్కళి :- కొంప మునిగినది. కవినై నేను పద్దె మల్లి యంగడి బెట్టి యమ్ముకొనజాలను. దాని గొని నలువురినోళ్ళ బడి తల నెత్తుకొని తిరుగను లేను.

శ్రీకృష్ణ :- ఏమి! పద్య మమ్మినవా రెవ్వరు? కొనినవా రెవ్వరు.

మక్కళి :- ఇరువురు నీ సభయందే యున్నవారు. నన్నడుగ నెందు లకు? తిమ్మనకవీంద్రులు ముక్కుపై ముద్దులొలుకు పద్దియ మల్లి దానిని భట్టుమూర్తిగారి కమ్మినారట.

రామకృ :- (లేచి) చీ. చీ. ఇదియేమియపవాద మయ్యా! "నానా సూనవితానవాసన" లనుపద్యమును మించుపద్యరాజముల నవలీల వేలకొలది రచింపగల వసుచరిత్రకవి- పండితవిమర్శకు పాత్ర మగు నీపద్దెమును గ్రయించి తన పొత్తమున బొందుపఱచెనా? ఇది మతి గలమానవుడు విశ్వసించునా?

శ్రీకృష్ణ :- (తిమ్మనవైపు రామరాజు నంత జూచును)

తిమ్మన :- (లేచి) మహారాజా! రామరాజభూషణకవి ప్రౌఢకవితా విలాసగతిగాంచి యసూయ నందిన యల్పబుద్ధి యెవ్వడో నడిపించిన ప్రవాద మిది. నే నీ పద్యకర్తను గాను.

పెద్దన :- తిమ్మనకవిగారి ప్రకటనమే యీ విషయము నిర్ధరింప బ్రమాణము. ప్రభూ! కాని మనరామకృష్ణమనీషిమాత్ర మీ పద్యము పండితవిమర్శలకు పాత్ర మని యొక్కచణుకు విసరినాడే!

రామకృ :- (నగుచు) భువనవిజయకవిబృందమునందలి యొక కవిప్రముఖుడు తెలియమిగున గావించిన యధిక్షేపణ మాలకించి యట్లంటిని గాని నాకు సందియమే లేదు.

శ్రీకృష్ణ :- ఏమని యా విమర్శనము? ఆ పద్దె మొకమారు పఠింపుము రామకృష్ణకవిచంద్రా!

రామకృ :- "శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించుసారంగ మే
లా? న న్నొల్ల దటంచు గంధఫలి బల్కాకం దపం బంది యో
షానాసాకృతి బూని సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసి యై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజమ్ము నిర్వంకలన్"

శ్రీకృష్ణ :- ఆహాహా! ఇంత మనోజ్ఞ మగుపద్యము నిశితవిమర్శలకు లోనగుటయా!

మల్లన :- ప్రభూ! గంధఫలి స్త్రీలింగము సౌరభ్యసంవాసి యనునది పుంలింగము. వీనికి విశేషణవిశేష్యకల్పనము కవి గావించె నను నధిక్షేపణ మేమో!

పింగళి :- ఆఁ దీని కాధార మేది? లింగసంఖ్యావిభేద మున్నను విభక్తి యొకటే యగుచో విశేషణవిశేష్యత చెల్లు ననుకారిక యున్నది కాదా మల్లనకవినాథా! వైయాకరణశిరోమణి యగు మన రామరాజన కామాత్రము తెలియక ప్రయోగించెనా?

పెద్దన :- సరియే. ఇపుడు మా తిమ్మనకవివరునిచే గింపదంతియు, సూరనార్యునిచే సందియమును సమాధానింపబడినవి కావా?

మక్కళి :- (ఉద్వేగముగ లేచి) లేదు. స్వామీ! లేదు. హతశేష మహారముగనున్నది. నే నద్దాని గ్రుక్కతిప్పకుండ గ్రక్కివేయగలను.

రామకృ :- (నగుచు) మక్కళవిమర్శకంచున్యు డిదినఱలోనే తన కుప దేశింపబడిన వినుక్నాభాసమును నా చెవిని వైచినాడు.

శ్రీకృష్ణ :- ఏమని?

రామకృ :- ఈపద్యమున గర్త్తృపదము గంధ ఫలి స్త్రీలింగము. సారంగము పుంలింగము. తన్ను సారంగ మంగీకరింపనికారణమున నా గంధ ఫలిస్త్రీతపించి గిరికా దేవినాసయైజన్మించినది. సారంగము గిరికా ప్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజమై జనించి యిరువంకల సమీపగత మగుటచే గంధఫలికోర్కి నెర వేరినది. ఇది యిందలికల్పనము.

శ్రీకృష్ణ :- ఔను. ఇందు సందియ మే మున్నది?

రామకృ :- సాంగముగ ప్రభువు లవధరింప బ్రార్థితులు.

"ఇందు గంధఫలీపదము స్త్రీలింగము. సారంగపదము పుంలింగము గదా. స్త్రీ యగుగంధ ఫలి పురుషు డగుసారంగముయొక్క సంపర్క మభిలషించినది. కాని సారంగముచే బ్రతారింపఁబడి దీక్షతో దపించి పునర్జన్మమున దపఃఫలితముగ స్త్రీలింగమే యగునాన యై గిరికా దేవిమోము నాశ్రయించినది. అనగ జన్మాంతరమున గూడ స్త్రీగనే జనించినది. కాని పుంలింగ మగుసారంగము పుంలింగ మగు మధుకరవారయై పునర్జన్మమున గిరికానన మాశ్రయింపక స్త్రీలింగ మగుమధుకరియై పుట్టినది. స్త్రీలింగమే యగుప్రేక్షణ మాలికయే యైన నేమి ప్రయోజనము? మధుకరి యైనది. ఒక స్త్రీ యొకపురుషునకై తపించి మే న్విడిచి మఱల స్త్రీయై పుట్టినది. ఆ పురుషుడు పురుషజన్మము దాల్పక స్త్రీయై యా వలచినకాంత నంటసిల్లినాడు. ఇది యిందలి రసభంగము. నిరుపయుక్త మగు తపశ్చరణము"

పెద్దన :- (అట్టహాసము గావించి) మహారాజా! మనరామలింగకవి గొప్ప చిక్కు దెచ్చిపెట్టినాడు గదా.

రామకృ :- ఇది నా విమర్శకాదు మహాత్మా! అజ్ఞతావిజ్ఞతలనడుమ బడి మిడుకుచు నజ్ఞాతవాసి యైన యీ యుపాయావిష్టు డగుకవి దే యని నే నాదినుండే మహారాజులకు మనవి నొనరించితిని.

రామరాజు :- (లేచి నగుమొగముతో) ఇపుడు రామకృష్ణకవి బాహా టించిన యీ తెలియరుగువారి చిలుకపలుకులు బాగుగనే యున్నవి. కాని యిందు గలశంక యేమో నాకవగతము గాకున్నది.

మక్కాళి :- మోమోటలేక మారామకృష్ణుడు పద్దియమును ముక్కలు ముక్కలుగ దెగగొట్టి చెప్పియుండ నక్షరాభ్యాసోత్సవమే యెఱు గని యీ మక్కాళాచార్యునకే తెలిసినదే. మహాకవివి నీవు గ్రహింపలే దనిన నేను నమ్ముదునా?

రామరాజు :- పద్యముననే నాభావము దేటతెల్లముగ వెల్లడింప నీవిచికిత్స లెందులకు? తపించి తనువుపీడినను జన్మాంతరమున సతి యై జనించినగంధఫలికి ప్రేక్షణమాలికామధుకరీకాంతలు దాపు రించుటచే తపము విఫలమేకాక విపరీతఫలప్రదముగూడ నైన దనియే పద్యభావము. అనగ దీక్షతో తపించినను, జన్మాన్తర మునగూడ గంధఫలికోరిక నెఱవేఱలే దనుట. దీని నిట్లుండనిండు. గంధఫలి,నాసాపదములు స్త్రీలింగము లైనట్లు, సారంగ మధు కరీపుంజపదములుమాత్రము పుంలింగములు కావా? పుంజశబ్దము పుంలింగమని విమర్శకుడు మఱపు నందనోపు.

ధూర్జటి :- సెబాస్-రామభూషణకవిమణీ! ఆ కింవిమర్శకునకు జక్కని సమాధానము నిడి వానిపటమును వానిమొగముననే కొట్టితివి. మక్కాళా! ఇప్పుడైన నీసందియము దీరినదా!

మక్కాళి :- దేహమే యెఱుగక యిందు బడియున్ననాకు సందేహ మేమి? ఆ పెద్దరు దిక్కు తీరవలయును గాని

రామకృ :- ఆ పెద్దలపేరీపేరోలగమున గాసంత సంస్మరించిన మహా పుణ్యము గాదా?

శ్రీకృష్ణ :- రామకృష్ణ కవీశా! ఈ కందురీగలతుట్టను మఱి మఱి రేపెద వెందులకు? మక్కళా! మహాకవుల నధిక్షేపించు సాహసమున కిక స్వస్తి చెప్పుము.

పెద్దన :- మహారాజా! మక్కళవిదూషకునిమాట లిం దేరికిని గోపకారణములు గావు. పరిషత్తులలో ప్రబంధవిమర్శనలకు వాదోపవాదములకును దావుసంగుటలో దప్పున్నదా? "స్పర్ధయా వర్ధతే విద్యా" యను నార్యోక్తి దేవరవారి కవిదితము గాదుగదా?

రామకృ :- ఆంధ్రకవితాపితామహుల యభిప్రాయ మింకను ప్రస్తుత శంకాసమర్థనములు సమాప్తి నందలే దనియే కాబోలును.

శ్రీకృష్ణ :- పెద్దనార్యా! వాదిదౌర్బల్యమే, నాదిదౌర్బల్యము కావున వాదమున కవధి యెక్కడిది?

పింగళి :- పూర్వపక్షముల బుంఖానుపుంఖములుగ జేయగలసమర్థులును, వానిని ఖండించి సిద్ధాంతీకరింప బటీయు లగుబుద్ధిశాలురును గల యీ భువనవిజయమహాపరిషత్తున పెద్దనగారి యాదేశము మాననీయ మేమో.

శ్రీకృష్ణ :- పరస్పరవిద్వేషములకు మూలములు గాని మీమాంసరస విమర్శనలను మేముమాత్ర మాతంకింతుమా-కానిండు.

పెద్దన :- రామభూషణా! నాశంకన న్యథా భావింపకుము. సత్కాలక్షేపమునకై నీసమర్థనము నిట్లు శంకించుచుంటిని. ఉత్తమకవీ-నీ విపుడు పుంజశబ్దపుంస్త్వ మాధారముగ పద్యమును స్థిరీకరించితివి. ఈపుంజము మధుకరీపుంజమే కాని మధుకరపుంజము గాదే. గంధఫలీకామినికి మధుకరీమానిను లెందులకు? భావలోపము బరిశీలించుకొనవలదా?

తిమ్మన :- పెద్దనామాత్యా! శంక లన్నియు నాదినుండి యంతమువఱకు శబ్దముల గైకొనియే సాగుచుండ నిపుడు పుంజశబ్దమును బోనాడి భావమాత్రగ్రహణమున వాకొనుట ధర్మమా?

రామకృ :- సెబాస్ తిమ్మనమసీషిరత్నమా!

శ్రీకృష్ణ :- కవిదిగ్గజములకు మా నమోవాకములు. మే మిట కే యభిలాషతో నేగుదెంచితిమో దాని దీర్ప సవినయసంప్రార్థనము.

తిమ్మన :- చిత్తము. విద్యావయోవృద్ధు లగు పెద్దనగారే తొలుత నుప క్రమింపగలరు.

పెద్దన :- కాదు. అన్నిట సమర్థు లగుమీరే యారంభింప నావాంఛి తము.

తిమ్మన :- అటులైన సమస్యాపూరణప్రప్రథమగౌరవము మీకే దక్క వలయును. రాజస్తనగర్భిత మగు నీసమస్య నవధరింపుడు.

సమస్య :- "చ. రసికుడు రాజు సత్కవియు రాయలె కాక మఱొండు లే డిలన్,"

పెద్దన :- ఓహో! ఉభయతారక మగు నీసమస్య మా కమితోత్సా హమును రేకెత్తించుచున్నది.

"చ. ఒసపరిపాపపూపనగ పూరంగ ధీరతరప్రసంగ మిం
పెసఁగ నొసర్చువాఁడు, గుణమే గణియించెడువాడు, కామినీ
కుసుమశరాసనుండు, నవకోమలసారకవిత్వ సత్కళా
రసికుడు, రాజు, సత్కవియు, రాయలె కాక మఱొండు లే డిలన్"

శ్రీకృష్ణ :- (హాస్యముతో) ఆంధ్రకవితాపితామహుల సీమలు దాటిన వాత్సల్యమర్యాధికగౌరవము ననుగ్రహించుచున్న దేమో కదా!

పెద్దన :- (నవ్వి) పండితప్రభువులకు నిరహంకృతిప్రసంగము సహజమే. ఇక నావంతు వచ్చినది. తొలుత మనమహారాజుపై దిమ్మనకవీంద్రు లొకపద్యము సెప్పి పిదప "రతు లానందము గూర్చె రామునకుఁ బౌరస్త్రీజనప్రవృత్తముల్" అనుపద్యపాదము బరిపూరింప మాకోరిక.

తిమ్మన :- చిత్తము. క. దోషాకరుండు రాజట!

భాషాసాగరుడు మధుగ భాషణుఁడు లస

దోషాపంచశరుండు తు
రాషాడ్వైభవుఁడు కృష్ణరాయలు వెలయున్.

ఇటుపై సమస్యాపూరణము సభాసదులు శ్రవణింతురుగాక.

"మ. శితికంఠోగ్రధనుర్విదారణముచే సీతావధూటిన్ శుభో
దతిఁ జేపట్టి" దమించి భార్గవుని యాద్ధత్యం, బయోధ్యాపురిం
బితతో దమ్ములతో వధూజనముతో వేంచేయఁ గర్పూరహా
రతు లానందముఁ గూర్చె రామునకుఁ బౌరస్త్రీజనప్రత్తముల్."

ఇక మానసమస్యాప్రయోగము సమగ్రతముఁ డగు రామభూషణకవి దెసకు మరలింప దలచితిమి. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకావ్యకర్త కిది యొక లెక్కలోనిది గాదు. రామభూషణా! రాజప్రశంస నొకసీసమున నాశువుగ జెప్పి యాపై

"కం. కాలుఁడు హిమశైలబాలఁ గౌగిటఁ బొదివెన్."

"ఉ. వర్తకముల్ నటింపఁ బురిఁ బాతెను నీ కవిరామసంగతిన్."

అను సమస్యాయుగళము బూరించి పండితప్రభువుల మన్ననలబడయుము.

రామరా:- సీ. కవిసమూహమ్మును గాంధిశీక మొనర్చి
దమ్ములశోభ నెంతయు హరించె
పాంథలోకమున కసారార్తి గల్పించె
పూర్వపక్షస్ఫూర్తి గర్వ మందె
కింకిరాతుని జేరి కైంకర్యము నొనర్చె
నజహత్కలంకంబు ననుభవించె
బహుళదై నందినపటుకార్శ్యమునఁ గుందె
గురుసతీసంగమపరత మించె

తే. గీ. కువలయామేయసంపదఁ గులుకుఁగాక
జడధితనుజాతుఁ డైనదోషాకరుండు
రాజొకో! రాజశబ్దసార్థకత నీక!
హరిగుణసాంద్ర! కృష్ణరాయక్షితీంద్ర!"

ఇక సమస్యాపూర్తి నిర్వర్తింపబడును.

"క. కేల నవలీలఁ బెఱుకుచుఁ
గైలాసాచలము నెత్తఁగా రావణుఁ డాం
దోళించుదానిఁ గంటే
కాలుఁడు హిమశైలబాలఁ గౌఁగిట బొదివెన్."

"ఉ. ఆర్తి ఘటిల్లె బంధనము లారమిఁ బౌరుల; కాలమంద సం
ఫూర్తిగ లంఘనం బెసంగెఁ బొక్కెఁ; దటిల్లతికావితానవి
స్ఫూర్తి రహింపఁగా నశనిపుంజముఁ జిమ్మిచు గ్రమ్మెపుష్కలా
వర్తకముల్ నటింపఁ బురిఁ బాతెను నీ రవిరామసంగతిన్."

శ్రీకృష్ణ :- మఝ్ఝారే! శతవధానవిధాన నిధానమగు మా వసుచరిత్ర కవిభూషణున కీసమస్యాపూరణము 'దండాపూపన్యాయసదృశమే కదా!'

రామరా :- మా కత్యుక్తికంటె స్వభావోక్తియే సమ్మతము. పాండురంగమాహాత్మ్యప్రబంధరచయిత యిక సమస్య నొసఁగదగును.

రామకృ :- ధూర్జటికవిధూర్జటీ!

(సమస్య) "చ. మునిఁ బరిమార్ప నేమిటికి? ముద్దులగుమ్మను బొంద నేటికిన్?"

అను దాని బూర్తి గావించెదవా?

మక్కళుఁడు :- (లేచి) అన్యాయ మన్యాయము! క్రమము దప్పినది.

శ్రీకృష్ణ :- (చిరాకుతో) పానకములోని పుల్లవలె మాటిమాటికి నీ వడ్డురాకుము మక్కళా! ధూర్జటిసుకవీ! మీపనిఁ జూచుకొనుఁడు.

ధూర్జటి :-

"చ. జనని 'యుమా యుమా' యనుచు సారెకు సారెకు నెంత చెప్పినన్
వినక, హరు న్మమోహరుగ వే గొని పార్వతి తా దపింపగా,
మనసిజవిద్ధుఁడై శివుడు మారు దహించి యుమన్ గ్రహించె, గా
ముని బరిమార్ప నేమిటికి? ముద్దులగుమ్మను బొంద నేటికిన్?

ఇక మావంతు వచ్చినది. అవతారద్వయశక్తి సభిధాన మందే తాల్చిన మా రామకృష్ణునకు సమస్యల బూరించుటయన నల్లేరుపై బండియే. ప్రభువుల యభిరుచి బాటించుట మావిధి.

(సమస్య) "శా, వాణీనాయకు డెద్దు పీడి రథియై రాజిల్లె నుగ్రాకృతిన్."

"ఉ. అందఱు నందతే మఱియు నందఱు నందతె యుంద అందతే!"

రామకృష్ణ :–

"శా. క్షోణిం జేసి రథమ్ముగా, హరులుగా శ్రుత్యాళి గల్పించి యా
వాణీప్రాణవిభుండు దోలుకొనుచున్ వచ్చెన్; రమానాథుఁడున్
బాణంబై పరగెం గరమ్మున, బురధ్వంసాగ్రసన్నద్ధతో
శ్వాణీనాయకు డెద్దుపీడి రథియై రాజిల్లె నుగ్రాకృతిన్."

శ్రీకృష్ణ :– (నగుచు) ధూర్జటికవినాథా! కవుల కసహజ మగు నైకమత్యమునకు మీరు మార్గదర్శకులైనారే! సమస్యాప్రదానమున యత్నించి యతి భంగించి పూరించుమిత్రమునకు సౌలభ్యము సమకూర్చితిరే. అటులే కానిచో 'రాజిల్లె' ననుటకుమారుగ 'భాసిల్లె' నని యనియే యుందురు.

మల్లన :– ప్రభువులు రసజ్ఞులేకాక దోషజ్ఞులుగూడ నని వెల్లడి యైనది.

రామకృ :– సమస్యావిషయమున నిది దోష మన వీలుకాదేమో ఇఁక రెండవది.

"ఉ. కొందఱు ధర్మకర్మతులు, కొంద అవక్రపరాక్రమక్రముల్
కొంద అనూనదానపరిగోపనధీకలనా నిధాను, లెం
దెందున నుందు రేమొ కలి నీయిలలోనఁ; బరోప దేశమం
దందఱు నంద తే మఱియు నందఱు నందతె యుంద అందతే!"

శ్రీకృష్ణ :– బళీ! రామకృష్ణకవిచంద్రా! ఇక నయులరాజురామభద్రకవిసుధాకరులు పింగళి సూర్యనార్యులకు సమస్య నొసంగుదురు.

రామభ :- (లేచి)

(సమస్య) ఆ. వె. నీరసమ్ము బల మపార మొసఁగె" యనుదాని బూరింపుడు.

పింగళి :- ఆ. వె. చాలతడవు నెఱపి జలకేళిఁ బ్రియులతో
నగ్నివర్ణభూపు డలసిపోయి
చెలులతోడ గూడి సేవించుచో గోస్త
నీరసమ్ము బల మపార మొసఁగె.

రామభ :- రాఘవపాండవీయరచయితలు సమస్య సరసగతి బూరించిరి. ఇపుడు వారు మాకు నొసంగగలరు.

పింగళి :- (సమస్య) మ. దురమయ్యెన్ దమయంతికి న్నలున కెంతో వింతగా నంతటన్"

రామభ :-

"మ. సురసందేశములా నిరాకృతము లౌచున్ దీనదీనమ్ము లై
మఱలెన్ వెన్క; కురుస్వయంవరదినం బా డగ్గఱెన్; కంతుఁడా
విరికోలల్ గుఱివెట్టి కొట్టె నెడఁదన్; బ్రేమానుబంధమ్ము మే
దుర మయ్యెన్ దమయంతికి న్నలున కెంతో వింతగా నంతటన్"

శ్రీకృష్ణ :- ఇపుడు మా భువనవిజయకవివరులలో నిరువురుమాత్రమే శేషించి యున్నారు. వారిలో నొక్కరగు మాదయగారి మల్లన కవితల్లజులకు మే మొకసమస్యయు, కవితాపితామహు లొండును నీయ నుత్సహింతుము. కర్ణాటకభాషలో నిజరచిత మగుమహాకృతి మా కంకితము గావించిన తిమ్మనసత్కవిసింహునకు పెద్దనామాత్యులే ప్రత్యేకముగ సమస్య నొసంగుదురు.

మక్కళ :- మాటనిలుకడ మహారాజులకు మాత్ర మక్కఱలేదు గాబోలును!

శ్రీకృష్ణ :- (నగుచు మక్కళు గాంచి) మిత్రమా మే మాడి తప్పితిమా?

మక్కళ :- చిత్తము. ప్రభువులు పరాస జిత్తగించుట పరిపాటియే. కవులసమస్యలలో గలుగజేసికొనబో మని తొలుత బలికితిరి. ఆశపథము, సాక్షిత్వము నిపుడు చల్లగ జారిపోయినవి.

శ్రీకృష్ణ :- ఇది కవితాశక్తికి గలశక్తి గాని మాదోషముగా దోయి! మల్లనార్యా!
(సమస్య) తే.గీ. పదము గఱచెను తన్నరవరుని గరము" దీని బూర్తిసేయుడు.

మల్లన :- "తే.గీ. తపముగావించు తంత్రికస్థరమునందు
పాముఁ జుట్టుపరీక్షిత్తుపైనిఁ గనలి
శృంగి శాపింపఁ దక్షకాహీనగూఢ
పదము గఱచెను తన్నరవరుని గరము."

పెద్దన :- అవనీనాథు నాదిమానతి సమస రింప దీనినిగూడ గైకొనుఁడు
(సమస్య) ఉ. మారుని కేళిలో దనకుమారుని గూడిన కామినీమణిన్"

మల్లన :-
"ఉ. చేరున నున్నశయ్యపయి స్నిగ్ధగతిన్ గుఱువెట్టి నిద్దురం
గూరినవానిఁ గృష్ణుఁ గనుగొన్నది కాని యశోద, మున్నెలోఁ
జేరి గమించుదాని దరిసించియు బోల్పకపోయె జీకటిన్
మారుని కేళిలో దనకుమారుని గూడిన కామినీమణిన్."

పెద్దన :- వహ్వారే! మల్లనకవికుంజరుని సమస్యాపూర్తి మనోజ్ఞముగ నున్నది. ఇఁక కర్ణాటకకవిసమ్రాట్టున కీసమస్య తగియుండును. తిమ్మమనీషిశిరోమణీ! మనము మహారాజప్రశంసలతో బరిషదారంభము గావించి యుంటిమి. అద్దానితోడనే బరిసమాప్తి నందింపుట మంచి దని మా భావము.

తిమ్మ :- ఆచార ఏష ఏ వా నిదంపూర్వ శ్చావధ్యస్తే సభలు. పావ శ్యతాం సమస్యా!

పెద్దన :- "శ్లో. అహో సజాతీయనిబద్ధబుద్ధిః"
తిమ్మ :- "శ్లో. సృజంతి భో కృష్ణధరావరేంద్ర!
విరోధిదారాక్షిషు వారిధారాం
భవత్కృపాదూరకృపాణదారా
అహో! సజాతీయనిబద్ధబుద్ధిః!"
పెద్దన :- అహో! కల్పనానల్పవై దగ్ధ్యమ్!
శ్రీకృష్ణ :- ఇందఱు కవిచంద్రులను కించిన్మానసికశ్రమ మాకల్పించిన మాకవితాచాపల్యము క్షంతవ్యము. మా కింకను తృప్తి లేదు "సంతుష్టి నందిన పార్థివునకు నష్టప్రాప్తి" యను నార్యోక్తి మీ కవిదితము గాదుగదా.
మక్కళి :- అది రాజ్యవిస్తరణవిషయమే కాని పద్యరచనాప్రసక్తిగా దయ్యా! మహానుభావా! నా కీ సభ జరుగకున్నను సంతృప్తియే. ఏమన "అసంతుష్టో ద్విజో నష్టః" అను కారికను మీరు పేకజువ్వనువలె నా దెసకు బ్రయోగించుట మానరుగదా!
శ్రీకృష్ణ :- (నగుచు) మక్కళా! "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం" మ్మనుసూక్తి నీ వెన్నడైన నాలించితివా?
మక్కళి :- ఓ. వినకేమి ఆ సూత్రము నాంధ్రభోజాను లాచరణమున నుంచిన నాంధ్రకవివరాహము లారణ్యసీమలముస్తె లెత్తవలసినదే.
శ్రీకృష్ణ :- అటు లనుట సరికాదు. వసుమతీశుల భాగధేయములు సుకవుల యధీనములు.
రామకృ :- మా రాయలవారు వసుమతీశులు సుకవులును గూడ.
పెద్దన :- అవనీనాథుల యానతులకై కవిలోకము ప్రతీక్షించుచున్నది.
శ్రీకృష్ణ :- మా యానందమునకై మహాకవుల మానసములకు పున రాయాసము గల్పించుట ధర్మము గాదు. కావున మీ మీ కావ్యములనుండి రెండు రెండు పద్యములు బఠించి మాకు శ్రవణసుఖ మాకల్పింప నర్థింతుము. ఏమందురు పెద్దనమహాశయా!

పెద్దన :- చిత్తము దేవా! మనుసంభవమునందలి చంద్రోపాలంభనము బఠింప ననుజ్ఞయా ?

శ్రీకృష్ణ :- అటులే కానిండు. ఆద్యంత మేకరీతి మధురగతి సాగిన యాప్రబంధరాజములో న్యూనాధికత లున్నవా ?

పెద్దన :- (పఠించును)

క. "గోవధము సేయుతురకల,
దైవంబవు నీవు మొదల దక్కక పాంథ
స్త్రీవధము సేయ రోయుదె?,
నీవర్తన మేమిచెప్ప నీరజవైరీ!

క. గాండీవము నీచేతిది, పాండవునిం జేరఁబట్టి బ్రదికితి మావి
ల్లుండిన నేడు నిశాచర!, చెండవె యుల్లునికిఁ దోడు శితభల్లములన్.

తే.గీ. పాల బుట్టినమాత్రాన మేలిగుణము,
నేడు నీకేలగల్గు నోనీరజారి!
నీట బుట్టినవాడు గా డోటు వహ్ని,
గాల్చుచున్నాడు జగమెల్ల కరుణ లేక.

చ. ఒక పెనుబాపఁజేదు చల మొప్ప రసాతలసీమకుం జకో
రకములు భూతధాత్రికి సురల్ దివికిం బగ దీరునట్లుగా
మెకమెకపాటులోఁడ నిను ప్రింగక పో రెపుడుం ద్రిలోకకం
టకు డవు గాన నీమొడలు నజ్జుగ జేసి కురంగలాంఛనా!"

శ్రీకృష్ణ :- వృద్ధమూర్తులకు విశ్రాంతి నొసంగుట మావిధి. ఇక తిమ్మనకవివరులు ప్రారంభింప బ్రార్థితులు.

తిమ్మన :- (పఠించును)

ఉ. ఎంతకులేదు నారదమునీంద్రుడు! శౌరి వినంగ రుక్మిణీ
కాంత వినంగ నేను వినగా బలికెం బతి గూర్చిదాన నా
యంతటివారు లే రని యహంకృతి నెవ్వరు విఱ్ఱవీగుచున్
వంతున వచ్చుసత్యగరువం బిక చెల్ల దటంచు మానినీ!

చ. అన విని ప్రేమవజ్జ యురగాంగనయుంబలె నేయి వోయ భ
గ్గన దరికొన్న భీషణహుతాశనకీల యనంగ లేచి హె
చ్చిన కనుదోయి గెంపు తనచెక్కుల గుంకుమపత్రభంగ సం
జనితనవీనకాంతి వెదజల్లగ గద్గదఖిన్నకంఠ యై.

శా. ఏమేమీ! కలహాశనుం డచటికై యే తెంచి యిట్లాడెనా?
యామాటల్ చెవియొగ్గి తా వినియెనా? యాగోపికావల్లభుం
డేమే మాడెను రుక్మిణీసతియు, నీ విం కేటికిన్ దాచదే!
నీ మోమోటలు మాని నీరజముఖీ! నిక్కం బెఱింగింపవే!

చ. అతులమహానుభావ మని యవ్విరి దా నొకపెద్ద సేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చకం బొదవ నూడిదయిచ్చిన నిచ్చుగాక! తా
నతడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణ జేసిన జేసెగాక! యా
మతకరివేలుపుం దపసి మమ్ము దలంపగ నేల యచ్చటన్.

క. కలకాల మొక్కగతిఁ బూ,
సలలో దారంబుమాడ్కి సతి మదిలోనన్
మెలగెడు పురుషులు గలుగుట,
తొలిజన్మమునోముఫలము తోయజనయనా!

శ్రీకృష్ణ :- ఆహా! ఎంతస్వభావము పుంజీభవించినది? ఇక మన
రామరాజభూషణునివంతు వచ్చినది.

రామకృ :- వసుమనుచరిత్రములకు గొంత నామసామ్యమున్నది కాన
మన రామరాజను చంద్రోపాలంభనము గాసంత పఠించిన మంచి
దేమో!

రామరా :- చిత్తము (పఠించును)

శా. రాజీవాక్షుల నేచుపాతకివి చంద్రా! రాజవా నీవు? నీ
రాజత్వంబునఁ జక్రముల్ మనియెనో! గంజిల్లి సత్సంతతుల్
తేజం బందెనొ! డిందెనో! యహితభయోద్రేకమ్ము దా జెల్లరే!
రాజై పుట్టుట రశ్మిమాత్రఫలమే? రాజౌట దోషార్థమే?

ఉ. ఇంతుల నేచుపాతక మ దింతట నంతటఁ బోదు పాంథలో
కాంతక! నిన్ను ఘోరతమమ్మై ఘనమ్మై యజహత్కలంకమ్మై
వంతల బెట్టి యారుపదివ్రక్కలు సేయక, పూర్వపక్షపుం
గంతుల కేమి? చూచెదవుగా తుది నీ బహుళార్తిఖేదముల్.

ధూర్జటి :- రామరాజా! యొకపరి దెగడి మఱియొకతరి బొగడిన "ఫలభంగములు సేయు" సకలాగమాంత" యనుసీసద్వయము బఠించెదవా?

రామరాజు :- (పఠించును)

సీ. ఫలభంగములు సేయుచిలుకకు స్వాంగమై,
క్రోధగసంబు ముక్కుననె యుండు
గాలఖేదికి మహాకాలమూర్తికి దంట
కోయిల కెఱమంట గుఱియుఁ గంట
మదమరాళికి సదంభస్థితి యుడివోదు,
ముఖరాగమును గళంబున విసంబు
సలరుగొమ్మల దావు లార్చి యాసవపూర్తి
నెడలించునళికి మే నెల్ల మలిన

తే.గీ. మట్టియిట కేలవచ్చి తీయధరబింబ,
మీతలిరు గేలు నీభుజామృదుమృణాళి
కలును నీపుష్పకోమలాంగములు బూని,
గట్టుదొరపట్టి వగుటెల్ల గంటి మబల!

సీ. సకలాగమాంతవాసనల గాంచి విముక్త
కాంచన మ్మగుమాధుకరకులమ్ము
వర్ణిత్వమున దృఢావాప్తి సంయమనములై
శౌరి చేర్కొను శుకసంతతులును
గన్నపెంచినవారి గలియక మాధవా
శ్రితసూక్తి మను వనప్రియచయంబు
పద్మాసనాభ్యాసపారవశ్యమున బ్ర
హ్మాధీనగతు లై నహంసతతులు
తే.గీ. పుష్పఫలపత్రజలమాత్రముల శరీర
యాత్ర గడపుచు సన్మార్గ మధిగమించి
మెసగు నివియెల్ల నీ కేల మెగ్గొనర్చు
వనిత! యా వంత యావంత వలవ దమ్మ!

శ్రీకృష్ణ :- ఔరా! రామరాజు పిలిచినమాత్ర ప్రౌఢ భారతి ఓ, యని పలుకుచున్నది.

రామకృ :- ధ్వనిప్రధాన మగు వసుచరిత్రమే యుత్తమకావ్యమని యాలంకారికుల యభిప్రాయము ప్రభూ!

శ్రీకృష్ణ :- రామకృష్ణకవిప్రౌఢరచన లిపుడు శ్రవింప నుత్సహింతుము.

రామకృ :- (పఠించును)

మ. వనితామానససూనసాయకుడు, జీవత్రాతపాదుండు భూ
జనసన్మాన్యవిశుద్ధవర్తను డుదంచత్త్యాగశీలుండు చం
ద్రునిపెన్నుద్ది సమగ్రకాంతిమహిమన్ నూనూగుమీసాల లే
గొనబుంబ్రాయపు దేజుకూన యతడుల్లోకించుండు వాచాలతన్

సీ. కలదు లే దనువాదముల కోర్చి మీనుమీ
సమువంటి రెంటిజం దేము మెఱవగ
బహుసంకుమదపంకపాణింధమం బైన
తాళిగోణపుజంగు సేల జీర

గడలేని పీఠ్యంపుగప్పుచందురకావి
మోవిపల్లొత్తుల ముసుగుదన్న
సానతాకులు గల్లుసూనాస్త్రశంఖంబు
గతి నఖరేఖాంకగళము దనర

గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంట జనగ యువతి
భుక్తనిర్ముక్తపరిధానయుక్తుడగుచు
నగరఘంటాపథంబున నగుచు దిరుగు
నొంటిపుగలశీవి జాతిమాత్రోపజీవి.

గీ. భార్యపాలింట్లు రిక్తకుంభములు తోయి
వెలదిచనుదోయి నిండుకుండలు కులంబు
తరుణిఫాలంబు చవితిచందురుడు వేశ్య
నుదురు వానికి బ్రతిపదిందుండు నయ్యొ.

సీ. ఉష్ణాన హోమాగ్ని నూదనొల్లడు గాని
విరహజ్వరార్తుడై వెచ్చ నూర్చు
సంధ్యకు బ్రార్థనాంజలి ఘటింపడుగాని
మెరగు సీర్ష్యాకషాయితల కర్థి
నాగమవాదంబు లొంగా దనడు గాని
విటవాదములు తీర్చు వేగి లేచి
కంబుభృత్పాదోదకంబు గ్రోలడు గాని
యాపతాధరసీధు వాని చొక్కు

గీ. బుణ్యచిహ్నాంబు లవఘునంబున నటింప
సిగ్గుపడు గాని కలనఖశిఖరలిఖిత
జాతనూత్నక్షతాంకముల్ సమ్మతించు
నారజము మీరి యా దుర్విహారహారి.

సీ. తాతముత్తాతతండ్రులు తరతరంబు
చీమవలె గూడబెట్టి యార్జితముసేయు
విత్త ముడివోయె దత్కారాయత్త మగుచు
నురగదష్టుని మేనినెత్తురును బోలె.

శ్రీకృష్ణ :- మనరామకృష్ణకవిసింహుని కవనపద్ధతిలో బ్రత్యేకవిశిష్టత యున్నది. ఇవు డయ్యలరాజు రామభద్రకవిహంసము పారిపదుల ప్రస్తుతు లందుకొనగలఁడు.

రామభ :- (పఠించును)

తే.గీ. సాగరవిమంబు గ్రోలి ధూర్జటియుబోలె
నాత్రివిక్రముగతి దివి నాక్రమించి
విధియుబలె నాదిసృష్టి గావించి కాఱు
మొగులు దలపించె నపుడు త్రిమూర్తిమహిమ.

తే.గీ. మేఘరాజులు సరసత మీఱ దమ్ము
దరళవిద్యుల్లతాదీర్ఘ తరకటాక్ష
వీక్షణకలాపముల గారవింప నలరి
నెమ్మిన ర్తించు బురి విచ్చి నెమ్మిగములు.

శా. ధారాశుద్ధి బ్రసిద్ధిగాంచి, ఘనశబ్దస్ఫూర్తి వర్తిల్లఁగా
దోరంబైన రసస్థితిన్ దరళవిద్యున్మాలికాలక్షణో
దారంబై కవిసేవ్యమై వనమయూరారూఢి బ్రాపించి వ
ర్షారంభంబు ప్రబంధమై ట్లఖిలపద్యాక్రాంత మయ్యెం దగన్.

తే.గీ. పడియె వడగండ్లు నింద్రగోపములు గూర్మి
ఘనవిభుడు గ్రొమ్మెఱుంగుజవ్వని బెనంగ
బన్నసరమున నడలి పైపైన రాలు
విమలముక్తాఫలాబ్జరాగము లనంగ.

శ్రీకృష్ణ :- ఎంత చక్కని ప్రౌఢధోరణి! రామభద్రార్యా! సీతా రాములగూర్చి రెండుపద్యరాజములగూడ పఠించి ధూర్జటికినీవి. కవకాశ మిచ్చెదరా?

రామభద్ర :- చిత్తము ప్రభూ! (పఠించును)

చ. అలజవరాలు తాలు విభు డంఘ్రుల బోవఁగ ద్రోవఁ ద్రోవ బె
ట్టులికి సతీశతంబు లగునో యనుశంక మొఱంగి నాథ! తా
నెలవుల నూదమెట్టకుము నీచరణాబ్జము కందు నావుడున్
వెలదితలం పెఱింగి రఘువీరుడు నవ్వుచు నేగె నవ్వలన్.

చ. పలుకదొడంగి రవ్వడమిపట్టి గనుంగొని నీ కిదేటికిం
జలమునఁ జావ? నీమగనిసత్తువ యీపొలిమేరఁ జొచ్చి రా
గల దని యెంచితే? ఖరుడుగా డటు కూలబడంగ శంకరో
జ్జ్వల రజతాచలోత్ఖనన శాత శిఖోన్నఖరుండు మానినీ!"

ధూర్జటి :- (పఠించును)

శా. ఓసాబిూ! యిటువంటి కొండదరిలో నొంటిం బులున్ సింగముల్
గాసింబెట్టెడు కుట్రనట్టడవిలో గజ్జువ్విక్రీసీడ నే
యాసం గట్టితి వేటిగడ్డ నిలు నీ వాకొన్నచో గూడు నీ
శ్లేసుట్టంబులు దెచ్చిపెట్టెదరు? నీ కిం దేటికే లింగమా!

ఉ. కొండల గానలం దిరిగి క్రొవ్వినపందుల నేళ్ల దుప్పులం
జెండిన బెక్కుచందముల జిన్నక పెద్దక గారుకమ్మగా
వండుదు రట్ల పిట్టలను వండుదు రిచ్చట నుండ నేల? నా
కొండొక టానతీక యుడు మూరికి రాగదవచ్చు లింగమ్మా!

కం. ఓ లింగమ! విను నివ్వరి,
ప్రాలును నోడిపిల్లు గునుకు బ్రాలును వెదురుం
బ్రాలును సవరపుమెకముల,
పాలునుగల వచట నీకు బాయసమునకున్.

గీ. పుట్టతేనియ పెరతేనె పుట్టజున్ను,
తొఱ్ఱతేనియ గల వందు దోచిదోచి
కాలిదులదులనై పిండిపోలె రాలు
నట్టి నింజెట్లు గలవు నీ కారగింప.

శా. ఇల్లో ముంగిలియో యనుంగుచెలులో యాడైనచుట్టంబులో
యిల్లాలో కొడుకో తరింప వశమే యేపోడుము లేక మా
వల్లెం గోరిన పెల్లనుం గలవు తెప్పల్గాగ నీ కిచ్చెదన్
చెల్లంబో యిట నొంటినుండ కటు విచ్చేయంగదే లింగమా!

గీ. చురుకుజూపున గాలినకొలత నురుకు,
నురుకుజూపుల బుట్టించు నెఱుకువారి
యిరుకువలిగుబ్బపాలిండ్లయిగురుబోండ్ల,
నేన కిచ్చెద నీకు విచ్చేయవయ్య!

మ. నను మన్నించెదవేని నీ విపుడు రా నా వెంట, రాకుండినన్
నిను నే బాసి చనంగనోవ; నిచటన్ నీతోడిదే లోకమై
మనువాడం, గనువాడ నీకరుఁ, నామాసంబు చిత్తంబు న
చ్చినచో మానుదుగాని ని న్నిపుడు కస్తింబెట్ట నా కేటికిన్.

శ్రీకృష్ణ :- మఝ్ఝా! ధూర్జటికవన మెంతటి స్వభావసంకలితము! ఇక పింగళివారికవితామరందము జవిజూడగలము.

మల్లన :- కవితయన నెటు లుండవలయునో మా సూరనగారే నుడువ వలయును.

పింగళి :- దానినిర్ధరింప నే నెంతవాడను? అది మధురమో యథ రమో యాస్వాదించు వారియభిరుచిపై నాధారపడి యుండును. నాభావము నే వాకొందును. (పఠించును)

సీ. శబ్దసంస్కార మెచ్చటను జాఱగనీక
పదమైత్రి యర్థసంపదలఁ బొదల
దలపెల్ల నక్లిష్టతను బ్రదీపితముగా
బునరుక్తిదోషంబు పొంత బోక
యాకాంక్షితస్ఫూర్తి యాచరించుచును శా
ఖాచంక్రమక్రియ గడవ జనక
ప్రకృతార్థభావంబు పాడుకో నడుకుచు
నుపపత్తి యొందు నస్ఫూర్జితముగ

తే. నొకట బూర్వోత్తరవిరోధ మొందకుండ
దత్తదవయవవాక్యతాత్పర్యభేద
ములు మహావాక్యతాత్పర్యమునకు నొనర
బలుక నేర్చుట బహుతపఃఫలము గాదె!

సీ. పొసగ ముత్తెపుసరుల్ పోహళించినలీల
దమలోన దొరయుశబ్దములఁ గూర్చి
యర్థంబు వాచ్యలక్ష్యవ్యంగ్యభేదంబు
లెఱిఁగి నిర్దోషత నెసఁగఁ జేసి
రసభావములకు నర్హంబుగ వైదర్భి
మొదలైనరీతు లిమ్ముగ సమర్చి
రీతుల కుచితమ్ములై తనరారెడు
ప్రాసంబు లింపుగా బాదుకొల్పి

గీ. యమర నుపమాదులును యమకాదులు నగు
నట్టి యర్థశబ్దాలంక్రియలు ఘటించి
కవిత చెప్పంగ నేర్చుసత్కవివరునకు
వాంఛితార్థంబు లొసగనివారు గలరె?

లయవిభాతి :-
చలువగలవెన్నెలలచెలువునను సౌరభము గలిగినను సౌరభము చలు
వయు దలిర్పం, బొలు పెసగుకప్పురపు బలుకులకు గోమలత నెలకొనిన
సౌరభము జలువపసయుం గో, మలతయును గలిగి జగముల మిగుల
బెంపెసగు మలయపవనంపుగొదములకు మధురత్వం, బలవడిన నీకు మతి
కల వసగవచ్చు గథ వెలయుగల యీ సుకవిపలుకులకు నెంచన్.

శ్రీకృష్ణ :- సూరనకవయితధోరణి సుకవిజనాదరణీయము. ఇక మంచి
పదార్థము కట్టకడకు దాచుకొనినటులు మామల్లనకవితల్లజుని సుక
వితతో సభ సమాప్తి గావింతము.

మల్లన :- (పఠించును)

ఉ. సిద్ధపురత్నభిత్తి దనసీడఁ గనుంగొని తోడునాను న
మ్ముద్దులబాలు డంచు గరముల్ పలుమాఱును జాచి చీరుచున్
విద్దెము సేయుచుం దిరుగు విందులు వింకులు విందు లంచు నే
ప్రొద్దు నృపాలుకున్ సతియు బొంగుచు నక్కున గారవించుచున్.

శా. కేళీకాంచన సౌధవీథికల చక్కిం దొట్లలో బెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకాధవ! కృపాపాంగ తా! నిద్రపో
వే లావణ్యపయోనిధీ! యనుచు నావిర్భూత మోదంబునన్
జోలల్ పాడుదు రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంత కాంతామణుల్.

క. అల్లారుబెల్లమై గలు
గల్లున నందియలు మొగయగా వేసుక పె
న్వల్లి మునిగించె ధరణీ
వల్లభనందనుడు చూచువారల చూడ్కుల్.

గీ. కలికిజూపుల మూడనక న్ననంగ
రత్నములు గీలుకొల్పినరావిరేక
ఫాలభాగంబునను గ్రాల బాలుఁ డపుడు
శంబరారాతియభియాతిచంద మయ్యె.

మ. వనితానేత్రచకోరచంద్రిక తనుస్వచ్ఛందకాంతిచ్ఛటా
ఖని యుత్సాహకళాఖసూరి మతిరేఖామంత్రసంసిద్ధి భో
గనివాసంబు లతాంతసాయకభుజాగర్వావలంబంబు యౌ
వన మమ్మానవనాథపుత్రునకు మస్వాం బొప్ప నేతెంచినన్.

ఉ. రామునికంటె నప్పరశురామునికంటె ధనుర్విశేషవి
ద్యామహనీయుడై మెఱసి యాతకు చేతులు తీట వో సము
ద్దామ విరోధిబాహుజవితానము నుక్కడగించి పేరల
క్ష్మీమదిరాక్షికిన్ వలపు గీల్కొలిపెన్ విషమాస్త్రకేళికిన్.

శ్రీకృష్ణ :- కర్ణాటకభాషాపారంగతుడు మాతిమ్మకవిదక్క దక్కిన వారిపద్యపఠనములు పరిపూర్తి నందినవి. ఇచట సదస్యులలో బలువురికి కన్నడ మపరిచితము గావున వీరి కొకసమస్య నందఱి యంగీకృతితో నామరభాషలో నొసంగ సంకల్పించితిమి. ఏమి తిమ్మనకవిసత్తమా? అనుమతింతురా?

తిమ్మ :- యథా రోచతే సత్కవిరాజన్యానామ్. సమాహితా వయమ్.

శ్రీకృష్ణ :-

శ్లో. "శీతరశ్మి రివ దృశ్యతే రవిః" పూర్యతాం మహాభాగైః.

తిమ్మ :- (పూరించును)

శ్లో. ద్యోధునీవిమలవారివిస్ఫుర
త్తావకాయతసుకీర్తిమండలైః
కృష్ణరాయనృపతే! పరీవృత
శ్శీతరశ్మి రివ దృశ్యతే రవిః

తిమ్మన :- అహాహా! తిమ్మకవిబ్రహ్మణో గైర్వాణీగిరాం దేవతా! సుకవే! పునః పాపఠ్యతా మేష శ్లోకః.

తిమ్మ :- (సహర్షమ్) రసికసుకవీంద్రదయాసాంద్ర మాజ్ఞాపనం శిరోధార్య మేవ. (ఇతి పునః పఠతి)

శ్రీకృష్ణ :- మా కోరిక సఫలీకృత మాచరించిన కవిపండితమండలికి మా వందనసహస్రములు. ఇక సభాసమాప్తి గావింతమా?

అందఱు :- చిత్తము. చిత్తము.

శ్రీకృష్ణ :- మిత్రమా! మక్కళా! సత్కవిసత్కార మింకయు నవశిష్టము గాదా?

మక్కళ :- మహాప్రభువులు మా కావిషయము మాదియందే యను మాత్రము సూచించియుండిన మేమును నే తిమ్మకవిగారినో, రామకృష్ణకవిగారినో సమాశ్రయించి రెండుమూడు భుజంగప్రయాతముల వ్రాయించుకొని వచ్చియే యుందుము.

శ్రీకృష్ణ :- అన్నిపాట్లు బడకుండగనే నీవును బహూకరింపబడుదువు గాదా?

రామకృ :- ప్రభువులు పాలితుల యెడాటమున బండితపామరత్వముల బాటింపరు.

పెద్దన :- ఔను. పండితులలో వీరలు ఘనులు. పామరులలో మక్కళుడు మహాఘనుడు.

మక్కళ :- చిత్తము. మా కాశక్తి కొలతమీరు మా సామర్థ్యము శూన్యము. ఉభయులము సమ్మానార్హులమే. నానోటికడ గూడు పడగొట్టుట పాడిగాదు.

శ్రీకృష్ణ :- నిరుత్సాహము వలదయ్యా. మక్కళమహావిదూషకా! నీ కళకు బ్రత్యేకస్థాన మీయాస్థానమం దున్నది.

రామకృ :- చిత్తము. వీనిసాలువునకు విలువయే వేరు. దానికిరూపమే లేదు.

అందఱు :- (నవ్వుదురు)

మక్కళ :- (లోనికేగి కాశ్మీరపుసాలువలు, తాంబూలముల సందించును. రాజు క్రమానుగతి గవుల సత్కరించును)

మక్కళి :- మాసాలువు మాట మహారాజులు మఱచి మహాకవిభుజా దండమున నైచెదరే మో.

రామకృ :- నీకును నీసాలువునకు బారిశేషికన్యాయమే.

పింగళి :- ఔను. మక్కళిమహాత్మున కనామకతయు ననాకారిత్వమును సహజసిద్ధములు. కావున.....

తిమ్మకవి :- ఏతస్యంబహూక్రీయమాణస్య ప్రావార స్యాపి చ.

శ్రీకృష్ణ :- (హసించును) వో నమః పండితాఖండలేభ్యః (చేతులు మోడ్చును.)

అందఱు :- స్వస్తి కవిమండలేశ్వరేభ్యః.

(నేపథ్యమున గానము)

పల్లవి :- విజయంబు మా భువనవిజయంబునకు సదా॥ వి॥

అ. ప॥ అజమహాద్భుతసృష్టి నతకరించినకృతుల

సృజన మొనర్చు కవిగజరాజరాజి కిదె॥ విజ॥

పెద్దన :- తథాస్తు - తథాస్తు - తథాస్తు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

సంపూర్ణము.

విగ్రహారాధన దానిచరిత్ర - పురాతనయుగము.

శ్రీ గరిమెళ్ల వీరరాఘవులు

విగ్రహారాధన ననాదిగా నార్యులు చేపట్టి యవిచ్ఛిన్నముగా దానిని చేయుచున్నారని నేను తెలుపుటకు సాహసించుచున్నాను. అయితే చరిత్రకారుల రచన లందులకు వ్యతిరేకముగా నున్నవి. వారెట్లు నిర్ణయించిరో ముందు పాఠకులు తెలిసికొనవలసియున్నది గాన వాని నుదహరించి యాపైన నవసర మగుఖండనముండనములు చేయవలసియున్నది. వేదములు, విగ్రహారాధననుగూర్చి చరిత్రకారుల నిర్ణయము లిట్లున్నవి :—

(1) వేదములు ఋషు లాయాకాలములందు రచించినవి. క్రీ.పూ. 5000–1000 మధ్యకాలమున రచింపబడినవి. అని యాకాలవిషయములోకూడ నందఱును నేకీభావమునకు రాక యెవరికితోచిన కాలములను వారు నిర్ణయించిరి.

(2) ఆర్యులు విదేశములనుండి యీదేశమునకు ద్రావిడుల తరువాత వలసవచ్చి క్రమక్రమముగా నీదేశము నాక్రమించుచు ద్రావిడులను దక్షిణమునకు దరిమి యాయాప్రదేశములం దున్నపు డాయా వేదభాగములను రచించి రని యందఱు చరిత్రకారులును వ్రాసిరి.

(3) మొదట ఋగ్వేదమును రచించి ప్రకృతిదేవతాస్తోత్రములు చేసిరనియు పిదప యజుర్వేదమును రచించి సూత్రములు నిర్ణయించుకొని సామగానము చేయుచు క్రతువులనుమాత్రము చేయుచుండిరనియు నాపిదప నథర్వవేదము నుపనిషద్బ్రాహ్మణములను రచించి యుపాసనచేయ నారంభించి జ్ఞానమార్గమును గనుగొని యనుసరించిరనియు, బ్రాహ్మణములు వేదవ్యాఖ్యలే కాని వేదభాగములు కావనియు వీరివాదన.

(4) వేదత్రయికాలములో నుపాసనను విగ్రహారాధనమును వారెఱుగరనియు తరువాతికాలములో బౌద్ధ, జైనమతముల నెదుర్కొనుటకు చక్కని, రుచికరమైన పురాణములను రచించి జనాకర్షణచేసి దేవాలయముల నిర్మించి విగ్రహారాధనను క్రీస్తుశకీవలావల కొద్దిశతాబ్దములవ్యవధిలో నెలకొల్పిరనియు వీరు నిర్ణయించిరి. విగ్రహారాధనను బౌద్ధులనుండి వీరు తెరువు తెచ్చుకొనిరని వ్రాసిన చరిత్రకారులును గలరు. భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యమార్గములు నిర్వచించినవెనుక ననగా ప్రవృత్తిప్రతిపాదకుడగు శ్రీకృష్ణుని యనంతరము వైష్ణవవ్యూహవిభవతత్త్వము పూర్ణవికాసమంది విగ్రహారాధన పెరిగి యజ్ఞయాగాదులు వెనుకబట్టెననియు, నావ్యూహతత్త్వకాలము క్రీస్తునకు 1, 2 శతాబ్దములు పూర్వమున ననియు, బుద్ధు నవతారపురుషునిగా చేర్చుకొని బౌద్ధమతమును హిందూమతములో లీనము చేసికొనిరనియు వీరి నిర్ణయము.

(5) శివలింగము పానవట్టము స్త్రీపురుషమర్మావయవ స్వరూపమనియు, దానిపూజ లబూరిజనులు చేయుచుండిరనియు దాని నార్యులు విధిలేక స్వీకరించి సంస్కరించిరనియు, వృక్ష, నాగార్చనలు ద్రావిడులవి యార్యు లవలంబించిరనియు వారు వ్రాసిరి.

(6) బౌద్ధతాంత్రికమునుండి హిందూతాంత్రిక ముద్భవించె నని వీరివాదము.

వీరివాదముల కాధారములుగా వీరు చూపినవి :- వేదములలో మంత్రములు చెప్పినఋషులపే ర్లుండుట; స్థలనామము లుండుట, కొన్నిగాథ లందుండుట, విభాగమైనపిదప నున్నచతుర్వేదస్వరూపము, విదేశయాత్రికుల వ్రాతలు, విదేశచరిత్రలు, పురావస్తుపరిశోధనపై వీరియూహలు, విదేశీయాచారములు, నుపాసనలు, బౌద్ధ, జైనగ్రంథసాక్ష్యములు, పురాణములునాధారముగా గైకొనిరి.

ఈ యాధారములపై నెవరికి కలిగినయభిప్రాయములను వారు
వ్రాసిరి. అంతకంటె నీపని యీకాలమున జరిగిన దనుటకు నిశ్చితాధా
రము లేదు. ప్రారంభకాలమున మనదేశమున చరిత్రరచయిత లరుదు.
విదేశచరిత్రకారు లెప్పుడో వచ్చి యిచ్చటిసాంప్రదాయములు భాషయు
మతమును తెలిసియు తెలియనిస్థితిలోను, తమ చరిత్రకన్న యీదేశ
చరిత్రకున్న పురాతనత్వమును మరుగుపరచినగాని తమచరిత్రకు గొప్ప
దనము రానందునను తమ మతముకన్న గొప్పదగు హిందూమత
శ్రేష్ఠత్వము నస్తవ్యస్తము చేసినగాని తమ మత వ్యాప్తికి
దోహదము లభింప దని యెంచియు నీదేశమతసాంప్రదాయ, వేష
భాషాదులను సంస్కృతిని నస్తవ్యస్తముచేసి చూపినగాని యీజాతి
తమసార్వభౌమత్వమునకు లొంగి యుండ దనియు తప్పుగా చరిత్రలు
వ్రాసిన చరిత్రకారులును, సంస్కృతము, వేదాదివిద్యలు నేర్చి విమ
ర్శన దృష్టితో సత్యాన్వేషణము చేయలేక సాంప్రదాయ మెఱుగని
విదేశస్థుల విమతస్థుల వ్రాతలపైనను మనమతగ్రంథములకు వారు
రచించినయాంగ్లానువాదములపైనను నాధారపడి చరిత్ర లల్లిన హైందవ
చరిత్రకారులును గలరు. నేఁడొకస్థలమును త్రవ్వుటలో బయల్పడు
వస్తువులపై జనించినయూహపై నాధారపడి యొకకాలనిర్ణయసిద్ధాం
తము వచ్చును. అంతకన్న పురాతనమైన దేదియు లేనందున నదియే
చరిత్ర కారంభ మనిపించును. రేపు మఱియొకచోట మరియొకటి వెలు
వడి దానికన్న పురాతనత్వమును సూచించును. భూగర్భమనంతము.
హిందూనాగరికత యనాది కాన నీపరిశోధనలో స్థిరముగానుండి
మారనిసిద్ధాంతము నిరాక్షేపణీయమైనది యరుదు. ఊహలు ననంత
మే. కావుననే చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయులగుట తటస్థించినది. కేవల
మూహపై నాధారపడిన సిద్ధాంతము లెట్లుండును? వైదికులవాదనలు
వీరు వినరు. వారి నేవగించుకొందురు. వారు చూపుశబ్దప్రమాణముల

రిది పశ్చిమాభిముఖ మైనది. ఇక కలియు కెట్లు? మనప్రభుత్వమున కీచరిత్రతో సంబంధము లేదు. అర్థకామములే నేటి పురుషార్థములు. తక్కినపురుషార్థముల యాస్తిక్యము నేడు చెల్లుబడి కాదు. కాన నింక తేల్చవలసిన సమర్థత పరమేశ్వరునకే యున్నది. ఆతనిసంకల్ప మెట్లున్నదో యెవరి కెఱుక?

ఇక వైదికసాంప్రదాయజ్ఞుల సిద్ధాంతము లిట్లున్నవి? వీరి వాదములో నీ సాంప్రదాయజ్ఞులకు భిన్నాభిప్రాయములు లేవు.

(1) వారిలో శ్రీవారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు ఆస్తికత యనుగ్రంథములోను, శ్రీచివుకుల అప్పయశాస్త్రులుగారు వేదాంగ చంద్రిక యను గ్రంథములోను నింకను పలువురు పలుగ్రంథములందును వేదము లపౌరుషేయము లనియు, పరమేశ్వరుని నిశ్వాసితముగా నావిర్భవించిన వనియు, నవి యనాద్యనంతములనియు,

(2) వేదమంత్రరచయితలుగా చారిత్రకులు చెప్పుఋషులు మంత్రద్రష్టలే కాని రచయితలు కా రనియు సృష్టికిపూర్వాపరములందును వేద మున్నదనియు, ననేక కారణములను వేదోదాహరణలను చూపి తమసిద్ధాంతమును ఋజువు చేసియున్నారు. వారికి సమాధానము నింతవర కేచరిత్రకారుడును చెప్పలేదు. వేదము బ్రాహ్మణో పనిషదారణ్యకములు కలసియే యైన దని సకారణముగ సిద్ధాంతీకరించిరి. వానికి ముందు వెనుక కాలనిర్ణయములు చేయుట పొరబాటు. ఈనాడు ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములుగా గన్పట్టు వేదస్వరూపము మొదటనట్లు లేదు. అథర్వ ఁడనుఋషి క్రతునిర్వహణసౌకర్యముకొఱకు వేదవిభాగము చేసినపిదప నాల్గు వేదము లయ్యెను. మఱియొకపర్యాయ మింకను నేర్పుతో వేదవ్యాసుడు విభాగించినపిదపనే నేటి చతుర్వేదస్వరూప మేర్పడెను. కాన చతుర్వేదములకు ముందు వెనుకల పుట్టుకను కల్పించుట పొరబా టని సకారణముగా వారు వ్రాసిరి. దానికి గూడ చరిత్రకారులు జవా బీయలేదు.

ఈ యాధారములపై నెవరికి కలిగినయభిప్రాయములను వారు వ్రాసిరి. అంతకంటె నీపని యీకాలమున జరిగిన దనుటకు నిశ్చితాధారము లేదు. ప్రారంభకాలమున మనదేశమున చరిత్రరచయిత లరుదు. విదేశచరిత్రకారు లెప్పుడో వచ్చి యిచ్చటిసాంప్రదాయములు భాషయు మతమును తెలిసియు తెలియనిస్థితిలోను, తమ చరిత్రకన్న యీదేశ చరిత్రకున్న పురాతనత్వమును మరుగుపరచినగాని తమచరిత్రకు గొప్పదనము రానందునను తమ మతముకన్న గొప్పదగు హిందూమత శ్రేష్ఠత్వము నస్తవ్యస్తము చేసినగాని తమ మతవ్యాప్తికి దోహదము లభింప దని యెంచియు నీదేశమతసాంప్రదాయ, వేష భాషాదులను సంస్కృతిని నస్తవ్యస్తముచేసి చూపినగాని యీజాతి తమసార్వభౌమత్వమునకు లొంగి యుండ దనియు తప్పుగా చరిత్రలు వ్రాసిన చరిత్రకారులును, సంస్కృతము, వేదాదివిద్యలు నేర్చి విమర్శన దృష్టితో సత్యాన్వేషణము చేయలేక సాంప్రదాయ మెఱుగని విదేశస్థుల విమతస్థుల వ్రాతలపైనను మనమతగ్రంథములకు వారు రచించినయాంగ్లానువాదములపైనను నాధారపడి చరిత్ర లల్లినహైందవ చరిత్రకారులును గలరు. నేడొకస్థలమును త్రవ్వటలో బయల్పడు వస్తువులపై జనించినయూహపై నాధారపడి యొకకాలనిర్ణయసిద్ధాంతము వచ్చును. అంతకన్న పురాతనమైన దేదియు లేనందున నదియే చరిత్ర కారంభ మనిపించును. రేపు మఱియొకచోట మరియొకటి వెలువడి దానికన్న పురాతనత్వమును సూచించును. భూగర్భమనంతము. హిందూనాగరికత యనాది కాన నీపరిశోధనలో స్థిరముగానుండి మారనిసిద్ధాంతము నిరాక్షేపణీయమైనది యరుదు. ఊహలు ననంతమే. కావుననే చరిత్రకారులు భిన్నాభిప్రాయు లగుట తటస్థించినది. కేవలమూహపై నాధారపడిన సిద్ధాంతము లెట్లుండును? వైదికులవాదనలు వీరు వినరు. వారి నేవగించుకొందురు. వారు చూపుశబ్దప్రమాణముల

రిది పశ్చిమాభిముఖ మైనది. ఇక కలియుగ మెట్లు? మన ప్రభుత్వముల కీ చరిత్రతో సంబంధము లేదు. అర్థకామములే నేటి పురుషార్థములు. తక్కిన పురుషార్థముల యాస్తిక్యము నేడు చెల్లుబడి కాదు. కాన నింక తేల్చవలసిన సమర్థత పరమేశ్వరున కే యున్నది. ఆతని సంకల్ప మెట్లున్నదో యెవరి కెఱుక?

ఇక వైదిక సాంప్రదాయజ్ఞుల సిద్ధాంతము లెట్లున్నవి? వీరి వాదములో నీ సాంప్రదాయజ్ఞులకు భిన్నాభిప్రాయములు లేవు.

(1) వారిలో (శ్రీ)వాగ్రాశి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారాస్తికత యను గ్రంథములోను, (శ్రీ)చిపుకుల అప్పయశాస్త్రులుగారు వేదాంగ చంద్రిక యను గ్రంథములోను నింకను పలువురు పలుగ్రంథములందును వేదము లపౌరుషేయము లనియు, పరమేశ్వరుని నిశ్వసితముగా నావిర్భవించిన వనియు, నవి యనాద్యనంతములనియు,

(2) వేదమంత్రరచయితలుగా చారిత్రకులు చెప్పు ఋషులు మంత్రద్రష్టలే కాని రచయితలు కారనియు సృష్టికిపూర్వపరములందును వేద మున్నదనియు, ననేక కారణములను వేదోదాహరణలను చూపి తమసిద్ధాంతమును ఋజువు చేసియున్నారు. వారికి సమాధానము నింతవర కేచరిత్రకారుడును చెప్పలేదు. వేదము బ్రాహ్మణోపనిషదారణ్యకములు కలసియే యైన దని సకారణముగ సిద్ధాంతీకరించిరి. వానికి ముందు వెనుక కాలనిర్ణయములు చేయుట పొరబాటు. ఈనాటి ఋగ్యజుస్సామాథర్వణములుగా గన్పట్టు వేదస్వరూపము మొదటనట్లు లేదు. అధర్వ్యుడను ఋషి క్రతునిర్వాహణసౌకర్యమునకై వేదవిభాగము చేసినపిదప నాల్గు వేదము లయ్యెను. మఱియొకపర్యాయ మింకను నేర్పుతో వేదవ్యాసుడు విభాగించినపిదపనే నేటి చతుర్వేదస్వరూప మేర్పడెను. కాన చతుర్వేదములకు ముందు వెనుకల పుట్టుకను కల్పించుట పొరబాటని సకారణముగా వారు వ్రాసిరి. దానికి గూడ చరిత్రకారులు జవాబీయలేదు.

(8) ఇక నార్యు లిచ్చటివారే కాని వలసవచ్చినవారు కారు. ద్రావిడార్యభేదము కల్పితము. అనాదిగా నార్యనివాసము సరస్వతీతీరమునందే యున్నది. సింధునాగరికత యని చెప్పఁబడి యార్యనాగరికతయే కాని యనార్యజనులది గాని ద్రావిడు లనువారిది కాని కాదు. విగ్రహారాధన మార్యు లనాదిగా చేయుచున్నారనువిషయములు సిద్ధాంతీకరింపవలసి యున్నవి. ఇందులకు నీయుభయవాదులకును కాలనిర్ణయవిషయమున సంగీకారమునకు తెచ్చుమార్గము లేనందున నింకొకవిధముగా చర్చచేసి విషయనిర్ణయము తేల్చవలసివచ్చినది. కాన నా చరిత్రానువిషయము మగు ననాదియగు నార్యవిగ్రహారాధనసిద్ధాంతమును ఋజువు చేయుచున్నాను. వేదత్రయి యార్యగ్రంథములలో పురాతనమైనవని యుభయులు నంగీకరింతురు. ఆ పిదప సూత్రములు, వేదాంగములు, నుపవేదములు, షడ్దర్శనములు, కావ్యములు, నాటకములును, రచింపబడిన వని యావరుసక్రమము నుభయులు నంగీకరింతురు. చరిత్రకారులు సింధునాగరికత వేదములకన్న పూర్వికమందురు. ఆ పిదప చారిత్రవ్యాకములలో వెలువడినవస్తువుల ముందు వెనుకలను వారే నిర్ణయించిరి. కాన నుభయులవరుసక్రమములను దేని కడిగా తీసికొని దాని కాదియందును నార్యవిగ్రహారాధన యున్నట్లు చూపినచో నా యనాదివిగ్రహారాధన సిద్ధాంతము స్థిర మగును. మరియు నాకంటె వరుసక్రమములో నున్న గ్రంథములందును నన్ని శ్రవ్యాకముల ఫలితములందును నార్యవిగ్రహారాధనమును చూపినచో ననిచ్ఛినార్యవిగ్రహారాధనసిద్ధాంతము స్థిర మగును కాన నట్లుచేయుచున్నాను. చూడుడు.

వేదములు - విగ్రహారాధన

చరిత్రకారులు వేదకాలమున విగ్రహారాధనము లేదనిరిగదా! అథర్వవేదము, నుపనిషత్తులు, బ్రాహ్మణములు, మహానారాయణము మొదలగువానిలోనుండి కొల్లలుగా విగ్రహారాధనప్రక్రియలు చూప

వచ్చును. కాని చరిత్రకారులు వానికి చాలపాత కాలము నిర్ణయించి త్రోసిపుచ్చుదురు. వేదత్రయిలోనే వారికి విగ్రహారాధనప్రశంస యున్నటుల చూపినగాని యొప్పుకొనరు. వేదత్రయిలో సూచనప్రాయముగా ననేక స్థలముల విగ్రహప్రశంస యున్నది. కాని యవి యా యర్థములో చెప్పబడలే దనియు, స్పష్టముగా చెప్పబడలే దనియు త్రోసిపుచ్చవచ్చును. కాబట్టి వానివిషయ మటుల నుంచి స్పష్టముగా దేవాలయార్చన కాలములో నున్నట్లు చెప్పనాధారము చూపవలెను. పరికింపుడు.

శ్రు॥ ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే ప్రతిజాగృహ్యేన మిష్టాపూర్తే సగం సృజేథా మయం చ॥" యజు - ౧౫-౫౪

ఈమంత్రమునం దిష్టాపూర్తములందు యజమానునితో గూడి యున్న యగ్నియొక్క ప్రార్థన గలదు. ఇష్టాపూర్తములను మను వి ట్లగమును నిర్వచించినాడు.

శ్లో॥ అగ్నిహోత్రం తపస్సత్యం వేదానాం చానుపాలనమ్
ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ ఇష్ట మిత్యభిధీయతే
వాపీకూపతటాకాని దేవతాయతనాని చ
అన్నప్రదాన మారామాః పూర్త మిత్యభిధీయతే॥

అనగా నగ్నికార్యము తపస్సు, సత్యము, వేదపాఠము, నాతిథ్యము, వైశ్వదేవకర్మ వీని నిష్టమనియు; నుయ్యి, దిగుడుబావి, చెరువు, దేవాలయము, నుద్యానవనము ప్రతిష్ఠాపించుటయు నన్నదానమును పూర్తమనియు; మనువు నిర్వచించెను. "యః శ్రద్ధ్య మనసా యజత త్రి ర్జ్యమజమ్" (యజు 2 అ 2 ప్రశ్న "మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిః సా న శస్యతే" అనువాక్యములు మనువు చెప్పినయర్థమే శిరోధార్యమని తెల్పుచున్నవి. బ్రహ్మసూత్రశంకరభాష్యమునకు నానందగిరి వ్యాఖ్యయగు తత్త్వదీపనములో నీవాక్యమే యుదాహరింపబడెను.

జాలరు. ఇరువురును కలసి చర్చించి దొరికినంతలో సమన్వయము చేయు రంగస్థలమే లేదు. అందుచే నాకిది పూర్వాభిముఖ మైనది. ఇంకొక ఇది బహుకాలము క్రిందట స్వాయంభువమనువు చేసిననిర్వచనము వేదత్రియులోనే యున్న దేవాలయప్రతిష్ఠావిషయము చెప్పబడినది. మనుపురాణమున పరివారములో నున్నది. కావున విగ్రహారాధన మాన్యులకు శ్రుతి స్మృతివిహిత మని తేలినది.

అంతియే కాదు. వేదత్రియులోని దగుసామవేదమునకు చెందిన షడ్వింశ బ్రాహ్మణములో

"యదా దేవాయతనాని కంపంతే దైవతప్రతిమా
హసంతి రుదంతి నృత్యంతి స్ఫుటంతి ఖిద్యంతి స్విద్యంతి ఉన్మీలంతి
నిమీలంతి తదా ప్రాయశ్చిత్తం భవతీదం
విష్ణుర్విచక్రమ ఇతి స్థాలీపాకం హుత్వా
పంచభి రాహుతి జుహోతి
విష్ణవే స్వాహా. సర్వభూతాధిపతయే స్వాహా. చక్రపాణయే స్వాహా.
ఈశ్వరాయ స్వాహా. సర్వపాపశమనాయ యేతి
వ్యాహృతిభి ర్హుత్వాథ సామగాయేత॥"

అనగా దేవస్థానములు కదలినను దేవతాప్రతిమలు హసించినను ఏడ్చినను భిన్నమైనను, నాట్యమాడినను, చెమట పోసి గల్గినను, సవి కన్నులు మూసి తెరచినను, 'ఇదం విష్ణు' ఇత్యాదిమంత్రములచేత హోమము గావించి సామగానము చేయవలెను. లేకున్న దేశా రిష్టము కల్గును) అని యర్థము. దీనిబట్టి వేదములలో దేవాలయ నిర్మాణవిధయే కాక దేవాయతన, విగ్రహాదులకు గల్గినవిచ్ఛిత్తి పునర్నిర్మాణప్రాయశ్చిత్తాదులు కూడ నందే విధింపబడినవని తెలియు చున్నది. ఈయాధారము పాశ్చాత్యుల వాదన కష్టమవుటచే నీ బ్రాహ్మణమును వారు ప్రక్షిప్తమనిరి. దేనియందు ప్రక్షిప్తము లున్నను

వేదములం దట్టివి చేరకుండ వానికాండలు, ఘనపాఠములు, పద
ములు నక్షరములు, స్వరములుకూడ గణించి నిర్ణయింపబడియున్నవి.
అట్టి వేదములో నాభాగములో ప్రక్షిప్తములు చేర్చగల వారెవ్వరు?
వారి కట్టియధికారమెచ్చటిది? ప్రక్షిప్తమే యగునో దాని నెవ్వ
రంగీకరింతురు? ఈబ్రాహ్మణమును వారు ప్రక్షిప్తమన్నను యజుర్వేద
మంత్రమును ప్రక్షిప్తమనరేరుగదా! కాన విగ్రహారాధన వేదసమ్మ
తము, విధియునే కాని యన్యథా కానేరదు. అది యార్యులచే కాని
రెరువు తెచ్చుకొన్నది కాదనికూడ వేదప్రమాణముచే తెలియును.

ఋగ్వేదము II 33-9; 1-25-13; VIII 69-12, IV 24-10
VI 28-6; IV 17-4; X 184-1 లలో విగ్రహప్రశంసగలదు. నమ
కములో రుద్రప్రశంస చాలయున్నది. యజుర్వేదములో సూర్యారాధన,
దుర్గారాధన (సం. 3-4 అ. 2 వ ప్రశ్నము 35 పనస) దేవతార్చనా
విధి 2 వ మంత్రప్రశ్నము ఉత్తరఖండ (మంత్రజపహోమఖండ) ప్రారంభించి
చెప్పబడెను. ఐతరేయబ్రాహ్మణములో (1-1-1) విష్ణుపూజావిధి విన
రింపబడెను. శతపథబ్రాహ్మణము, తైత్తిరీయసంహితలలో విష్ణ్వవతార
ప్రశంస యున్నది. మహానారాయణము, శ్రీసూక్త, పురుషసూక్త
ములలో విగ్రహారాధనపద్ధతి యున్నది. శివలింగప్రశంస యున్నది.
దీనివలన శివలింగార్చన సభోరిజనులది (ఆటవికులది) కాదనియు నది
యార్యులదే యనుటయు స్పష్టమగును. మైత్రేయోపనిషత్తులో
పదం విపద్గోదరపూగణాయ బ్రమంతి కాశ ఇవ సూగయోని
పాషాణమణిమృణ్మయవిగ్రహేషు పూజా పునర్భోగకరీ ముముక్షోః
అని విగ్రహనిర్మాణద్రవ్యములు పేర్కొనబడెను. (ప్రథమోధ్యాయః)

ఫలము చెప్పబడెను. రామతాపిన్యుపనిషత్తులో
మనసా తోగానా ప్యంత్రిసర్వాద్యస్య వాచకః
సోధయూస్యస్య దేవస్య విగ్రహో యంత్రకల్పనా
వినా యంత్రేణ చేత్పూజా దేవతా న ప్రసీదతి॥ ౧౩ ॥

ఇట్లు విగ్రహారాధనలో మంత్రావశ్యకత చెప్పబడినది. అథర్వ వేదములో 'విగ్రహోత్సవము' నుత్సవవిధానములును చెప్పబడెను. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో 'తస్య ప్రతిమా అస్తి' అని యున్నది. జాబాల్యుపనిషత్తులో "శివ మాత్మని పశ్యంతి ప్రతిమాసు న యోగినః.

అజ్ఞానాం భావనార్థాయ ప్రతిమా పరికల్పితాః॥ అని మంత్రాధి కారులకొఱకు విగ్రహారాధనవిధి చెప్పబడినది. దేవతాహర్మ్యపూజ యతిపురాతనకాలమునుండియు జరుగుచున్నట్లు **Mackey** పండితుడు వ్రాసెను. రామోత్తరతాపిన్యుపనిషత్తులో

శ్లో॥ మణికర్ణ్యాం మమ క్షేత్రే గంగాయాం వా తటే పునః
క్రిమికీటాదయో ప్యాసు ముక్తాః స్యుం తు న చాన్యథా
అవిముక్తేశ్వర క్షేత్రే సర్వేషాం ముక్తిసిద్ధయే
అహం సన్నిహిత స్తత్ర పాషాణప్రతిమాదిషు.
క్షేత్రేస్మిన్ యో ర్చయేద్భక్త్యా మంత్రేణానేన మాం శివ
బ్రహ్మహత్యాదిపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః.

అని యీకాలమునాటికే కాశీమొదలైన క్షేత్రములు సంబంధించిన దేవాలయములు నున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. కాశీ యనాదిదివ్యక్షేత్రము. అన్నపూర్ణా విశాలాక్షీ సహిత విశ్వేశ్వరుడును, దుర్గ వీరి తనయుడు ఢుంఢి గణపతి, నందిపుంగవుడు, మాధవుడు మొదలుగునున్న మతముల యర్చా స్వరూపములు నిచట ననాదిగా ప్రతిష్ఠింపబడిరి. ఇది సప్తమోక్షదాయకపురులలో నాల్గవది. వరుణా, అసి గంగాసంగమప్రదేశ మైన పవిత్రద్వీపము. భక్తులిట కోరికల వదలి నిస్సంగులగుదురు. కాశ్యాం తు మరణా న్ముక్తిః అనునది పురాణవచనము. ఉపరిదేశమునకు మహాశ్మశాన మని పేరున్నది. సమస్తవిద్యలకు ననాదివిద్యాపీఠ మిది. గురుకులపద్ధతివిద్యాభ్యాస మిట నున్నది. సమస్తమతముల ప్రచారము తుదకు బౌద్ధమతప్రచారముకూడ నిచట ప్రారంభమయ్యెను. కోటి

లింగము లిచ్చుటగలదట! కాశీదేవి నగరదేవత. ముస్లిములెన్నియో దేవాలయములను నాశ మొనర్చిరి. లేక మసీదులుగా మార్చిరి. ముఖ్యముగా విశ్వనాథాలయ మారంగజేబు మసీదయ్యెను. అపుడు విశ్వేశ్వరలింగము జ్ఞానవాపి యనునూతిలో దాగుకొని పిదప నేటి దేవాలయమున అహల్యాబాయిచే ప్రతిష్ఠ నందెను. రణజిత్ సింగ్ దేవాలయమునకు 18 మణుగుల బంగారము నిచ్చెను. జ్ఞానవాపి పవిత్రజలముగల దయ్యెను. నేటికిని రాజఘాట్‌లో ననేకపురాతనవిగ్రహములు బయలుపడు చున్నవి. ఇచట 360 ఘట్టములు తీర్థములు నున్నవి. పంచక్రోశయాత్ర, పంచగంగాయాత్ర, నగరప్రదక్షిణయాత్ర, వ్యాసకాశీయాత్ర మొదలగు ననేకములు చేయుదురు. మానమందిర్, రామమందిర్, బిర్లాగారు నూతనముగా నిర్మించినశివాలయము, మాళవ్యపండితుడు నెలకొల్పిన హిందూవిశ్వవిద్యాలయము, సారనాథ్‌లోని మృగదావనములో బౌద్ధ జైన దేవాలయములు, నచటనే యున్నపతి పురాతనశివాలయము మొదలైనవి దర్శనీయములు. ఈనగరము నిత్యజనకళతో నలరారును. ఎంతవర్ణించినను తరుగదు. గంగ యిచట నుత్తరవాహిని.

1. Development of Hindu Iconography by Mr. J. N. Benarjiea

ఆ క్షే ప ణ ము

కాని విష్ణుధర్మోత్తరపురాణము III - 13-VI-9 లో ఇట్లున్నది.

శ్లో॥ సత్యయుగే దేవానాం ప్రత్యక్షపూజనం త్రేతాద్వాపరయోః
ప్రత్యక్షపూజాప్రతిమాసుచ తత్రాపి త్రేతాయుగే స్మృతాః, ద్వాపరే
కాలే కలౌ చ దేవాయతననిర్మితి స్సగరేషు సమాగతాః
భూమిదానం విధానైన దేవాయతనప్రతిష్ఠా కార్యా దేవాలయ
యోగ్యభూమిః

శ్లో॥ కృతత్రేతాద్వాపరేషు నరాః పశ్యంతి దేవతాః
తిష్యం ప్రాప్య న పశ్యంతి పూజా స్త్వర్చాగతా యతః॥

అని యున్నది. దీనికి చరిత్రకారులు "వైదికులకు విగ్రహార్చన మిష్టము లేనప్పటికిని తప్పనిసరి వచ్చి యంగీకరించి రనియు, నుచితస్థానము దానికిచ్చి రనియు, కృతత్రేతాద్వాపరములందు దేవతలు కనిపించెడివా రనియు, కలిలో వారు కన్పింపక యీ విగ్రహములలో నుండి రనియు, నార్యులంగీకారము నిట్లు తెలిపి" రనియు వ్యాఖ్యానించిరి. భాగవతములో సప్తమస్కంధము 453 వచనము ప్రహ్లాదాజగరసంవాదములో "పరస్పరపాత్రంబులకు సహింపని మనుష్యులకు బూజనార్థంబుగా త్రేతాయుగంబునందు హరిప్రతిమలు కల్పింపబడియె. కొందఱు ప్రతిమార్చనంబులు చేయుదురు. పాత్రపురుషద్వేషులైన వారలకు హరిప్రతిమార్చనంబు ముక్త్యర్థప్రదంబు గాదు. మందాధికారులకు ప్రతిమార్చనంబు పురుషార్థప్రదం బగు" నని యున్నది.

సమాధానము.

వేదములో వసంతకాలమున కనువగు సర్వాధ్యాత్మికవిధానములను స్పష్టముగా నిర్వచింపబడియే యున్నవి. అందు లేని దేదియు లేదు. ఒక్కొక్కకాలమున నొక్కొక్క యాధ్యాత్మికవిధానము (తపస్సు, కర్మ, జ్ఞాన, భక్తు లనునవి యొక్కొక్కటి) ప్రధానముగా నవలంబింపబడుచు వచ్చినవి. ఈవిషయము నేను వ్రాసిన 'దేవాలయములు-వాని పుట్టు పూర్వోత్తరములు' అను గ్రంథము చరిత్ర భాగము నంతయు చదివిన నిరూపిత మగును. అదియును గాక పైపురాణవాక్యములలో గూడ సత్యయుగములో దేవతలకు ప్రత్యక్షపూజ యున్నట్లు చెప్పబడినది గాని పూజయే లేనట్లు చెప్పబడలేదు కదా! త్రేతలో ప్రతిమార్చనము గలదనిగదా యుందు చెప్పబడినది. దీనిని సమన్వయము చేసికొనుట కిట్లు ఊహింపవలెను. "వేదములో సర్వమార్గములు చెప్పబడినను సత్యయుగములో నన్నియు ననుసరింపబడకపోవచ్చును. లేదా యల్పసంఖ్యాకు లగు మందాధికారులు చేయుపూజ గణనలోనికి

రాకపోయియుండవచ్చును. దేవతాప్రత్యక్షము చేసికొని పూజించిన యధికసంఖ్యాకులున్నారు. గాన వారికే ప్రాధాన్యమిచ్చి పైపురాణ వాక్యములు వెలువడియుండును. మఱియు పైనవివరించినట్లు యజుర్వేదము సామవేదబ్రాహ్మణములకన్న యీవిష్ణుధర్మోత్తరపురాణమును, భాగవతమును నాధునికగ్రంథములే కదా! అట్టివో పూర్వగ్రంథములు దేవాలయములున్నట్లు చెప్పగా నొకటిరెం డాధునికగ్రంథములు వ్రాసికొనవచ్చిరి వ్యతిరేకాభిప్రాయము కనబరచినంతమాత్రమున సర్వకాల, సర్వశ్రేష్ఠప్రామాణికగ్రంథ మగు వేదవాక్యము లెట్లు ఖండింపబడును? సత్యయుగమునకు వేదము సమానగ్రంథమును ప్రమాణము గ్రంథమును నగునా? లేక విష్ణుధర్మోత్తరపురాణ మట్టిదా? శ్రుతికి వ్యతిరేకముగా మఱే యేగ్రంథ మెట్లుచెప్పినను దానిని పరిహరించి శ్రుతిని ప్రమాణముగా స్వీకరింపవలెననుసాంప్రదాయ మున్నది. శంకరాచార్యులవా రట్లు స్మృతి లోకవివర్జిత మని చెప్పబడినసన్యాసమును శ్రుతిప్రమాణముచే స్వీకరించి స్మృతివాక్యమును పరిహరించెను. దీపిభాగవత మీవిషయము వివరించినది. అదియునుగాక సృష్ట్యాదిని స్వాయంభువమనువు వ్రాసినస్మృతిలో

శ్లో॥ తపఃపూర్వం కృతయుగే త్రేతాయాం యజ్ఞ మేవ చ
ద్వాపరే దాన మిత్యాహుః కలౌ భక్తి ర్గరీయసీ॥

అని వ్రాసెను. ఈస్మృతికారునివచనముప్రకార మాయాయుగములందు నాయావిధానములు ప్రశస్తకములని మాత్రము 'గరీయసీ' యనుపదమువలన చెప్పబడినది. అంతియె కాని తక్కినవిగ్రాహ్యములుగావు లాయాకాలములందు లేనేలే వని చెప్పబడలేదు. ఇదియే సరియగు సమన్వయము. పైపురాణ, భాగవతవచనముల నట్లే యర్థముచేసికొనవలెను. అదియునుగాక వేదముల కర్థము వ్రాసిన ప్రథమవ్యాఖ్యాత యాస్కాచార్యుడు" ఆకారచింతనం దేవతానాం పురుషవిధః' అని

వేదములలో విగ్రహారాధనవిధి యున్నట్లు మనకు తెలియజెప్పు చున్నాను.

కాబట్టి యనాదిగా వేదవిహితముగా నార్యులు విగ్రహారాధన చేయుచు దేవాలయనిర్మాణములు చేసి, యవి శిథిలమైనచో పునర్నిర్మాణప్రాయశ్చిత్తాదులు చేయుచుండి రని ధృవమైనది. విగ్రహారాధన వేదచోదితము కాని యన్య మెట్టిదియు కా దనియు, చారిత్రకు లనినట్టు లాలయములు శివలింగార్చన మార్యులు స్వీకరింపలేదనియు, వేదవిరుద్ధమైన దేదియు నీదేశమున నిలువలే దనియు, తత్రాపి యార్యసాంప్రదాయముగా నిలువలే దనియు ననవిచేయుచున్నాను. పురాణములుకూడ నెట్టివేదవిరుద్ధకర్మను ప్రవేశపెట్టలే దనియు నొక్కి చెప్పుచున్నాను.

బ్రాహ్మణములు, నారణ్యకములు, ఖిలములు, గృహ్య, కల్ప సూత్రములలో విగ్రహారాధనప్రశంస బాగుగ చేయబడెను. దేవగృహ దేవాయతన, దేవకుల దేవళపదములు నందు వాడబడెను. ఈశాన క్షేత్రపతి, మీఢుషీ, జయంత (శ్రీ), ధనపతి, భద్రకాళీదేవతల ప్రశంస యందున్నది.



వేదాంగములు - విగ్రహారాధన

వేదాంగము లారు గదా! శిక్ష, ఛందస్సు, వ్యాకరణము, నిరుక్తము, కల్పము, జ్యోతిషము.

నిరుక్తము :- వేదార్థము వ్రాసినయాస్కాచార్యుడు తన నిరుక్త గ్రంథమునందు "ఆకారచింతనం దేవతానాం పురుషవిధః" అని విగ్రహారాధన చేయ సంగీకరించినాడు. దేవతలకు మానవాకార మున్న దనినాడు.

కల్పము :- బోధాయనకల్పసూత్రములందు క్రత్వారంభ దేవతార్చన విధింపబడినది. క్రత్వారంభమున గణపతిపూజ చేసి దాని

కుదాన్యాసన చెప్ప కట్లియుంచి యజ్ఞపరిసమాప్తి యగువరకు ప్రతిదినము నాతనికి పూజ చేయుదురు. బోధాయనకల్పసూత్రపరిచర్యాప్రకరణ మున ౨-౨ లో "స్నాత్వా శుచౌ గోమయే నానులిప్య ప్రతికృతిం కృత్వా అక్షతపుష్పైః రక్తగాలాధ మర్చయేత్. అని విధించెను. మహా దేవం పూజయేత్ అనియుఁడ విధించెను.

జ్యోతిషము :- వేదాంగజ్యోతిషగ్రంథము లగధుని గ్రంథము ననుసరించి వ్రాయబడినది. దానికాలము BC 1400-1300. ఆగ్రంథ కర్త 85, ఉత్తరాక్షాంశరేఖలో నుండె నని తేన్యూర్ పండితుఁడును, నార్యజ్యోతిషచరిత్ర నిర్ధారకుఁడు శంకర బాలకృష్ణదీక్షితులును నిర్ధా రించిరి. హిందూజ్యోతిశ్శాస్త్రము BC 2780 నాటికే యుండెనని తేబర్ వేబర్ Indian Literaturo లోను, నది 3000 B.C నాటి దని శ్యాసిబెలిబెంటల్, త్రైఫర్ జాన్సనను వ్రాసిరి. (Theory of Hinduisom) యజుర్వేదమున గణకు లనియు, నక్షత్రేశ లనియు జ్యోతిష్కులకు పేర్లున్నవి. అంగా వేదమంత్రములకు నవీనానకాలము ననే జ్యోతిశ్శాస్త్ర ముదయించె నన్నమాట. వేదకర్తలు జ్యోతిశ్శాస్త్ర పరిజ్ఞానము నిర్ణయింపబడినముహూర్తములం దారంభింపబడు ననునది యుండ రెలిసిబడినదే. కావుననే యీశాస్త్రము వేదాంగమైనది. నవ గ్రహములు లేనిజ్యోతిశ్శాస్త్రము లేదు. నవగ్రహశాంతులనది నిర్వ చించినది. దానికి పూజావిధాన మున్నది. జప, హోమ, తర్పణము లున్నవి. యంత్రము లున్నవి. ద్వాపరాంతమున జరిగిన భారతయుద్ధ మునను కృష్ణుడు ముహూర్త ముంచినట్లు భారతమున గాథ గలదు.

వ్యాకరణము :- పాణినికి పూర్వ మున్న వ్యాకరణములు నేఁడు కాన రావు. కారణము పాణిని యేకాలమందుండును నేభాషకును రచింపబడ నంత విపులముగా శబ్దజాలమును సూత్రబద్ధము చేసి గొప్పవ్యాకరణ శాస్త్రము రచించి పూర్వుల మరపింపజేసెను. అతను పశ్చిమోత్తర

సీమలోని శలాతురగ్రామవాసి. పాణినికాలము BC 500-400 అని యజ్ఞస్వామి శాస్త్రిగారును BC 360-58 అని V.S. అగ్రవాల గారును B.C 500 అని రాధాకృష్ణపండితులును (Indian Philosophy) వ్రాసిరి. అతనివ్యాకరణశాస్త్ర మిట్లుత్పత్తియైనది :-

శ్లో॥ నృత్తావసానే నటరాజరాజః ।
ననాద ఢక్కాం నవపంచవారం
ఉద్ధర్తుకామః సనకాది సిద్ధాన్ ।
ఏతద్విమర్శే శివసూత్రజాలం ॥

ఇట్లు వ్యాకరణోత్పత్తియే శివుని ఢక్కానాదమువలన కలిగినది. కావుననే దీనికి మాహేశ్వరసూత్రము లని పేరువచ్చును. కాన వ్యాకరణాగమనాధారమే యుంకమాదిరి విగ్రహారాధన.

పాణినిసూత్రములలో 5-3-99, 5-3-100 లలో 'కన్' ప్రత్యయము ప్రతికృతి యనునర్థము నచ్చినను రాదని సూత్రనిర్ణయము. 'జీవికార్థే చాపణ్యే' అనునది సూత్రము. 'జీవికార్థం యత్ అవిక్రీయమాణం తస్మిన్ వాచ్యే కనో లుప్స్యాత్, వాసుదేవః శివః స్కందః॥" దేవలకానాం జీవికార్థాసు దేవప్రతికృతిషు ఇదం వాసుదేవ ప్రతికృతి ఇత్యాదయః అని వ్యాఖ్య. ఇప్పటి ప్రతికృతులు బజారులో దొరకు బొమ్మలు కావు. పూజనీయవిగ్రహముల కీపదము సూచితము. అని స్పష్టముగా సూత్రీకరింపబడినది. మఱియు నా కాలమునాటికే వాసుదేవ, శివ, స్కందాదుల యుపాసకులు నానున్నట్లు దీనివలన తెలియును. పాణిని IV-1-112 లో శైవపశుపతుల పేర్లను శివపూజకుల వివరములను నిచ్చెను. (శివాదిభ్యోऽణ్) భవ, శర్వ, ముధాదినామముల చేర్చెను. శైవశాఖలగూర్చి IV-2-104 (అవ్యయాత్త్యప్) నై నార్తికవ్యాఖ్య వ్రాయుచు నదీపర్యగ్రామ, శివపుర, లేక శైవపురముల చేర్చెను. (కీత్ హారక్ Cep cit Vol II PP 396-97) ఈ

గ్రామము మయూరి విద్యాగ్రంథమునఁగూడ చేర్చఁబడెను. ఉదీచ్య గ్రామమే శివపుర మని శిల్వేన్ లేవీ నిర్దేశించెను. (Journal Asiatique 1915 PP 37-70) ఇది పంజాబులోనిది. పాశుపతులకన్న ముందే ఘోరకర్మలు చేయు కాపాల, కాలాముఖాదిమతములు బయలుదేరెను. "ఇంద్రభవశర్వమృడయువయవనానాం అనుక్" అను సూత్రము.

✓ పతంజలి శివుని రుద్రుని చాలసార్లు చెప్పెను. "పశూనాం రుద్రో జాతే శివా రుద్రస్యభేషజే" (మహాభాష్యము Vol. 1 PP331-434; Vol III PP 14-403 Kelihoru)

పాణిని II-2-34 (అల్పాచ్తరం) పై వ్యాఖ్యలో ధనపతి, రామ (బలరామ) కేశవ (కృష్ణ) దేవాలయములు సూచించెను. అనేకమంది భక్తులు చేరి గీతవాద్యములు చేయుటను చెప్పెను. "మృదంగశంఖతూణవాః పృథక్ నదంతి సంసది ప్రాసాదే ధనపతిరామకేశవానాం" అని వ్రాసెను. దీనినిబట్టి యానాటికే వ్యూహవిగ్రహార్చనయు, భక్తితత్త్వమును, భజనపద్ధతులు నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ✓ అనేక శైవమతము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. "పాణినినాటికి యక్షపూజ యున్నట్లు బౌద్ధజైన గ్రంథములు తెలుపును. యక్షుల సన్నపీఠము లున్నట్లు పాణిని చూచి వ్రాసెను. గ్వాలియర్ మ్యూజియంలో మాణిభద్రుని విగ్రహముక్రింద శాసనము యక్షవిగ్రహములు పూజింపబడుచున్నట్లు తెలుపును. వీరికి ప్రత్యేకాలయము లున్నవి. పార్శ్వం యక్షునికి గ్రైవేయకాది హింసకూ ముస్తులే యున్నవి. బౌద్ధయక్షవిగ్రహములు వేరుగా నుండును. వానియాయుధములు, వాహనములు, వేరుగా నుండును. వానిది యుదీచ్యవేషము"

ఛందశ్శాస్త్రము :- ఇందు గణములకు దేవతానామము దేవతాధిపతులు నిర్దేశింపబడిరి. జగతీఛందము, గాయత్రీఛందము

మొదలగుదైనీయ ఛందలక్షణములు చెప్పబడెను. వాని ప్రయోగములు, వాని యధిదేవతలు, నా ఛందము కావ్యాదిని చెప్పించనందువలన నాదేవత లిచ్చుఫలములు పేర్కొనబడినవి. భరతనాట్యములో 16, 32 అధ్యాయములు ఛందస్సంబంధము గలవి. అందు 16వ దానిలో ఛందస్సులు పరిశీలింపబడెను. అగ్నికి 8 తత్త్వములుగావునను, గాయత్ర్యధిదేవత యగ్నిగావునను (సాంఖ్యాయనసూ.) గాయత్రీఛందస్సునకు 8 అక్షరములు గలవు. ఇట్లు ఛందస్సు లన్నియు దేవతాతత్త్వములతో సంబంధము గలవై యున్నవి. కావుననే యీశాస్త్రము వేదాంగ మైనది.

శిక్షాశాస్త్రము :- వేదమంత్రములకు స్వరనిర్ణయము నిర్ణయించిన శిక్షాస్త్రము. ఇందు స్వరముల కధిదేవతలు వారిచ్చుఫలములు సప్తస్వరములు బల్కునపో వచ్చు వర్ణభేదము, తత్ఫలితములు వర్ణిత మైనవి.

పైన చెప్పబడినవిధముగా వేదాంగము లన్నిటియందును విగ్రహారాధన వివరింపబడి యున్న దని తేటతెల్లమైనది.

ఆయుర్వేదము, ధనుర్వేదము, గాంధర్వవేదము, అర్థశాస్త్రము లేక స్థాపత్యశాస్త్రము నుపవేదము లనబడినవి. ఒక్కొక్క వేదమున కొక యుపవేదమున్నది.

ఆయుర్వేదము :- ఈశాస్త్రకర్తయిత లందరును వ్యాధికారణములలో పూర్వార్జిత దుష్కర్మఫలమును, వ్యాధినివారణోపాయములలో దేవపూజను చెప్పుచు వచ్చిరి. ఇట్టిప్రసిద్ధ చరకునివాక్యము ప్రచారములో నుండెను. అత డిట్లు చెప్పెను :-

శ్లో॥ పూర్వజన్మార్జితం పాపం । వ్యాధిరూపేణ బాధతే
తచ్ఛాంతి రౌషధై ర్దానై ర్జపహోమసురార్చనైః ॥

(2) Development of Hindu Iconography by Mr. J. N. Benerjia

అని స్పష్టముగా విగ్రహారాధనోపాయము చూపినాఁడు. ఈతఁడు కనిష్కుని యాస్థానమున నుండెను.

ధనుర్వేదము :- విష్ణుని యాయుధములను నాయుధపురుషులుగా పూజించు నాచార మున్నది. బ్రహ్మోత్సవము చక్రతీర్థములో నాఁ జరగును. జనకునింట శివునివిల్లు చిరకాలము పూజింపఁబడినది. అస్త్రదేవత లందరును రామునిచే పూజింపఁబడి యాతని కోరినపుడు బహిర్గత మగుట కాతనిలో లీనమైరి. పాశుపతాస్త్రదానసమయమున దాని పార్థున కిచ్చుచు పూర్వులచే పూజింపఁబడిన దీనిని గైకొమ్మనెను అస్త్రములకుగూడ పూజ, మంత్రజపాదు లున్నవి.

గాంధర్వవేదము :- వివిధరాగములకు భైరవి, శ్రీ రాగము, విశ్వాది దేవతానామములే యుంచఁబడినవి. రాగాధిదేవతలు గలరు. అసలు గాంధర్వమే నాదబ్రహ్మము. నాదస్వరూపమే పరాభగవతి సరస్వతి. వీణ సరస్వతికి ప్రత్యేకాయుధము. దేహములో గలషట్చక్ర సంచరణాధారముననే వీణాస్వరూప మూర్ఛనపఁబడి నిర్మింపఁబడి నాద బ్రహ్మ, శబ్దబ్రహ్మ సాక్షాత్కారము కలిగించును. నారదుఁడు విష్ణునామ సంకీర్తనకొరకే యావిద్య నభ్యసించి యితరుల కుపదేశించెను. శృంగి, భృంగి యీశ్వరునివద్ద పాటకులు గదా! శివుఁడు వారిసహాయమున నృత్యము చేసెను. అపుడు మద్దెలను గణపతి వాయించెనట. దానికి నమస్కరించిగాని మార్దంగికులు తమపని నారంభింపరు. పార్వతీలాస్యము దానిప్రత్యేక ప్రాముఖ్యముచే 10 భాగములుగా నాట్యశాస్త్రములో విభజింపఁబడెను. నాట్యవేదము బ్రహ్మచే సృష్టింపఁబడి పరమ పురుషార్థప్రయోజనము గలదై భరతముని కుపదేశింపఁబడి యచ్చరలచే నటింపఁబడెను. ఇంద్రుఁడు రాక్షసుల గెల్చి ధ్వజమహోత్సవము చేసికొనుచుండఁగా నందు నాటకమే యచ్చరలచే నటింపఁబడెను. ఇట్లు గాంధర్వవేదమంతయు దైవోపచారముకొరకే యేర్పడినది.

అర్థశాస్త్రము లేక స్థాపత్యశాస్త్రము :- అర్థశాస్త్రమునందు విగ్రహారాధన ప్రశంస యెట్లు నడిచెనో నారచన యగు 'దేవాలయములు వానిపుట్టుపూర్వోత్తరములు' అనుగ్రంథమున చరిత్రభాగమున విష్ణుయుగమున పాఠకులు చూడగలరు. స్థాపత్యశాస్త్రము స్థలశుద్ధి కొరకు విఘ్నేశ్వరపూజ, పుణ్యాహవాచనము ఆ తరువాత వాస్తుపురుష మండలము దేవాలయనిర్మాణము ననుసంగములు గలవి. కాన నందు విగ్రహారాధనోపాంగ మన చెల్లును. ఇట్లన్నియుపవేదములందును విగ్రహారాధనావశ్యకత, విధానములు నిర్వచింపబడినవి.



సూత్రములు - విగ్రహారాధన

సూత్రకారులలో బోధాయను డతిప్రాచీనుడు. ఈతడు స్పష్టముగా విగ్రహారాధనను రూపొందించెను. ఈతని గృహ్యసూత్రములలో నొకయధ్యాయము జ్యేష్ఠాదేవీపూజావిధానములకే వినియోగించెను. గృహ్యసూత్రపరిశిష్టములో దేవతాపూజావిధానము చెప్పెను. అది ఋ. వే. 1-22-18 17-20; తై. సం. 1-2-13-2; 4-2-8-2 ననుసరించి యున్నది. ద్వాదశనామములు, మంత్రములు తై. బ్రా. 2-4-6 తో సంబంధము గలవే. ఈ విష్ణుమహానంతర ముదకశాంతికర్మ చెప్పిన దీక్షితుడే. అందు మంటపావాహనకలశపూజాదులు గలవు.

ఆపస్తంబుడు బోధాయనుని శిష్యుడు. ఈతడు వేదినిర్మాణవిధులలో శిల్పకళకు పునాదులు వేసెను. శ్రౌతసూత్రములలో చైత్య నిర్మాణవిధులు గలవు. షోడశసంస్కారకర్మలు నాంధ్రదేశమున నీతని సూత్రానుగుణముగనే నేటికిని నడచుచున్నవి. అందు పూజావిధానము లేనికర్మయే లేదు. గృ. సూ. VII 20 లో గోపికాగీతవంటి పాటలలో ఈశానుమీఢుషీ జయంతాదిదేవతలను గృహస్థు పిలిచికొనివెళ్ళి వారి కొరకు నిర్మించిన పాకలలో నుంచి స్థాలీపాకాన్నమును నైవేద్యము

(3) Mr. Gondia, Early con ceptor of Vishnavism

చేయవలెను. గృ. సూ. VII 19, 13; హిరణ్యకేశి గృ. సూ. 11-3-8-2-4 శాంఖ్యాయన గృ. సూ. II 14, 14, 17 పారస్కర గృ. సూ. I 16-73 లలో నిమ్నకాయ దూవాలతో కలిసి లౌడు వైవేద్యము చేయవలెనని విధి యున్నది. (శంఖ, మర్క-ఉపవీర, సౌండికేయు, ఉలూఖల, మలిమ్లుచ, అనిమిష, హంత్ృముఖసర్షపారుణ కుమార మొదలగు వారికి) పారస్కర గృ. సూ. III 14-8 లో స్నాతకుడు రథములో దేవవిగ్రహములవైపునకు పోవునపుడు (దైవతాని) రథము దిగి పోవలెనని విధింపబడినది.

గోభిల గృ. సూ. (XIV, IV 7, 37-41 SBE Vol XXX P 123 of Also vogel Indian serpent dore p 198) గృహవాస్తుకర్మ చెప్పుచు (వాస్తుశమన) పదిదిక్కుల యధిపతులకు బలులు వేయవలెననెను. (ఇంద్ర వాయు యమ పిత్రువరుణ మహారాజా సోమమహేంద్రవాసుకి (బ్రహ్మములకు) నామవిధాన (బ్రాహ్మణము వాస్తుప్రశమన విధములో నిట్లు చెప్పెను.4

ఆశ్వలాయన గృ. సూ. VII 20-3 ప్రకారము శమంతు డనగా శివుడు. మహాభాష్యము ప్రకారమును సంతోషము. ముగ్గురు దేవతల పడి తెల్పెను. ఈ శాసనమిధుపీఠయుండెలను. హారదత్తు డామూనను దేవవిగ్రహములనెను.(5)

సూత్రయుగము B. C 1400-500 అని కోమర్ల్లా లక్ష్మణరావుగారును B. C 600-300 అని L. ముఖర్జీగారును వ్రాసిరి. ఆపస్తంబుడు B. C 700 నాటివాడనిరి. భండార్కరుగారు సీతను B.C 800 నాటివాడు అతని కాలము B. C 300 అని 2500 years of Buddhism లో వ్రాయబడెను. B. C 5, 4 శతాబ్దముల వాడని

(4) P 521 of Development of Hindu Iconography by Mr. J. N. Benerjia

(5) Development of Hindu Iconography by Mr. J. N. Benerjia.

బూలర్ సిద్ధాంతము. గౌతముని కాలము B. C 6వ శతాబ్ద మని 2500 years of Buddhism లో వ్రాయబడెను. C. కుమారస్వామిగారు సూత్ర, ధర్మశాస్త్రపురాణములు B. C 400-100 లో రచింపబడె నని వ్రాసిరి. కోట వెంకటచలం పంతులుగా రాపస్తంబ, పతంజలి, పాణిని, వ్యాసాద్యనేక ఋషులను గుదిగ్రుచ్చి కలియుగారంభము ననగా B. C 3000 కు నెట్టిరి. ఇట్లెవరికితోచినకాలమును వారు నిర్ణయించిరి. ఏకీభావము లేదు.



ఇతిహాసములు - దేవాలయములు

శ్రీమద్రామాయణము.

రామాయణ మాదికావ్యము. దానిని వాల్మీకిముని రచించి కుశలవులద్వారా రామాశ్వమేధయాగమునకు పూర్వ మయోధ్యలో రామునియాస్థానమును, నగరమునను ప్ర చా ర ము గావించెను. రాముడు 24 వ మహాయుగములోని త్రేతాయుగమున నుండెను. కాని చరిత్రకు లీపురాతనత్వము నొప్పరు. మన పంచాంగములోని గణనను సరకుగొనరు. కాని విచారకర మైనసంగతి యేమనగా రామాయణ మొకకవి యొకకాలమున వ్రాసినగ్రంథము కాదనియు, క్రీ. శ. 3 వ శతాబ్దమువరకును దానిరచన సాగెననియు, నీగ్రంథమున బాలోత్తర కాండలు ప్రక్షిప్తము లనియు, చరిత్రకారులలో కొందరు హైందవులే వ్రాయ సాహసించుట. అట్టి మొదలుతుదలేని కావ్యంబు వ్రాయువల సినగతి వాల్మీకి కేల్లు పట్టెనో వీరు నిరూపింపరైరి. మన బుద్ధి కేది తోచిన నదియే ప్రక్షిప్తము గదా! మన హిందూ చారిత్రికులకే యిట్టి యభిప్రాయ ముండుట యాత్మవంచనగాక మరి యేమి? రామాయణ తత్త్వకథన మనుగ్రంథమున శ్రీవారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిలుగారు నిట్టి దుర్వాదన లనేకము ఖండించినారు. చదువరులు చూడ ప్రార్థన

ఏది యైనను బుద్ధునికిపూర్వమే రామాయణభారతముల రచన జరి గినదని యంగీకరింపకతప్పదు. బుద్ధునినాటికి యయోధ్య పుణ్యక్షేత్రము. రాముని సాంగత్యము గల ప్రదేశము గాన ఈవిషయమును బౌద్ధ గ్రంథములే చెప్పుచున్నవి. బుద్ధునితరువాత రామాయణము రచింప బడిన దన్నచో బుద్ధునికాలమునుండి యవిచ్ఛిన్నముగా వ్రాయబడిన హిందూ,బౌద్ధ, జైనగ్రంధములలోగాని, చరిత్రలలో గాని, రామాయణ పురుషులతో నెట్టిసమావేశమును, నెప్పుడును నేమతాంతరునితోను జరి గినట్లు వ్రాయబడ లేదు. అప్పటికిరామాయణమున్నట్లుమాత్రము గ్రంథ సాక్ష్యములున్నవి. కాన రామాయణరచన కనీసము బుద్ధునికిపూర్వమే జరిగెను కాని తరువాత జరుగ లేదు. భారతముకన్న రామాయణము పూర్వగ్రంథ మని దాని నాదికావ్యనామమును నితరాధారములును చెప్పుచున్నవి. భారతరచనయే కలియుగాదిని జరిగినట్లు సాక్ష్యము న్నది. అనగా B. C 3100 లో భారతరచన జరిగె నన్నమాట. కాన చారిత్రికులనిర్ణయము పొగబా టనక తీరదు. ఏలనన B. C 1000 లో నది వ్రా య బ డి న ట్లు Geits History of Assam ను ం డి శ్రీ S. శ్రీనివాసాచారి, M. S. రామస్వామయ్యర్ గా రుదాహ రించిరి. ఇంక స్మిత్తు దొరగారు దానిరచన బుద్ధునికి తరువాత ననగా B. C 400-200 లో సాగె నని వ్రాసిరి. ఈ నిర్ణయము లెంతహాస్యా స్పదములో పాశ్చాత్య చరిత్రకారాను కరణములో యోజింపుడు. ప్రకృతమునకు వత్తము. రామాయణకాలములో దేవాలయాద్యుమ లెట్లు కొనసాగినవియు పరిశీలింతము :-

బాలకాండ :- 77 సర్గ ౧-౪ శ్లో॥ వివాహమై రామాదులు పుర ప్రవేశముచేసిన వెనుక జరిగిన పని వివరించుచు

శ్లో॥ మంగళాలాపనై శ్చాపి శోభితాః క్షౌమవాససః
దేవతాయతనాన్యాసు సర్వా స్తాః ప్రత్యపూజయన్

పెండ్లికుమారు లందఱు భార్యలతో సహా చందన మలంకరించు కొని దేవాలయములకు పోయి పూజ లొనర్చి రని చెప్పబడినది.

అయోధ్యాకాండము :- దశరథుడు రామరాజ్యాభిషేకము స్థిర పరచిన వెనుక దానికి తగినయేర్పాటులు శాసించుచు 3 వ సర్గ 18 వ శ్లోకమున బ్రాహ్మణుల నిట్లు నియోగించుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేవాయతనచైత్యేషు సాన్నభక్ష్యా స్సదక్షిణాః
ఉపస్థాయితవ్యా స్స్యు ర్మాల్యయోగ్యాః పృథక్ పృథక్ ॥

అనగా రామక్షేమార్థమై యన్నము భక్ష్యములు, దక్షిణలు మొదలైనవి తీసికొని దేవాలయములకును చైత్యములకును వీరు వరుసలు తీర్చి వెళ్ళి దేవతల నర్చింపుడని" కోరెను. అనగా నొక నూతనాధికారస్వీకరణారంభమున దేవాలయములలో తగినవారిచే పూజలు చేయించునాచార మాకాలమున నున్న దని తేలినది. మఱియు నిప్పటి మన "క్యూసిస్ట" మానాడే ప్రచారములో నున్న దని దీనిని బట్టి తెలియుచున్నది. అట్లు జరిగిననే ప్రశాంతవాతావరణ మేర్పడి ధ్యానయోగాదులు చక్కగా సాగును. అట్టిస్థితినుండి నేటిగందరగోళ స్థితికి దేవాలయార్చనాదులు దిగజారుట దురదృష్టకరము.

మఱియు నడవులకు పోవు పుత్రునికి కౌసల్యాదేవి యిచ్చు నాదేశము నించుక గమనింపుడు :-

శ్లో॥ యేభ్యః ప్రణమసే పుత్రచైత్యే ష్వాయతనేషు చ
తే చ త్వా మభిరక్షంతు వనే సహమహర్షిభిః ॥

అనగా నగర చతుష్పథములందును పల్లెలలోను నడవులందును కూడ నానాటికి దేవాలయము లున్నట్లు తెలియబడు చున్నది. వానికి నమస్కరించుచు వెళ్లుము. అందలి దేవతలు నిన్ను రక్షింతు రను చున్నది. ఈయాదేశము 'ఏష విగ్రహవాన్ ధర్మః' అనియు పరమాత్మావతార మనియు ననిపించుకొన్నవానికి తల్లి యిచ్చు నాదేశము.

ఆత డట్లు దేవతల పూజించినట్టు లీక్రింద మనకు తెలియును. అంతటి రాముడు విగ్రహారాధన చేయుగా మన మద్వైతసిద్ధుల మని దానిని మానుటయు నిరసించుటయు నెట్టికార్యములో యోజించుకొనుడు. మఱియు భరతుడు రామవనగమన, పితృమరణములు తెలుపబడకుండ నయోధ్యకు రప్పింపబడి పురప్రవేశము చేయుచు సారథితో పలికిన వాక్యముల బరిశీలింతము :-

శ్లో॥ దేవతార్చాః ప్రవిద్ధాశ్చ యజ్ఞగోష్ఠ స్తథావిధాః
మాల్యాపణేషు రాజంతే నాద్యపణ్యానివాతథాః ॥

అనగా పూర్వమువలె నీ దేవాలయములు నేడు పూజాపురస్కారములులేక పాడువడి యున్నవేమి? పుష్పమాల లిచ్చట నేడమ్మబడుట లేదేమి? యని యడుగుచున్నాడు. మఱియు -

శ్లో॥ దేవాయతనచైత్యేషు దీనాః పక్షిగణా స్తథా
మలినం చాశ్రుపూర్ణాక్షం దీనం ధ్యానపరం కృశం
న స్త్రీపుంసం చ పశ్యామి జన ముత్కంఠితం పురే
ఇత్యేవ ముక్త్వా భరత స్సూతం తం దీనమానసః ॥

నాన్యనిష్టాన్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయౌ" 71 సర్గ 43, 44 శ్లో దేవాయతన చైత్యములందు పక్షిగణములు దీనముగా నున్నవి. కండ్లవెంట నీరు గార్చుచున్నవి. ధ్యానపరములై యున్నవి. ఈ యాలయములయందు నేడు స్త్రీపురుషు లెవ్వరును కానరారు ఏమి యిట్లున్నవని ప్రశ్నించుచున్నాడు? దీనినిబట్టి పుష్పమాలాకారవృత్తి దేవాలయప్రాంతములందు సాగుచున్నట్లు తెలియును.

అరణ్యకాండ :- అగస్త్యుని యాశ్రమమునకు వెళ్ళి రాము డచ్చట ననేక దేవతలస్థానములు చూచుచుండ నగస్త్యుడు వచ్చి పలుకరించి వానిని వివరించె నని చెప్పబడినది. అప్పుడు దీక్షితులవా రచట నీశ్వరస్థానము లేకుండుటను, నగస్త్య డీశ్వరభక్తు డనియు, గాన నాత

డాయా దేవతల నాహ్వానించి యాయాస్థానములందు కూర్చుండబెట్టి వారితో గలసి యీశ్వరోపాసన చేసె ననియు నిది నిర్గుణోపాసన మనియు చెప్పి రామాయణము నీశ్వరప్రధానముగా జెప్పిరట.

కిష్కింధా కాండ :- క్రౌంచపర్వతము వెదకుమనుచు సుగ్రీవు డిట్లు చెప్పినాడు.

శ్లో॥ వసన్తి హి మహాత్మాన స్తత్ర సూర్యసమప్రభాః।
దేవై రప్యర్చితా స్సమ్య గ్దేవరూపా మహర్షయః।
ఇక్కడ దేవతలు పూజింపబడినట్లు చెప్పినాడు.

సుందరకాండ :-

"ప్రాసాదై శ్చ విమానై శ్చ లంకా పరమభూషితా
ఘనై రివాతపాపాయే మధ్యమం వైష్ణవం పదం॥ 39 సర్గ 22 శ్లో॥
యస్యాం స్తంభసహస్రేణ ప్రాసాద స్సమలంకృతః
కైలాసశిఖరాకారో దృశ్యతే ఖమివోల్లిఖన్ ॥ 23 4శ్లో.
పుష్పకపరిశోధన చేయుచు హనుమంతుడు

శ్లో॥ నియుజ్యమానా నా స్తు గజా స్సుహస్తా
స్సకేసరా శ్చోత్పలపత్రహస్తాః
బభూవ దేవీ చ కృతా సుహస్తా
లక్ష్మీ స్తథా పద్మిని పద్మహస్తా।

ఇట్టిగజలక్ష్మీస్వరూపమును చూచెను. రావణునింట లక్ష్మీ విగ్రహ ముండుట విశేషము.

యుద్ధకాండ :- రాముడు తిరిగి సీతతోగూడి విమానముపై నింటికి వచ్చుచు ననేకసంఘటనలు జరిగినచోట్లు చూపించుచు వారధిబంధన స్థలము చూపి యిట్లనెను.

శ్లో॥ ఏతత్తు దృశ్యతే తీర్థం సాగరస్య మహాత్మనః
సేతుబంధ ఇతి ఖ్యాతం త్రైలోక్యేనాభిపూజితం ॥ ౧౨
ఏత త్పవిత్రం పరమం మహాపాతక నాశనం
అత్రపూర్వం మహాదేవః ప్రసాద మకరో త్ప్రభుః ॥ ౧౩ ॥

అని పరమేశ్వరునియెడల కృతజ్ఞభావము చూపుచు తాను రామేశ్వరలింగప్రతిష్ఠచేసినచోటు చూపెను. నికుంభిలాహోమము నింద్రజిత్తు నికుంభిలాదేవతల కెదుట నేచేసెను. అదియొక వ్యభిచార మూర్తి యుత్తరకాండలో రావణుడుచేసిన శివార్చన, కైలాసమెత్తుట మొదలైనగాథలు వర్ణింపబడెను. ఇన్నిసాక్ష్యము లుండగా రామాయణములో విగ్రహారాధన ప్రశంసయే లేదని వాదించిన విశ్వవిద్యాలయాంధ్రాచార్యులను బౌద్ధుల జూచి విగ్రహారాధన నేర్చుకొని రని వ్రాసిన చరిత్రకారులను నేమనవలయునో పాఠకులకు వదలివేయుచున్నాను.



భారతము – విగ్రహారాధన

శ్రీ వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు తమ 'భారతతత్త్వకథనమనుగ్రంథమున భాగవతము 1వ స్కంధము 4 అ॥; 2 స్కం. 1 అ॥; బృహత్సంహితావచనము, సాహిత్యదర్పణాచర్చ, ప్రభాసఖండము 2 అ॥ మొదలగు గ్రంథాధారములతో విపులచర్చ చేసి భారతరచనాకాలము కలియుగారంభ మని సకారణముగా ఋజువు చేసినారు. అనగా 3101 **B. C** ప్రాంతమున నాగ్రంథము రచింపబడినది. చరిత్రకారులు దీని నంగీకరింపరు. **B. C** 1000 నా డది రచింపబడె నందురు. స్మిత్తుగారు **B. C** 400-200 మధ్య రచింపబడె ననిరి. పురాణములలోని బ్రాహ్మప్రభవం శకథనము పంచాంగగణనలనుబట్టి నేటికి 5065సం॥ రములక్రిందట పాండవరాజ్య మని గణించినారు. అదిప్పు **B. C** 3101 తో సరిపోవును.

భగదత్తునితో[8] కృష్ణునికి పోరు గల్గెను కాన నతడు B. C 3100 ప్రాంతమున నుండెను. అతనితండ్రి నరకాసురుడు సత్యభామచే వధింపబడెను. ఆతడస్సాం (కామరూపము)లో కామాఖ్యాలయముకట్టించెను. దానినిబట్టి యాప్రాంతమున శాక్తేయము ప్రచారములో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈయాలయ మిప్పటికి నున్నది.6

భారత మాదిపర్వము II అధ్యా. 2 శ్లో॥ లోను నరణ్యపర్వము తీర్థయాత్రాప్రకరణములోను వందలకొలది తీర్థయాత్రలప్రశస్తి యున్నది. నారాయణీయములో భక్తితత్వము విపులీకరింపబడెను. ఉత్తరహిందూదేశస్థులు వాసుదేవభక్తులు. భగవద్గీతలో నిట్లున్నది.

శ్లో॥ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి
తదహం భక్త్యుపహృత మశ్నామి ప్రియతాత్మనః
యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి యద్దాసి యత్
యత్తపస్యసి కౌంతేయ! తత్కురుష్వ మదర్పణం॥

ఇందు పూజావిధానము ముక్తిమార్గముగా నిర్వచింపబడినది గదా! గీతలో 12 వ అధ్యాయము భక్తియోగమే కదా!

వనపర్వము 39 అధ్యా. 65 శ్లో॥ లో నిట్లున్నది :- (పాశుపతాస్త్ర సంపాదనసందర్భము)

శ్లో॥ రుధిరేణాప్లుతాంగస్తు పాండవో భృశదుఃఖితః
శరణ్యం శరణం గత్వా భగవంతం పినాకినం
మృణ్మయం స్థండిలం కృత్వా మాల్యే నాపూజయ ద్భవం
తచ్చ మాల్యం తదా పార్థః కిరాత శిరసి స్థితం
అపశ్యత్ పాండవశ్రేష్ఠో వర్షేణ ప్రకృతిం గతః॥

అర్జునుడు కిరాతరూపమున నున్నశివునతోడి యుద్ధములో గెలువలేక రక్తసిక్తాంగుడై విసివి పార్థివలింగమును చేసి పూజించి

(6) Indian History by Mr. S. Srinivasachari & Mr. M. S. Ramaswamayyar

దానికి మాలసమర్పించి పైకిచూడగా తాను లింగమున కర్పించినమాల కిరాతుని మెడలోకన్పింపగా నాశ్చర్యచకితుడైయా కిరాతుడు శివుడని తెలిసికొని ప్రణమిల్లెను. ఈక్షణికవిగ్రహారాధనమాకాలములో నున్న ట్లిది సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. అర్జునతపోస్థల మగు నింద్రకీలాద్రియే విజయవాడలోని విజయేశ్వరలింగము నెలకొన్నకొండ యనియు, నర్జునునిచే నీలింగము ప్రతిష్ఠింపబడినట్లును నది యర్ధనారీశ్వరదుర్గ్లభ లింగమనియు, మల్లేశ్వరుడే విజయసేను డనియు నందురు.

తీర్థయాత్రాప్రకరణములో దేవియొక్కయోని స్తనపీఠములు పేర్కొనబడెను. భీమాస్థానవిశేషమును (పంచనదముల కావల)నుద్య త్పర్వతగౌరీశిఖరములపై (గౌహతీప్రాంతము) పవిత్రకుండము లున్న ట్లును తెల్పును. వనపర్వము 83-23; 84-85 లలో ముంజవత, రాజ గృహప్రదేశములలోని పూజాస్థానములలో యక్షిణీదేవాలయము లున్నట్లు తెలుపబడినది.7 సభాపర్వము 21-9 లో కృష్ణుడు జరాసంధ వధపర్వాధ్యాయములో భీమార్జునులకు రాజగృహనగరమును వర్ణించి చూపుచు నది స్వస్తికమణినాగములకు నివాస మనెను. "స్వస్తిక స్యాలయ శ్చాత్రమణినాగస్య కో త్తమః॥" అనెను. ఆ యాలయము లచట నున్నవన్నమాట. ఇప్పుడు కూడ నానగరమున మణియూర్ మఠ మను ప్రదేశ మున్నది. అచట నాగపూజాప్రదేశము బయలుపడెను.

✓అనుశాసనికపర్వములో కృష్ణుడు మహాదేవుని పూజించినట్లు చెప్పబడెను, శివదీక్ష గొన్నట్లు చెప్పబడెను. "దండము దాల్చి ముండ నుడై చింకిగుడ్డల ధరించి యొకనెల ఫలాహారియు, పిదప నాల్గునెలలు జలాహారియు నై యేకపాదస్థుడై యూర్ధ్వబాహుడై చిరకాలము తపస్సుచేసి యుమామహేశ్వరుల దర్శించెను.✓ ఇంద్రవిష్ణుబ్రహ్మలు రథంతరసామగానము చేయుచుండగా చూచి మహాదేవుని నుమను

(7) P 338 Development of Hindu Iconography by Mr. J N. Benerjia

స్తుతించి యిరుపురివలనను చెరియెనిమిదివరములు పొందెను. అందొకటి తానెప్పుడును శివభక్తుడై యుండవలెననునది.[8]

నారాయణీయములో సాంఖ్య, యోగ, పాంచరాత్ర, వేద, పాశుపతమతములు పేర్కొనబడెను. (శాంతిపర్వము 64 అధ్యా - 777) ఇట్లు భారతకాలమున దేవాలయోద్యమము విశేషముగా నభివృద్ధిగాంచినది. భగవద్గీతాతత్త్వబోధ నర్థముచేసికొని యనుభవించగలంతటి పార్థుడు విగ్రహారాధన జేసెను. సామాన్యుల మగుమన కెట్లది యనవసర మగును?



భాగవతము - విగ్రహారాధన

వ్యాసుడు భారతమును 18 పురాణములను రచించియు నేకాగ్రత కలుగక సరస్వతీ తీరము జేరి వితర్కించుకొనుచుండగా నారదోపదేశము లక్ష్యమై తదనుసారముగ భాగవతమును రచించెను. దాని నేడుదినములలో మరణము నందబోవుపరీక్షిత్తునకు మోక్షమార్గముగా శుకయోగి యాతనికి వినిపించెను. భాగవతప్రచారము కలియుగమున 30 వ సంవత్సరమున జరిగెను.

శ్లో॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ ।
అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితు ర్ద్వైపాయనా దహమ్

(శుకః స్కం. 2 అ 1)

ఆకృష్ణనిర్గమా త్త్రింశద్వర్షాధికగతే కలౌ
నవమీతో నభస్యే చ కథారంభం శుకో కరోత్ ॥

(భాగవతమహాత్మ్యం)

భాగవతములో విగ్రహారాధనప్రశంస యెట్లు చేయబడినదో చూతము :-

(8) History of culture of Indian People I P 457-58
by Mr. R. C. Benerjia

(1) "మా వేలుపులగోడపై నో హేలావతి సీతమాజు డెంగిలి చేసెన్"
ఇది గోపికలు కృష్ణునిపై యశోదకు చేసినఫిర్యాదు. అనగా గోడకు పసుపుకుంకుమలు దేవీచిహ్నముగా నుంచి దానిని పూజించునాచార మున్నదని తెలియుచున్నది.

(2) సుభద్రాపరిణయమునకు ముందు యోగివేషమున నున్నయర్జునుకు ద్వారకలోని దేవాలయమున నే గదా నివాస మేర్పరచుకొన్నది.

(3) గోవర్ధనగిరిపూజను మహావైభవముగ కృష్ణుడు జరిపించెను. అంతకుపూర్వమున నున్నయింద్రోత్సవమును మానిపించినకారణముననే యింద్రుడు కోపించి రాళ్ళవర్షమును కురిపించెను. అట్టి యింద్రోత్సవము కాళహస్తి, కావేరిపక్కలలో ప్రచారమున నుండెను.

(4) రుక్మిణి శిశుపాలపాణిగ్రహణపు టేర్పాటులలో సాంప్రదాయ ప్రకారము మమ్మా దేవిగుడికి పోయి యర్చించి వచ్చుచుండగా కబురంది వచ్చిన శ్రీకృష్ణు డామె నెత్తుకొనిపోయి రాక్షసవివాహము చేసుకొనెను.

(5) సత్రాజిత్తు సూర్యారాధన చేసి శ్యమంతకమణిని పొంది దాని నర్చించుచుండెను. రుక్మాంగదచరిత్రలో నేకాదశీవ్రతము, పంబరీషచరిత్రలో విగ్రహారాధన వర్ణింపబడెను.

(6) పాంచరాత్రులపంచతత్త్వస్వరూపము లుపాసింపబడినట్లు లాయా ఘట్టములందు వర్ణింపబడినది. వైష్ణవభక్తి, ప్రపత్తి యీకాలమున పూర్ణపరిణామ మంది కృష్ణభక్తి వెల్లివిరిసినది. ఆతడు నాయకుడు. గోపికలు నాయికలు. ప్రకృతిపురుషప్రేమతత్త్వములో భక్తి కట్టలు త్రెంచుకొని లోకమును ముంచెత్తినది.

(7) మ॥ "తనుహృద్భాష లసఖ్యమున్.....భద్రమంచు దలతున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా॥" అను నవవిధభక్తులు నీకాలమున నెలసినవి.

(8) ప్రభాసతీర్థమున యాదవు లందఱు నమ్మవారిజాతర నడుపుటకు పోయినపుడే పరస్పరకలహమున శాపవశంగతు లైరి.

(9) శ్రీకృష్ణునికొడుకు సాంబుడు మాశీలనుండి సూర్యారాధనాపద్ధతులు నేర్చి యావిధానము నీదేశమున ప్రవేశపెట్టెను. ఆలయ ప్రతిష్ఠలు చేసెను. కుష్ఠరోగమును బాపుకొనెను. ఆ సూర్యవేష ముదీచ్యవేషము. విషయ మిట్లుండగా చారిత్రకులు భాగవత రచనాకాలము క్రీస్తునకీవలావల యని చెప్పుటయు, బౌద్ధమతము నుండి ప్రజలను మరలించుటకు పురాణములును భాగవతమును రచింపబడిన వనియు బౌద్ధులశూన్యత్వస్థానమున భగవత్తత్త్వ మును ప్రవేశపెట్టి రంజకముగా కథలల్లి కృష్ణుని దేవుని చేసి బుద్ధుని విష్ణ్వవతారముగా గైకొని బౌద్ధమతమును హిందూ మతములో లీనము చేసిరనియు చెప్పుట సరికాదు. గౌతమ బుద్ధుడే ప్రథమబుద్ధుడు కాడు. అంతకుపూర్వము 24 గురుబుద్ధు లుదయించి జనతాప్రయోజనమును నెరవేర్చి యవతారము లలో నొకటిగా గణింపబడిరని బౌద్ధగ్రంథములు, నిఘంటువులు నితరగ్రంథములనుండి యాధారముల జూపి శ్రీవారణాసిసుబ్ర హ్మణ్యశాస్త్రులవారు నిరూపించియున్నారు.

ఇట్లు భక్తిమార్గముచే తరించిన యెందరో పురుషుల చరిత్ర లిందు వర్ణింపబడి మననయోగ్యములై ముక్తిదాయకములై యనుసరణీయములై యున్నవి. బుద్ధిమంతులు తల్లాభము నందు దురుగాక!

ధర్మశాస్త్రములు - విగ్రహారాధన

ధర్మశాస్త్రములు దేశమునకు తగినవిధముగా చాతుర్వర్ణ్యవ్య వస్థకు తగినవిధముగా చిరకాల మా వ్యవస్థ సాగుట కనుకూలమైన

మార్పుల నంగీకరించి కట్టుదిట్టముల నేర్పరచి వ్రాయబడినవి. మను స్మృతి యతిపురాతనకాలమునకు చెందినది. హిందూదేశ మంతటికిని శిరోధార్యమైనది. దానిని దేవప్రవచనముగా భావింతురు. అది శాసనముల కాది. నిరంకుశత్వము చూపక "ఏష ధర్మ స్సనాతనః" అను హితబోధాపద్ధతి నున్న శాసనము. శాశ్వతధర్మ ప్రతిపాదన గలది. మానవుల కన్యోన్యసంబంధమును మొట్టమొదటగూర్చిన న్యాయశాస్త్ర మది. యాజ్ఞవల్క్యుడు దానిని క్రమపరచెను. ఆతనిగ్రంథము నేటికిని నాధికారికముగా నెంచబడును. ప్రజాహితసంస్థలు దానితో స్థిరపడెను. సమాజవ్యవస్థకు దారి దొరకెను. చ్యుతుల నది నిషేధించెను. సమాజమును నెమ్మదిగా నడిపించెను. విదేశస్థులకు సమాజమున తావిచ్చి కలుపుకొని వారిలోని మంచి పద్ధతులను తనవిగా జేకొని మార్పు లంగీకరించెను. నాగరికసంస్కృతులకు స్థిరమగు పునాది వేసి సాంస్కృతులవిలువల నవిచ్ఛిన్నముగ సాగునట్లు జేసెను. క్రొత్త జాతులసృష్టి నిర్వచించెను. అవి చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థలో భాగములయ్యెను. కలసియున్నవి గాను, వేరుగాను నుండునట్లు సమాజాభివృద్ధి కాటంకము లేకుండునట్లు మలిచెను. జాతులు దైవనిర్ణయములుగా నెంచబడెను. కాని తత్త్వశాస్త్ర మందరికిని నొకటే యీజాతులరచనకు మతాధారము, నాత్మోన్నతి మోక్షమందుట కవకాశము, సమాజసేవ లక్ష్యములుగా జేయబడెను. సమాజకార్యబాధ్యతలునిర్వచింపబడెను. ఈవర్ణవ్యవస్థాపద్ధతి రాజుగారియిష్టానిష్టములతో గాని సమాజముయొక్క ఇష్టముతో గాని నిమిత్తము లేనిది. ధర్మ, నీతి, దేవతలపై నాధారపడిన నియమములు గల సంఘనాయకుల శాసనమే దానిని నడపునది. అర్జునుడంతవాడు దానికి వెఱచి యుద్ధమునకు సిద్ధపడెను. అర్థశాస్త్రములో సన్యాసియగుటకు రాజాంగీకారము కావలె నని వ్రాయబడెను. వర్ణసంకరము నొందినవానికి హాపరదూరత్వము శిక్షగా నిర్ణయింప

బడెను. అట్టి చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థపై నాధారపరచబడి వైష్ణవ, భాగవత, శైవసిద్ధాంతములు ప్రచారమయ్యెను. ధర్మశాస్త్రమును భగవంతుడు భృగువు మొదలగువారికి చెప్పగా భృగువు దాని నందరికిని చెప్పెను. అట్లు ధర్మశాస్త్రము భగవత్సంబంధము గలది. నారద, మార్కండేయ, సుమతులు మనుస్మృతిని సూక్ష్మీకరించిరి. ధర్మశాస్త్రములో తపోవిధానములు తాత్త్వికసిద్ధాంతములు కూడ వివరింపబడెను. విష్ణుస్మృతి విష్ణువుచే చెప్పబడినది. బహుపురాతనమైనది. కథకపద్ధతిది. భాగవతులు దానిని గద్యపద్యాత్మకముగా రచించిరి. స్మృతులు A.D 100 మొదలు A.D 600 కాలములో వ్రాయబడినట్లు చారిత్రకనిర్ణయము. వారు మనుస్మృతి B. C 200 నాటి దనిరి. మనుస్మృతిలో విగ్రహముల నారాధించవలె ననియు (IV 39) తెలిసియుండి విగ్రహపునీడను దాటరా దనియు (IV 130) పర్వములందు రక్షణకొరకు దేవతావిగ్రహములవద్దకు వెళ్ళవలె ననియు (IV 153) వంతెన, జెండా, దేవాలయము, విగ్రహములను పాడుచేసినవాడు (సంక్రమ ధ్వజ యష్టీనాం ప్రతిమానాం చ భేదకః) దాని పునరుద్ధరణపుఖర్చు నంతయు భరించుచు 500 పణము లపరాధము చెల్లించవలె ననియు (IX 285) మనువు శాసించెను."

ఇట్లు విగ్రహారాధన వేదాదిసమస్త శ్రుతి, స్మృతి, శాస్త్రేతిహాసాది గ్రంథసమ్మతమై యనాదియై యవిచ్ఛిన్నముగ కొనసాగినది. కొనసాగుచున్నది. కొనసాగగలదు. అది సమాజమున కంతముఖ్యము గావుననే వేదాది సమస్తగ్రంథములు దాని నొప్పుకొని దోహద మొనర్చినవి. నేడశ్రద్ధ జనించుట దురదృష్టకరము. తిరిగి దేవాలయోద్యమము మహోన్నతస్థాయి నందుగాక!



దేవీస్తవ వృత్త రత్నమంజరి

శ్రీ గున్నేపల్లి అక్షయలింగకవి.

మానినీవృత్తము :

సర్వము నీ మహిమాతిశయమ్మున
సంభవమయ్యెడు లోకమునన్
సర్వము నీదు కృపారసదృష్టిఁ బ్ర
శస్తము నొందుచుఁ బెంపుఁ గనున్
సర్వము నీవలనన్ లయ మొందెడు
సర్వము నీవె మదీప్సితమున్
నిర్వహణ మ్మొనరింపఁగ దే! మది
నిన్ను భజింతు జగజ్జననీ!

మత్తకోకిలావృత్తము :

డెందమందలి కుందుఁ దీర్చి క
డిందికూరిమి నన్ను నా
నందవార్నిధిఁ దేల్చ నియ్యెడ
నమ్మియుంటిఁ గ దే! నినున్
మందభాగ్యుల కీవె దిక్కఁట
మానిమానస వాసినీ!
వందితామర పోషిణీ! వర
భక్త శోక నివారిణీ!. 3

వసమయూరవృత్తము

ఎన్నితి మదాత్మ నిను నెంతయును బ్రీతిన్
మున్ను మహిషాసురుని మొత్తి జగ మెంతే
నన్నుతులఁ గన్న నెఱజాణవుగ దే? యా
పన్నులను బ్రోచు టిదిభారమె? భవానీ!.

పంచచామరవృత్తము :

దురంతదుఃఖవారిరాశి
దోఁగుచుంటి నన్ సము
ద్ధరింపు భక్తకల్పవల్లి !
తల్లి ! నిన్నె నమ్మితిన్-
చరాచరమ్ము లెల్ల నీ ప్ర
సాద మొందుటం గదా
సురార్చితాంఘ్రిపద్మయుగ్మ!
సొంపు నింపు నింపెదన్. 4

తోదకవృత్తము :

మది నిను నిల్పి యమందమతిన్ నీ
పదకమలమ్ములఁ బ్రార్థన సేయన్
వదలక నిచ్చుఁ గృపారసదృష్టిం
బొదలఁగ వారిని బ్రోవవె దేవీ !. 5

భద్రకవృత్తము :

నెమ్మనమ్మున నిన్ను నే
నమ్మియుంటిఁ గృపాంబువుల్
చిమ్మి న న్నిటఁ బ్రోవవే
నెమ్మెమై జగదీశ్వరీ !. 6

స్రగ్విణీవృత్తము :

నీ పదాబ్జమ్ములన్ నిష్ఠమైఁ గొల్చెదన్
నాపయిం గూర్మిచే నామొ ఱాలింపవే!
పాపబంధమ్ములం బాపు నాప్రాపునం
బ్రోపు నీవే కదే! ముక్తిసంధాయినీ !! 7

సుగంధి వృత్తము :

కన్నులార నిన్ను గాంచఁగల్గు భాగ్య మెన్నఁడో
సన్నుతాంగి! భక్తపారిజాత! లోకమాత! నీ
కన్న నన్ను గాచువారు గానరారు ధారుణిన్;
క్రొన్నెలం దలం ధరించు కొన్న కాళికేశ్వరీ!. 8

మత్తేభవిక్రీడితవృత్తము :

పరుసన్ బద్మభవాదులేనియు నినున్
వర్ణింప లే రన్న నే
స్మరియింపంగలనే? భవచ్చరణయు
గ్మ మ్మెంతయు న్భక్తి నా
పరితాపానల మార్పి ప్రోవఁ గదవే!
వాత్సల్యముం జూపవే!
స్ఫురదిందీవరలోలలోచన! మహా
జ్యోతిర్మయాకారిణీ! 9



పండిత రాజప్రతిభా విశేషము

శ్రీ కొల్లూరి సోమశేఖరశాస్త్రి

"విమర్శః కవితా చేతి ద్వంద్వం యది సుసంగతం।
ప్రసూతే రసం హృద్యం సమ్మోదాయ సచేతసామ్॥"

అను వరదార్యోక్తినిబట్టి, కేవలవిమర్శకునికన్న కవి యగు విమర్శకుడు మిన్న యనునది నిర్వివాదాంశము. రసగంగాధరకర్త యగుపండితరాయలు— "నిర్మాయ నూతన ముదాహరణానురూపం, కావ్యం మయాత్ర నిహితం న పరస్య కించిత్" అని తన రసగంగాధరమునకు తనకవితనే యుదాహరణముగ జూపుచుండును. మఱియు కవిత రసమున కనుకూలముగ నుండవలయు ననియు, ప్రాచీనకవు

లీనియమమును సరిగ పాటించుట లేదనియు, సోదాహరణముగ నిరూ
పించెను. "శూన్యం వాసగృహం విలోక్య శయనా దుత్థాయ కించి
చ్ఛనై ర్నిద్రావ్యాజ ముపాగతస్య సుచిరం నిర్వర్ణ్య పత్యుర్ముఖం విస్ర
బ్ధం పరిచుంబ్య జాతపులకా మాలోక్య గండస్థలీం, లజ్జానమ్రముఖీ
ప్రియేణ సహసా బాలా చిరం చుంబితా" అనుపద్యమున ల్యప్పులు,
మహాప్రాణవర్ణములుగల యీరచన సుకుమార మగుశృంగారరసమున
కెంతప్రతికూలమో సహృదయు లెఱుంగనిది కాదు.

"తదదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణావనలంకృతీ క్వాపి" అని నిర్దుష్ట
ములు, సగుణములు నగుశబ్దార్థములు రెండును కావ్య మని ప్రాచీనా
లంకారికులమతము. ఈమతము సరికాదు. "కావ్యం శ్రుతం, అర్థో
న జ్ఞాతః, కావ్యా దర్థోవగమ్యతే" కావ్యమును వింటిని. కాని యర్థము
తెలియుటలేదు అని, కావ్యమువలన నర్థము తెలియుచున్న దనియు
నిర్బాధ మగు లోకవ్యవహారమునుబట్టి, రమణీయార్థప్రతిపాదక మగు
శబ్దమే కావ్యముకాని, శబ్దార్థములు రెండును కావ్య మని చెప్పుట
యుక్తముకాదు. మఱియు సత్కావ్యము లనియు, దుష్టకావ్యము
లనియు, కావ్యములు రెండురకములు. కాగా కావ్యలక్షణమునం
దదోషౌ, అనువిశేషణము సరిగాదని పండితుని నిర్ణయము.

కావ్యసామగ్రిని నిరూపించుటయందును పండితునకును ప్రాచీనా
లంకారికులకును భేదము కలదు. ప్రాచీనులు - శక్తి, (అదృష్టము)
నైపుణ్యము, అభ్యాసము, ననుమూడును కలిసి కావ్యమునకు కార
ణము లనుచున్నారు. పండితుకు కేవలము ప్రతిభయే కావ్యమునకు
కారణము. వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములు లేకున్నను ప్రతిభావంతులు కావ్య
ములను రచించుచున్నారు. నవనవోన్మేషము గలప్రజ్ఞకు ప్రతిభ యని
పేరు. ప్రతిభ లేనివారి కెంతవ్యుత్పత్త్యభ్యాసము లున్నను, కావ్యమును
రచింపజాలరు. కావ్యమన "కవి ర్జాయతే న తు భవతి" అనునా
ర్యోక్తి సంగత మగుచున్నది.

కావ్యము-ఉత్తమ మనియు, మధ్యమమనియు నధమ మనియు త్రివిధమని, ప్రాచీనుల విభాగము. వాచ్య మనియు, వ్యంగ్యమనియు కావ్యార్థము ద్వివిధము. అందు వ్యంగ్యము ప్రధాన మయినయెడల నది యుత్తమకావ్యము. వ్యంగ్య మప్రధాన మయినయెడల మధ్యమ కావ్యము. అలంకారప్రధానమైనది యధమము నని వారివిభాగము. కాని యలంకారములు అర్థాలంకారము లనియు, శబ్దాలంకారము లనియు, రెండురకములుకాగా నర్థాలంకారప్రధాన మధమ మనియు, శబ్దాలంకారప్రధానము నధమాధమ మనియు విభజించుట యుక్త మని పండితుని యభిప్రాయము.

రసము- "విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగా ద్రసనిష్పత్తిః" యను భరతాచార్యుల సూత్రమునుబట్టి, యభినవగుప్తుడు మున్నగు నాలంకారికులు రసస్వరూపమును నకరకములుగా నిరూపించిరి. పండితుడు వారిమతములను నిరూపించి, నవ్యాస్తు అని నవీనమార్గమున రసమును నిరూపించియున్నాడు.

కావ్యమునందు కవిచేతను, నాట్యమునందు నటునిచేతను, విభావానుభావవ్యభిచారిభావములు ప్రదర్శింపబడును. వానిని గమనించిన సభ్యునికి. 'దుష్యంతునకు శకుంతలయందు రతి కల దని' తెలియును. పిమ్మట భావన యనుదోషమువలన తనకు తెలియకుండగనే, తనయందొక విలక్షణ మగురతి కలుగును. దోషమువలన ముత్యపుచిప్పయందు వెండి యను నొకవస్తువు పుట్టును. ఇది యనిర్వచనీయము. అనగా నిర్ధారణముచేసి చెప్పుటకు వీనిలేనివస్తు వని యర్థము. అట్లే సభ్యునియందు భావనవలన పుట్టినరతియు ననిర్వచనీయము భావనయన కావ్యార్థమును తఱుచుగ మననముచేయుట. సామాజికునియం దుద యించిన యీరతి, భావనకు కార్యము. భావన నశించినతోడనే

నశించును. ఈరతిపుట్టినవెంటనే చెప్పశక్యముగానియానందము కలుగును. ఆ యానందములో నీరతికి గలభేదముమాత్రము మనకు గోచరింపదు. కావుననే రస మానందరూప మని వ్యవహారము. అట్లే. సామాజికునియందు గల స్వాభావిక మగురతికి, యీ యనిర్వచనీయరతికిని గల భేదము గోచరము కాకుండుటచే నిదికవులకు వర్ణనీయము. కావ్యమునకు వ్యంగ్యమును నగుచున్నదని రసమనిర్వచనీయ మని నిరూపించెను. ఈవాద మనిర్వచనీయవాదము నంగీకరించిన యద్వైత వేదాంతుల కెంతేని సమ్మతము. దీనినిబట్టి పండితుడ ద్వైతి యనియు, తక్కినవారు ద్వైతు లనియును చెప్పవచ్చును.

మఱియు స్త్రీకి బహునాయకాసక్తి రసాభస మనుసందర్భమున ద్రౌపదికి గల బహునాయకాసక్తి రసాభాస మగునా కాదా యని శంకించి ద్రౌపదియొక్కరతి పరిణేతృబహునాయకగత మగుటచే రసాభాసము కాదని నిరూపించెను. మఱియు రసాభాసము రస మగునా కాదా యని శంకించి, రస మనుపక్షమును రసముకాదను పక్షమును గూడ సయుక్తికముగ నిరూపించెను. ఇట పతంజలిపోకడ కన్పట్టుచున్నది. పతంజలి రెండుపక్షములను శంకించి రెండుపక్షములందును దోషమును చెప్పి రెండుపక్షములను సిద్ధాంతముచేయుట కలదు.

శబ్దము నర్థమును బోధించునపుడు శబ్దార్థములకు సంబంధముండవలయు ననునది సర్వసమ్మతము. ఆసంబంధము ముఖ్య మనియు, నముఖ్యమనియు రెండువిధములు. ముఖ్యసంబంధమునకభిధ యనియు, నముఖ్యసంబంధమునకు లక్షణ యనియు వ్యవహారము. కాగా నాలంకారికులు వ్యంజన యని మఱియొకసంబంధమును గూడ నంగీకరింతురు. దీనివలననే రసాదిప్రతీతి కలుగు నందురు. కాని చాలమంది ప్రతివాదులు యీవ్యంజన నంగీకరింప బనిలే దని చెప్పుచున్నారు. కాగా వ్యంజనా

వ్యాపారము సిద్ధించనినాఁ డీయలంకారశాస్త్రమే విఫల మగుచున్నది. ఇట్లుండ పండితుఁడు సుదూరము చర్చించి వ్యంజన నిట్లు స్థాపించుచున్నాఁడు.

"యోగరూఢస్య శబ్దస్య యోగే రూఢ్యా నియంత్రితే।
ధియం యోగస్పృశోర్థస్య యా సూతే వ్యంజనైవ సా॥"

అని సంగ్రహశ్లోకము. శబ్దము యోగ మనియు, రూఢ మనియు, యోగరూఢ మనియు, మూఁడువిధములు. యోగ మనగా నవయవ శక్తి. ఈరెండిటిలోను యోగముకన్న రూఢి ప్రబలము. కాగా "అబలానాం శ్రియం హృత్వా వారివాహై స్సహానిశం తిష్ఠంతి చపలా యత్ర సకాల స్సముపాగతః" అని వర్షాకాలప్రారంభమును చెప్పుచున్నాఁడు. ఇట రెం డర్థములు స్ఫురించుచున్నవి. స్త్రీలయొక్క శోభను హరించెడి మెఱుపులు మేఘములతో కలిసి యుండెడికాలము వచ్చిన దనెడియర్థము తొలుత దోఁచును. పిమ్మట దుర్బలు లగుపురుషుల యొక్క ఐశ్వర్యమును హరించిన చంచలస్వభావము గలస్త్రీలు జలవాహకులతో గలిసి యుండెడికాలము వచ్చినదని రెండవయర్థము తరువాత దోఁచుచున్నది. ఈపద్యమున కీరెండవయర్థమును చెప్పనియెడల నందమే పోవుచున్నది. కాగా నీరెండవయర్థము వ్యంజనావ్యాపారము నంగీకరింపనినాఁడు లభింపజాలదు కాన వ్యంజనావ్యాపారము నంగీకరింపవలయు నని పండితుని నిర్ణయము.

మఱియు నుత్ప్రేక్షాలంకారమున తార్కికులతో, శాబ్దికులతోను నిర్భయముగ శాస్త్రార్థమును చేసి తుద కలంకారశాస్త్రముగూడ స్వతంత్రమయినదని నిరూపించెను. మఱియు వీరరసవిభాగసందర్భమున పాండిత్యవీరున కుదాహరణము నిచ్చుచు "అపి వక్తి గిరాం పతిః స్వయం యది తాసా మధిదేవతా పి వా" యని తనపాండిత్యదర్పమును ప్రకటించెను. బృహస్పతిగాని వాగ్దేవికాని వాక్యార్థమునకు వచ్చినను నేను

సిద్ధమే యని భావము. దీనినిబట్టియే యాతడు భగవదనుగ్రహాలబ్ధ ప్రతిభాసంపన్నుఁ డనియు స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లే "నిర్మాణే యది మార్మికోసి నితరా మత్యంతపాకద్రవన్మృద్వీకామధుమాధురీ మదపరీ వాహోద్ధురాణాం గిరామ్। కావ్యం హంత సఖే సుఖేన కథయ త్వం మాదృశాం సన్నిధౌ నో చేద్దుష్కృత మాత్మనా కృత బతి స్వాంతా ద్బహిర్మాకృథాః" యనుసందర్భమున తనకవితను గురించియు చెప్పి యున్నాడు. ఒకడు పండితునివద్ద తనకవితను విను మనిచెప్పగా పై తీరున పండితు డనెను. ఓయీ! నీవు చక్కగ పండినద్రాక్షారస మాధుర్యమునంటి మాధుర్యము నీకవితయం దుండిన నాకువినిపింపుము. లేనియెడల నీవు చేసినది దుష్కృతముకాని, కవిత్వము కాదు. కాన నోరు విప్పకు మనిభావము.

ఇక నలంకారనిరూపణసందర్భమునం దుపమాలంకారమును, ను దాహరణాలంకారమును, తాను క్రొత్తగా సోదాహరణముగ నిరూ పించెను. దీపకతుల్యయోగితల నొకయలంకారముక్రిందను, కావ్య లింగార్థాంతరన్యాసముల నొకయలంకారముగను జెప్పవచ్చు ననియు, కావ్యలింగ మలంకారమే కా దనియు, లలితాలంకారము నిదర్శన యందే చేరిపోవుటచే నది వేఱుగునలంకారము కాదనియు పీరవిహారము నొనర్చెను.

పండితు, డయిదాననములు గల రసగంగాధరగ్రంథమును రచించె ననియు, నందు మూఁడాననములు లోపించిన వనియు, వాడుక గలదు. కాని మొదటిది రసాననము, రెండవది ధ్వన్యాననము. మూఁడ వది యలంకారాననము. నాలుగు దోషాననము. ఐదు గుణాననము. అందు నుత్తరాలంకారాంత మగు నీగ్రంథము కొద్ది తక్కువగ ప్రధా నము లగు మూఁడాననములు దక్కినవి. రెం డాననములు లోపించినవి యనుకొనుట యుక్తమేమో యని నాతలంపు.

దీక్షితమతఖండనములతోను, తార్కిక శాబ్దిక మతములకు విరుద్ధముగను, నతిస్వతంత్రముగను వెలువడిన యీరసగంగాధర మన్ని విశ్వకళాపరిషత్తులందును గౌరవింపబడుటచేత నే యీగ్రంథముయొక్క గొప్పదనము స్పష్ట మగుచున్నది.

ప్రాచీనులు భావధ్వని, భావోదయధ్వని, భావశాంతిధ్వని, భావసంధిధ్వని, యని విభాగముల జూపిరి. కాని యివి యన్నియు భావధ్వనులే యని పండితుని నిర్ణయము. ఈవిషయమును రసాననము చివర చూడనగును. సైంధవ మానయ యనునపుడు నానార్థక మగు సైంధవపద మొకప్పు డశ్వమును. మఱియొకప్పుడు లవణమును బోధించుచున్నది. కాగా నానార్థకము లగుపదముల యర్థవిశేషమును బోధించుటలో నియామకములు. "సంయోగో విప్రయోగశ్చ...... విశేషస్మృతిహేతవః" యని 24 హేతువులను ప్రాచీనులు సోదాహరణముగ నిరూపించియున్నారు. ఈసందర్భమున ప్రాచీనమతమును సుదూరము చర్చించి, చివరకు లింగ మొక్కటియే చాలును. ప్రాచీనులు చెప్పిన వన్నియులింగమునందే చేరిపోవు నని సయుక్తికముగా నిరూపించెను.

అప్పయదీక్షితులు చిత్రమీమాంస యనుగ్రంథమునందు "స్వతస్సిద్ధేన," యను విద్యానాథుని యుపమాలక్షణమునందు నన్నివిశేషణములను ఖండించెను. ఆంధ్రు డగుపండితుడు తన రసగంగాధరమున దీక్షితుని యుపమాలక్షణము చక్కగ విమర్శించి, ఖండించి, తన యాంధ్రాభిమానమును జూపెను. మరియు నంతతో నాగక దీక్షితుని రచన లన్నిటిని వీలున్నవరకు నిరాకరించుచునే వచ్చెను. మచ్చున కొకయుదాహరణము :- "వాగర్థా వివ......పార్వతీపరమేశ్వరౌ" యను నెడ దీక్షితు లిట పార్వతీపరమేశ్వరులకు గల నిరతిశయప్రీతి వ్యక్త మగుచున్నది గాన నిది రసధ్వని యనెను. పండితు డిట

పార్వతీపరమేశ్వరుల ప్రీతికన్నను కవికి వారియందు గలభక్తి ప్రధానముగ వ్యక్తమగుటచే నిది రసధ్వని కాజాలదు. భావధ్వని యనియు, రస మలంకార మనుటయే యుక్త మని నిరూపించెను. వేయేల రసగంగాధరమునం దెక్కడ జూచినను పండితుని ప్రతిభాతిశయము స్పష్టముగ గన్పట్టుచునే యుండును. కాగా పైని చూపినవిషయములను బట్టి పండితరాజజగన్నాథుని పాండిత్యము కాని, కవిత్వము కాని, యనన్యసాధారణము లని స్పష్ట మగుచున్నది. పండితునియందు కవితావిమర్శ లనుద్వంద్వము సుసంగతమై హృదయసమ్మోదావహ మగు నీ రసగంగాధర మనుఫలమును కనిన దని మనవిచేయుచున్నాను.



కుకవి మరణశయ్య

శ్రీ దామెర రాజగోపాలరావు B. A.

ఒకనాఁ డెంతయుఁ జింతలోఁ దగిలి దైన్యోద్భూతబాష్పాంబువుల్
వికలాలోకనముల్ కడల్కొన నెటం బ్రేతాకృతిం దోఁచుచుం
గుకవిగ్రామణి యొక్కఁడిక్కరణిఁ బల్కున్ మృత్యుశయ్యాపరిన్
సకలాత్మీయజనంబు క్రచ్చుకొనఁగా సంభ్రాంతచేతోరతిన్.

సందీపుండఁగ స్వచ్ఛభావముల కస్పష్టాన్వయక్లిష్ట మే
పొందం గ్రందుగ నప్రసిద్ధకటుశబ్దోద్దామవిన్యాస మొ
ప్పం దబ్బిబ్బసమాసముల్ కలగొనం బాషాణపాకంబునన్
ఛందోబద్ధము చేయుటే కవితగా జాటించి పాటించితిన్.

కుప్పంగూర లొనర్చితిం గృతులు కోర్కుల్ మీఱఁ బేరొందఁగన్
దప్పం గొట్టితిఁ బా సభాముఖములన్ డంభంబు జృంభింప నా
గొప్పం గూరిచి నాకు నేన నలుదిక్కుల్ వోయి నా యొప్పులన్
మెప్పుల్ సెప్పి ప్రచారముల్ సలుప నం తేవాసులం గూర్చితిన్.

లెక్కా నాకుఁ గవిత్వశిల్పమున వాల్మీక్యాదులున్ సృష్టిలో
నొక్కండుం గవి నాఁడు నేఁ గవుల యన్యుల్ వారిఁ గీర్తించుటల్
న్యక్కారం బనుచుం బురాణనవకావ్యప్రౌఢ నిర్మాతలన్
ధిక్కారం బొనరించితిం బటురుదాంధీభూతచిత్తుండ నై.

వరగ మదీయకావ్యముల పైన విమర్శ లొనర్చువారలం
బరుషము లాడితిన్ గురుల మన్నన సేయఁగ నైతి నాఁడు ము
మ్మఱగ మగునోటిధాటి కెద జంకు వహించిన పెద్ద లీయఁగా
బిరుదులు సాహితీసభల వేదుల నేలితి విజ్ఞుఁ డనుచున్.

చారుమహోపదేశములు చాల నొనర్చఁగ నాకు నెమ్మి మై
నారచనారుచిన్ విడువ నుంచను సారమతుల్ హితుల్ సదా
యాచార మొకించు కేనియును నచ్చని వీడఁగ నైతి నే నదీ
నీరము లెన్ని తూఁకొనిన నీరధి యాత్మరుచిం ద్యజించునే.

ఆలంకారికు లెల్లరుం బ్రతిభ యభ్యాసంబు వ్యుత్పత్తియుం
బోలం గల్గఁ గవీశుఁ డౌ ననుచుఁ గాఁబో లందు భావించి నే
నాలోచింపఁగ లేకపోయితిని నాహా యీరహస్యంబు ము
న్నోలిం దాఖుపి. కానిచో సుకవి కానోపం డటం చెన్నఁడున్.

కాలము చెల్లిపోయినది కంటిరిఁ గాటికిఁ గాళ్లు సాఁచితిన్
వ్రీలెను గర్వ మెల్ల మఱి నేఁ డటు చేసినతప్పు దిద్దుకోఁ
జాలక యుంటి గొప్ప యుపచారము చేసితి దిష్టిబొమ్మనుం
బోలె వెలార్చి నే లలితమూర్తిని నాకవితాలతాంగినిన్.

ప్రాగుంబోతు వరింప వేఁగు వనితారత్నంబు చందంబునన్
నే గేల్పట్టుటఁ జేసి యో కవితరో నీ వెంతగా వేఁగితో
రాగోద్వేలత భావిజన్మమున నిన్ రంజింతుఁ జేపట్టి నా
పై గాసిల్లక యీసడింపక క్షమింపన్ వేఁడుచుంటిం గడున్.

చిన్నలు పెద్ద లందఱును నేఁడిటి సుకవులార మీ రిఁకన్
నన్ను క్షమించి జాలిమెయి నాకొఱకున్ విడుఁ డొక్క బాష్పమున్
సన్నిహితార్యులార యిదె నాకృతులం గొని తెచ్చి పేర్చుఁడీ
మిన్నక నేఁడు నా చితిగ మీకుఁ గృతజ్ఞతఁ గేలుమోడ్చెదన్.

ఆశ్చర్యం బొనరింపవచ్చును మదీయాలాపముల్ మీ కిఁకం
బశ్చాత్తాపముఁ బొందితిన్ నిజముగాఁ బ్రార్థించుచున్నాను నా
దుశ్చారిత్రము సాహితీప్రియులు తోడ్తో విస్మరింపంగ నే
నిశ్చింతన్ మరణింతు నట్లయిన శాంతిం బొందు నా యాత్మయున్.

చేయకుఁ డాప్తులార స్మృతిచిహ్నజయంతిమహోత్సవాదులన్
నా యెడ స్నేహమోహముల నా చనిపోయినవెన్క వేఁడుకొం
దీ యపరాధజీవితము నింతటితో దయసేసి యోలిమిన్
మాయఁగ నిండు మీకు నభిమానమె యుండిన సుంత నా పయిన్.

నాకుం గ్రమ్మఱ నిమ్మహిన్ మనుజజన్మంబుం బ్రసాదించి యో
లోకాధీశ త్వదీయ పాదసుమనోలోలాత్మరోలంబ మై
నీ కల్యాణకథాసుధామధువులన్ నేఁ గ్రోలి పాడంగ సు
శ్లోకప్రార్థన మొప్పనన్ సుకవిగా సొంపారఁ గావింపవే.

అనవుచు సొమ్మసిల్లె నతఁ డాడక గ్రుక్కులు తేలగిల్లఁగన్
దినకరుఁ డస్తమించె నటఁ దీతువు కూయుచు నింటిమీఁదుగాఁ
జనె వికటమ్ముగా నఱచె జంబుకముల్ పొరి పల్లకాట రో
దనములు సల్పె రావ్ములు పదంపడి జీవము వీడెఁ గాయమున్.

అడఁగెను గాలగర్భమున నాతఁడు నాతని యెల్లకబ్బముల్
తడవఁగ మంచికావ్యములు తప్పక యెప్పటికిన్ నలిన్ నిలం
బడెడుఁ దదాశ్రయంబు గొని మానుగ నా కృతికర్తలున్ స్థిరం
బడెదరు ధారుణీస్థలిని భాస్వరశాశ్వతకీర్తిమూర్తులై.



శ్రీనాథుని స్వస్థానాదికథలు

శ్రీ చేమకూళ్ల కామేశ్వరరావు

శ్రీనాథమహాకవి జన్మస్థల మేది? అత డాంధ్రుడా, కాడా; మత సాంప్రదాయ మెట్టిది? ఇత్యాది సమస్య లెన్నియో యున్నవి. ఆ మహాకవి యెందఱిచరిత్రలనో వ్రాసినాడు. తన కావ్యములలోఁ గృతిపతులను గుఱించి యొక్కొక్కప్పు డొక యాశ్వాసమంతగ్రంథమునుఁ గూడ సంతరించినా డని చెప్పవచ్చును. కృతిపతివంశాభివర్ణనము నతిదీర్ఘముగా వ్రాయుపద్ధతి నితఁడే ప్రవేశపెట్టినాడు. అతఁ డెన్నియో దానశాసనములను లిఖించినాడు. కాని తన విషయమునుఁ జేర్చుకొనలేదు. తాను వ్రాసిన పుస్తకములలోఁ దానుపూర్తి చేసిన కాలము నైనఁ జెప్పలేదు. ఇంత యెందుకు! అతని యింటిపే రేదియో మనకు దెలియదు.

మనకవు లే పోలేరమ్మమీదనో, యే పోతురాజుమీదనో శతకములను సృష్టించెడి శ్రద్ధయె గాని మన మహాకవులను గుఱించి వ్రాసి మన కృతజ్ఞతనుఁ జూపగొన్నవారు కారు. ఇట్టి లక్షణములవల్ల శ్రీనాథునిగుఱించి పెక్కుసమస్య లేర్పడినవి.

ఈ సమస్యల పరిష్కారణముసకు ముందుగా నతని వంశచరిత్రను సంగ్రహముగాఁ దెలుసుకొనవలసియున్నది.

వంశ చరిత్ర

రెడ్డిరాజ్యముకంటె పూర్వ మున్నది కాకతీయసామ్రాజ్యము. రెడ్డిరాజు లాదిని కాకతీయచక్రవర్తులవద్ద నుద్యోగస్థులుగా నుండినారు. వేమారెడ్డి యను నాతఁడీ రెడ్డివంశమునకుఁ గర్త. అతఁడు కాకతీయ రుద్రమదేవి (1260 - 1296) వద్ద నొక సైన్యాధిపతి. అతని కుమారుఁడు ప్రోలయ యనువాఁడు ప్రతాపరుద్రునివద్ద నుద్యోగిగా నుండి బిరుదులను సాధించె ననిఁ చెప్పవచ్చును. అతనికొడుకు వేముడు. ఇతఁడె రెడ్డి రాజ్యమును 1326 ప్రాంతములో స్థాపించెను.

అతని మొదటిరాజధాని యద్దంకి. పిమ్మట కొండవీటికి మార్చ బడినది. శ్రీనాథు డాశ్రయించిన రెడ్డిరాజులు పై విధముగా కాకతీయు లకు సేవ చేసిరి.

శ్రీనాథుని తాత యైలకమలనాథుఁడు కాకతీయసార్వభౌముని వద్ద నుద్యోగిగా నుండెను. ఆ విషయమును శ్రీనాథుఁడే యిట్లు తెలియజేసినాఁడు.

మ. కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీకాల్పట్టణా ధీశ్వరున్
ఘనునిన్ బద్మపురాణ సంగ్రహకథాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినుతాంధ్రాకతి సార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తు మా
యనుగుంబాతఁ బ్రదాత శ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్.

(భీమ ఆ 1 ప 10)

అట్లు కమలనాథుడు మహాకవి యనిఁ దెలియుచున్నది. కాని యతని గ్రంథమొక్కటియు లభింపలేదు.

కమలనాభుఁడు కాకతిసార్వభౌము డైన వీరప్రతాపరుద్రునివద్ద పెద్దయుద్యోగి. అమాత్యచూడామణిగా నా మహారాజువద్ద నుండెనా? దానిని విశదము చేయు శాసన మేదియు లభించ లేదు. అతఁడు ప్రారంభ మందు 'కాల్పట్టణాధీశ్వరుఁడు'. అనగా గ్రామ కరణము మాత్రమే. గ్రామకరణములను పురశాసను లని మనకవులు వర్ణించి యున్నారు కదా! అట్టి కరణీకమె శ్రీనాథునితాతది కూడ. అతని స్వస్థలము సముద్రతీరమందలి కాల్పట్టణము.

శ్రీనాథునితాత కాకతీయులవద్ద పెద్దయుద్యోగి యనిఁ దెలుసు కొంటిమి. ఇట్లె మఱియొక కుటుంబమును గుఱించిగూడ శ్రీనాథ మహాకవి వర్ణించినాడు. అదియే బెండపూడి కుటుంబము. ఆ మహాకవి భీమేశ్వరపురాణములో బెండపూడి అన్నయమంత్రి తాత యైన అన్నయ మంత్రిని గుఱించి—

కాకతిక్ష్మాపాలగంధ దంతా వళి
ధ్వజినీ మహాధురంధరుడు

అని వర్ణించినాడు.

ఈవిధముగా రెడ్లు, కమలనాభామాత్యుడు, బెండపూడికుటుంబము కాకతీయుల సేవ జేసిరి.

శ్రీనాథుని యాంధ్రత్వము

ప్రథమములో శ్రీనాథుఁ డాంధ్రుడా? కర్ణాటుడా? యను చర్చ యుండెడిది. అట్టి సందేహము గలుగుటకు కారణము శ్రీనాథుడు చెప్పుకొన్న యీ క్రింది చరణములే—

తే. గీ. ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు
పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యందు
రెవ్వ రేమన్న నండ్రుగా కేల కొఱత
నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష (భీమ 1 అ ప 15)

కర్ణాటక మనుమాటయొక్క చిత్రచరిత్ర తెలిసిననే కాని యా మాటయొక్క నిజమైనయర్థము పొడగట్టదు. కర్ణాట మనుమాట తెలుగుదేశములో బుట్టి, కన్నడదేశమునకుఁ బోయి, కడపటికి తమిళ భాషకుగూడ నదియె పేరై, యింకను వింతమార్పులనుఁ బొంది, సంగీతమునకుఁగూడ నామమైనది. ఈక్రింది యుటంకింపునందు దాని సాహస చరిత్రనుఁ గొంత గమనించవచ్చు. దాని "కర్ణరాజులు శ్రీశైలప్రాంతములోఁ బరిపాలించగా నది కర్ణనా డయినది. ఆ మాటయొక్క రూపాంతరములుకన్న, కర్ణవారి రాజ్యము రెండుసముద్రముల మధ్య స్థలము నాక్రమించుకొన్నది. అందులో నున్న తెలుగు, కన్నడభాషలను మాట్లాడుస్థలములకుఁ గర్ణాటకరాజ్య మను పే రేర్పడెను. నెల్లూరుజిల్లాలోని యుదయగిరి కర్ణాటక దేశమునకు నడిబొడ్డని చెప్ప బడినది. రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁ డంటిమిట్ట రఘువీరదేవుని 'కర్ణాట

కాధీశా!' యని సంబోధించినాడు. శ్రీనాథమహాకవి తా నెన్నడును కన్నడభాషలో రచించక పోయినను తనది కర్ణాటకభాష యని పేర్కొన్నాడు. అట్లె యొక తెలుగుకవి (క్రీ. శ. 1630) తిరుపతిదేవునిఁగూడ కన్నడభాషలో స్తుతించుచున్నా నని పలికి తెలుగుభాషలోస్తుతించెను. ఇంతటితో శబ్దసంచార మాగలేదు. కర్ణాటకసామ్రాజ్యము నాశనమైన పిమ్మట నుదయగిరినుండి కోలరూన్ వఱకు నున్నప్రదేశము కర్ణాటక రాజ్యమై తమిళదేశమునుఁగూడ కర్ణాటకదేశ మని పేర్కొన్నది. అసలు కన్నడదేశమును విడిచిపెట్టినను, నిప్పటికిఁగూడ వ్యాప్తిలో నున్నది.''

సంగీతమునకు కర్ణాటకసంగీత మని పేరు కదా! మన తూర్పు సముద్రతీరమునకుఁ గర్ణాటకతీర మని పేరు. ఇట్టిసందర్భములలో కర్ణాటకపదమునుఁ బట్టుకొని యూగులాడుటవల్ల నేమిప్రయోజనము? అయితే యీ పదమును శ్రీనాథు డేలవాడె ననుప్రశ్న పుట్టకమానదు.

అతఁడు తన్ను వెక్కిరించుచున్న యితరకవులనోరు మూయుటకీ పదమును చమత్కారముగా వాడెను. అంతియెగాక తాను మొన్నటివఱకు విద్యాధికారిగా నుండిన కోమటివేమారెడ్డిరాజ్యము, వరదవలె వ్యాపించుచున్న కర్ణాటకసామ్రాజ్యములో చేరిపోయినది. ఇంక నచ్చటిభాష పేరేమయినట్లు? కాబట్టి యతనిపలుకులను సుళువుగా నెవ్విధముననైన సమర్థించవచ్చును. నూటికి నూరుపాళ్లు తెలుగు కవిత్వము చెప్పిన వానిభాష మఱియొకటి కాజాల దని స్థిర మగుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు పాకనాటివాఁడా?

శ్రీనాథమహాకవి పాకనాటిసీమవా డనునభిప్రాయము ప్రబలముగా నున్నది. అది యెంతమాత్రము కా దని విశ్వసించువారుకూడ

1. వేటూరి వెంకటరమణయ్యగారి కర్ణాటఅనువ్యాపము - ఆంధ్ర చారిత్రక పరిశోధకసంస్థయొక్క అంగ్లపత్రిక. సం 10 పుట 97-99

చేయునది లేక ఊఁకొట్టుచున్నారు. ఇట్టిసందర్భములో దానిని గూర్చి చర్చ చేయవలసి యున్నది.

ఆ మహాకవి పాకనాటిసీమవా డని వాదించుటకు తగినంత కారణము లేకపోలేదు. భీమేశ్వరపురాణములో శ్రీనాథు నుద్దేశించి కృతిపతి యైన యన్నయమంత్రి-

తే. గీ. పాకనాటింటివాడవు, బాంధవుడవు,
కమలనాభుని మనుమడ, నమలమతివి. . .

(భీమ. ఆ 1 ప 23)

అని సంబోధించినాడు. అందువలన నామహాకవి పాకనాటిసీమవాడనియు, నది యతని యింటిపే రనియు, వాదించుటకు నవకాశ మేర్పడినది. అతఁడు వాడిన మాటలయొక్క ముఖ్యార్థ మెరిగినచో విపరీతార్థములు పుట్టవు కదా!

శ్రీనాథు డేమాట నుపయోగించినను బహుళార్థవంతముగాఁ జేయును. పడికట్టుగా పదమును దొర్లింపవలసినగతి యతనికి లేదు. అతని పాండిత్యము నాటికి నేటికి నే తెలుగుకవికిని లేదు. అతని బావమఱిది యైన దగ్గుబల్లి దుగ్గన తన నాచికేతోపాఖ్యానములో నావిషయమై కొంచెముగా స్పృశించినా డనువిషయమును పండితు లెరుగుదురు. శ్రీనాథమహాకవి యెన్నియో భాషలను నేర్చుకొన్నాడు. ఏన్నియో శాస్త్రములను శోధించినాడు. అట్టివాడు పాకనాటింటిపదబంధము నర్థములేకుండ నుపయోగించునా! ఈపదబంధములోని 'ఇల్లు' శబ్దమును పరిశీలించెదము. ప్రాచీనవిధానముల కలవాటు పడినపండితులామాటకు నిచ్చెడి వ్యుత్పత్తిని గమనించుడు-

2 అరవము	తెలుగు	సంస్కృతము
ఇల్	ఇల్లు	ఇలా

'ఇలా' యను పదమునకు 'సీమ, భూమి' యనియర్థము. కాబట్టి 'ఇల్లు'

2. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక సం. 22 సంచిక 34 పుట 130.

అను తెనుగుమాటకు కూడ నదియె యర్థము కదా! అందుచేత 'పాక నాటింటివాడ' వనగా 'పాకనాటిసీమవాడ' వని భావము. కాబట్టి యాపద మాతని యింటిపే రని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదుకదా!

అదే పదబంధమును వాలేశ్వరు డనుకవి భళ్ళాళచరిత్రములో వాడెను. ఆ కవి కృష్ణాజిల్లాలోని విన్నకోటకాపురస్థుడు. అతడు తన్ను గుఱించి [3]"పాకనాటింటివాడ" నని చెప్పుకొన్నాడు. ఆపదబంధము యొక్క భావము తాను పాకనాటిసీమనుండి వచ్చినవాడ నని మాత్ర మె యైయున్నదని రుజు వగుచున్నది.

అయితే శ్రీనాథుడు పాకనాటిసీమవాడా? యనుప్రశ్న నింకను చర్చించవలసియే యున్నది.

శ్రీనాథుడు రాజమహేంద్రవరమునకు విచ్చేసి బెండపూడి యన్నయమంత్రి నాశ్రయించినాడు. వారికుటుంబములకు తాతలకాలము నుండియు సంబంధము గల దని తెలిసికొంటిమి కదా. బహుకాలము నుండియు నెఱిగిన వాడగుటచేతనె యన్నయమంత్రి చనువులో 'కమలనాభుని మనుమడ నమలమతివి' యని పలికినాడు. అంతియెకాక యన్నయమంత్రి వెనుకటి నుండియు పరిచయస్థుడు.

అన్నయమంత్రినిఁ బెండపూడన్న జగనొబ్బగండ బిరుద!' యని శ్రీనాథుడు భీమపురాణములో ప్రశంసించినాడు. 'జగనొబ్బ గండ' బిరుదు కొండవీటి రెడ్డది. అన్నయమంత్రి కొండవీటిరెడ్లకు సేవ చేసి, యాబిరుదును సంపాదించియున్నా డని చెప్పవచ్చును. కొండవీటిలో నుద్యోగము చేసినవాడు శ్రీనాథుడు. కాబట్టి వా రిద్దరును కొండ వీటిలో నున్న కాలమునుండియు బాగుగా నెరిగియున్నవారు. కావున నే యన్నయమంత్రి వెనుకటి పరిచయములను తిరుగ వేయుచు పాకనాటింటి (–సీమ) వాడ వని పేర్కొనెను. కనుక పాకనాటింటి శబ్దములో

---

3. ట్రయన్నియల్ కాటలాగ్ సం 3 భాగము 3 పుట 1096.

శ్రీనాథునియొక్క యింటిపేరని కాని, శ్రీనాథునియొక్క జన్మసీమ యనిగాని యర్థములు లేవు. ఆ విషయము ముస్ముందు నింకను విశదము కాఁగలదు.

శ్రీనాథుని స్వస్థల మేది?

అతఁడు తనకుటుంబముయొక్క స్వస్థలమునుగూర్చి చెప్పినది యొక్కచోటున మాత్రమె? అది యే దన-

'కనకక్ష్మాధరధీరు వారిధితటీకల్పట్టనాధీశ్వరున్' అను చరణములో నతని కుటుంబము సముద్రతీరమున నున్న కాల్పట్టణము నందుండిన దని తెలియుచున్నది. అతఁడు ప్రయోగించిన మఱియొక పద్యమునుండి పైసమాచారము బలపడుచున్నది. భీమేశ్వరపురాణములో ధ్వనిగా నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు-

తే. గీ. నికటముననుండి శ్రుతిపుటనిష్ఠురముగ
నడరి కాకులు చిట్టు పై దఱచినప్పు,
[4]ఉదధిరాయంచ యూరకయుంట లెస్స
పైపరాకున్న నెందేని జనుట యొప్పు.

(భీమ. ఆ 1 ప 14)

అట్లాతని జన్మస్థలము సముద్రతీరమున నున్న కాల్పట్టణమె యని ధ్రువపడుచున్నది. అయితే నాతఁడు చెప్పిన కాల్పట్టణ మేది?

ఆ పేరుగలపట్టణ మిప్పు డేదియును తూర్పుసముద్రతీరమున లేదు. కాబట్టి విమర్శకు లనేకపట్టణముల నా పేరుతో ముడిపెట్టుచున్నారు - కాళీపట్టణము, కలపటము, కృష్ణపట్టణము, క్రొత్తపట్టణము, కాల్స్థానకోట మున్నగునవి.

---

4. ఉడిగి రాయంచ అను ప్రతియొక పాఠమున్నది. ఉడిగి అను శబ్దమునకుఁగల అర్థమె ఊరకయుంట అనుపదబంధమునకుఁగూడ. కాబట్టి నీరసమైన ఈపాఠమును లెక్కచేయనవసరము లేదు.

శ్రీనాథుడు పాకనాటిసీమలో జన్మింపలేదను విషయము రుజువైనయెడల కృష్ణపట్టణము క్రొత్తపట్టణము, కాల్‌స్థానకోటలను గురించి చెప్పుటయే యనవసరము కదా! పడమటిగోదావరిజిల్లాలో నున్న కలపటగ్రామము శిథిలమైపోయినది. పైగా కలపటమునకు రూపాంతరము కాల్పట్టణము కాలేదని కొందఱు విమర్శించుచున్నారు.

తూర్పుగోదావరిజిల్లాలోని [5]కాళీపట్టణమె కాల్పట్టణము కావచ్చునను బలమైనవాద మున్నది. కాని దానికిని [6]నభ్యంతరము లేకపోలేదు. వేఱేదియు సరిపడక పోయినప్పుడు దీనినిగుఱించి విచారింప వచ్చును.

శ్రీనాథమహాకవియొక్క కవిత్వమును లోతుగాఁ బరిశీలించినవా రాతఁడు గోదావరిజిల్లాప్రాంతపువాఁ డని పలుకుచున్నారు. చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు[7] "శ్రీనాథుని రచనలలో గానవచ్చెడి వాక్యవిన్యాసపద్ధతిని, మాండలికపదముల కూర్పును బరికించి, యతను భీమమండలిలోఁ బుట్టి పెరిగినవానిగనె భావించుట భావ్య మని నా మనవి" యన్నారు. ఏకవినైనను నత డుపయోగించిన మాండలికములనుబట్టి యతని స్వస్థలమును సుమారుగా నిర్ణయింపవచ్చును. అట్లె శ్రీనాథునిశబ్దజాలమును గుర్తించినచో నాతఁడు గోదావరిజిల్లా వాఁడని తేలుచున్నది.

---

5. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక సం 51 సంచి 3-4. అంతియెగాక వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి వాదనకూడ నట్లెయున్నది.

6. కాళీపట్టణ మనుశబ్దమును కాల్పట్టణముగా స్త్రీవాచకములో నీకారమును లోపముచేసి శ్రీనాథమహాకవి ఛందోనియమమునకై యటు ప్రయోగించునా యను విషయమును పండితలోకము నిర్ణయింపవలెను. అట్లు ప్రయోగింపబడ చేరదని నా దృఢమైన నమ్మకము"—బేతమళ్ళ అచ్యుతరావుగారి విజయనగరరాజ్యమందలి ఆంధ్ర వాఙ్మయచరిత్రము, మొదటిభాగము, పుట 24 లోని అథోజ్ఞాపిక.

7. ఆ. సా. ప. ప. సం 52-53 సంచికలు 5-6, పుట 67

జన్మస్థలమందలి యభిమానమును బట్టి శ్రీనాథుడు భీమేశ్వర పురాణమును తెనిగించినా డనవచ్చును. అతనికి నాప్రాంతమందలి భౌగోళికవిషయములు సూక్ష్మముగాఁ దెలియును. అది యట్లుండగా శ్రీనాథుని తల్లి పేరు భీమాంబిక. అది భీమేశ్వరస్వామి పేరు కదా. ఆమె భీమమండలిప్రాంతముది కాబట్టి యీ పేరు వచ్చినది.

శ్రీనాథునిది భీమమండలి యైనచో నాప్రాంతమున నతని స్వగ్రామముగా నుండఁదగినది యేది? పురాతనకాలమునుండియు భీమమండలిలోని వగు దక్షారామ పిఠాపురప్రాంతములు ప్రసిద్ధి వహించినవి. ఆంధ్రచక్రవర్తి పోలునికాలములో దక్షారామచరిత్ర పేరుపొందినది. పిఠాపుర మె బౌద్ధజాతకములోని పిట్టపుర మనియు, నచ్చటికుక్కుటేశ్వర స్వామి సందర్భముగా పిట్టపురము పిఠాపుర మైనదనియు కొంద అుపపాదించుచున్నారు. ఆ ప్రాంతమందలి సముద్రతీర మంతయు ప్రసిద్ధి గాంచినది. తీరమున చొల్లంగి, ఉప్పాడ, కోరంగి, నీలపల్లి, ఇంజరము మొదలైన రేవుస్థలము లున్నవి. పిఠాపురప్రాంతము క్రీ. శ. 210 లో శాతవాహనపాలకులక్రింద నుండినదని కొడవలిశాసనము చెప్పుచున్నది. ఏడవశతాబ్దములో కోరంగి[9] కళింగదేశమున ప్రసిద్ధ మైన రేవు. ఆత్రేయినది యనుపేరు గలగోదావరిపాయ సముద్రమున గలియు చోటున కోరంగి యున్నది. దానిప్రక్కనె నీలపల్లి యను మఱియొకరేవున్నది. నీలంపల్లి యన్నను, నీలపల్లి యన్న నిదియె. ఇది పిమ్మట కాలమున కోరంగికంటెను ప్రసిద్ధిని పొందినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్దములో[10] నాంగ్లేయుల ముఖ్యవ్యాపారరేవులలో నిది యొకటి. 1870 ప్రాంతములో నుండిన ఓగిరాల జగన్నాథకవి''[11] యీగ్రామవాసి.

---

8. ఆ. సా. ప. ప. సం 52-53 సంచికలు 5, 6, 1, 2 పుట 67
9. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి ఆంధ్రులచరిత్ర మొదటి సంపుటము, పుట 24
10. ఆ. సా. ప. షష్ఠ పత్రిక, జూలై 1932, పుట 43
11. కం. వీరేశలింగకృతాంధ్రకవుల చరిత్ర పుట 608

శ్రీనాథునికి తెలుగుభాషమీద నెంతప్రేమయో సంస్కృతము మీద కూడ నంతే. మనకవులు స్థలముల పేళ్ళు కొండల గ్రామముల పేళ్ళను[12] సంస్కృతభాషలోని కనువదించుకొన్నారు. కొందఱు తమ పేళ్ళను సంస్కృతములోనికి తర్జుమా చేసుకొన్నారు కూడ. గాలి నరసయ్యగారు ప్రభంజనము, అహోబలస్వామిగా రయినాడట! చింతలపూడి ఎల్లన్నమహాకవి తన పేరు బాగులేదని[13] అనంతయ్యయైనాడు. శాసనములలో కొండవీటికి సంస్కృతనామము శైలపురము.

కొంతవఱకు నీ కోవకుచెందినవాడె శ్రీనాథమహాకవి కూడ. క్రీడాభిరామములో వినుకొండ శ్రుతపర్వత మైనది. కాశీఖండములో చిలుకసరస్సు కీరాంభోనిధి యైనది. అట్టివాఁడు తన స్వస్థలమునకు మఱియొక పేరు పెట్టడనగలమా! అతని స్వగ్రామము నీలపల్లి (నీలంపల్లి) అది రేవుస్థలము. దానికి భాషాంతరీకరణము కాలపట్టణము లేక కాల్పట్టణము. ఇది భీమమండలిలోని స్థలమె. పల్లికి పట్టణము భాషాంతరీకరణ మగునా యని సందేహపడ నలదు. పట్టణ మనగా సముద్రపురేవని సంస్కృతభాగోళిక శాస్త్రపరిభాష. కాబట్టి కాల్పట్టణ మని చెప్పబడుటలో విచిత్ర మేమియు లేదు.

కమలనాథయ్య నీలపల్లికరణము (కాల్పట్టణాధీశ్వరుడు). అట్టి సందర్భములలో శ్రీనాథుడు భీమమండలములోని ప్రత్యంగుళము మేర నెఱిగియుండుటలో వింత లేదు.

---

12. సంస్కృతభాషలోనికి భాషాంతరీకరింపబడిన కొన్ని పదముల జాబితాను కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు చేసినారు. పిఠాపురము = పీఠికాపురము; డాకిరేమి = ద్రాక్షారామము; బెజవాడ = విజయవాడ; ఓరుగల్లు = ఏకశిలానగరము; కందుకూరు = స్కందపురము; నిడుమానూరు = నైరామానము; కర్నూలు = కందనవోలు; పెనుగొండ = ఘనశైలము; ఆర్వేలనాడు = షట్సహస్రప్రదేశము; చళికి-చాళుక్య; రొంపిచెఱువు = పంకతటాకము; మాల్ఖాడ్ = మాన్యఖేటము (రెడ్డిసంచిక, పుట 101)

13. వెంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ విద్యార్థుల ఉషస్సు సం 1 సంచికలో నేను వ్రాసిన వ్యాసమును చూడండి.

నీలపల్లికి కొంతదగ్గరలోనె బెండపూడిగ్రామ మున్నది. అందు కోట గలదు. బెండపూడి యన్నయ్యస్వగ్రామ మాయెనారె. కాబట్టి శ్రీనాథుని, నన్నయ్య కుటుంబములు పూర్వమునుండియు పరిచయస్థులుగా నున్నా రని గ్రహింపవచ్చును. పిమ్మట వారు కాకతీయుల ప్రభుత్వములో చేరినారు. ఆ పరిచయము ముదిరినది.

శ్రీనాథుని కర్ణాటత్వము పిమ్మటివా డైన చింతలపూడి ఎల్లన్న (1480 – 1550) 'మా శ్రీనాథున్ కవితాసనాథున్' అని పేర్కొన్నాడు. అతడు భీమమండలిప్రాంతపు వా డని కొందఱు విమర్శకుల భావము.

శ్రీనాథుని యింటి పేరు మనకుఁ దెలియదు. స్వగ్రామములె యింటి పేరుగా నున్నవా రెందఱో యున్నారు కదా! ఇతని యింటి పేరు నీలంపల్లి వారా? ఆ ఇంటి పేరు గల నియోగు లమలాపురము తాలూకాలో నివ్వడున్నారు.

శ్రీనాథమహాకవి వైదికియా? నియోగియా? ఆ కాలములో నియోగి యనగా వృత్తి గలవా డని మాత్రమె యర్థము. ఆతఁడు ప్రభుత్వాధికారి లేక సేవకుడు కూడ కావచ్చు. రాజ్యములో డెబ్బది రెండు నియోగములవా రుండెడివారు. వారిలో గణక, లేఖక, పౌరాణిక, పురోహిత, జ్యోతిష్కాద్యాదు లున్నారు. ఇంక నియోగు లెవరు, వైదికు లెవరు? ఆవిభేదములు తరువాత కాలములో సంఘములో పుట్టిన దుర్మాంసములు. కాని యీ మహాకవియొక్క యుద్యోగాది విషయములను బరిశీలింపవచ్చును.

శ్రీనాథుడు విద్యాధికారి లేక విద్యాపరీక్షకునిగా నుండినాడు. ఆతఁడు వ్రాసిన శాసనపాఠములలో 'విద్యాధికారీ శ్రీనాథో' యని లిఖించుకొన్నాడు. దీనికి కావలసిన యర్హతలు సామాన్యమైనవి కావు.

శ్రీనాథునికి నించు మించుగా సమకాలికు డైన కొఱవిగోప రాజకవి తాను వ్రాసిన సింహాసన ద్వాత్రింశిక యను ప్రబంధములో

పరీక్షాధికారియగ్గ్వాతలను వర్ణించుటయె కాక చిన్నకథనుకూడ యల్లి నాడు—

క. ధర గల పురాణముల, వ్యా
కరణంబుల, శాస్త్రముల, నిగమములఁ గవితం
బరిణతుఁడ మాళవేంద్రుని
పురోహితుఁడ, జన్మసంజ్ఞఁ బురుహూతుండన్.

సీ. అధిపు కొలువున నేఁ బరీక్షాధికారి
నగుటఁ జేసియు, నొక విప్రుఁ డెగడి పుచ్చి,
యట్టికీడున నిర్ధనం బైన యడవిఁ
జచ్చిగతి లేక బ్రహ్మరాక్షసుఁడ నైతి.

(సింహా. ద్వి. భా. ఆ 6 ప 43, 44)

కాబట్టి పరీక్షాధికారి పండితుఁడే కాక పురోహితుఁడై యుండవలెను. అట్టియెడ నాతఁడు వైదికియా? నియోగియా? శ్రీనాథునికి సమకాలికు డని చెప్పదగిన కొలని గోపరాజు శ్రీనాథునిచేత దెబ్బతిని యీ కథను తనపుస్తకములోని కెక్కించినట్లుగాఁ గనఁబడుచున్నది.

ఆ కాలములోఁ బురోహితులు తమ పేరుచివరను విధిగా భట్టు శబ్దమునుధరించుచుండిరి. ఆవిషయ మేకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రనుఁ జూచినచోఁ దెలియును. శ్రీనాథుఁడు తన్ను గురించి శ్రీనాథభట్టు నని చెప్పుకొన్నాడు. కాబట్టి యీతఁడు పురోహితవంశములోనివాఁ డని చెప్పవచ్చును. అతఁ డాఱువేలవాఁడు మాత్రము కాఁ డని కొలని గోపరాజుగారియొక్క కవిస్తుతిని జూచినఁ దెలియును.

చ. అనఘు హుళక్కిభాస్కరు మహామతిఁ బిల్లలమఱ్ఱి పెద్దిరా
జును చినవీరరాజుఁ గవిసోమునిఁ దిక్కనసోమయాజిఁ గే
తనకవి రంగనాథు నుచితజ్ఞుని నెఱ్ఱన, నాచిరాజు సో
మన నమరేశ్వరుం దలతు మత్కులచంద్రుల సత్కవీంద్రులన్.

పురోహితు లని కాబోలు నీ జాబితానుండి నన్నయభట్టు శ్రీనాథ భట్టులు తొలగింపబడినారు. ఆఱువేలశబ్దమును బరిశీలింపగా నిట్లుఁ గనబడుచున్నది. అది సంఖ్యావాచకముగాక ప్రదేశనామమమాత్రమె. ఇప్పటి 'ఏఱు' శబ్దముయొక్క తొలిరూపము 'ఆఱు'. ఇది యిప్పటికి నరవములో వాడుకలో నున్నది. ఆఱువేలనాటిలోని వేలశబ్దమునకు సముద్రప్రాంత మని యర్థము. కాబట్టి నది, సముద్రతీరముచేరిన స్థల మాఱువేలనాడు. ఇది కృష్ణాముఖద్వారమునకు దక్షిణభూమిరై వేల నాటిలోని భాగము కావచ్చును. అట్లది స్థలనామమె గాని మఱియొకటి కాదు. దాని తరువాతిపరిణామము వేరుగా నుండవచ్చును. అది వేరు కథ. కాబట్టి శ్రీనాథు డాఱువేలనాటివాడు కాదు, పాకనాటివాడు కాడు.

భీమమండలిలోని వారోరుగంటిలోనె ట్లుద్యోగములను సాధించి రనుసందేహము కలుగవచ్చును. కాని యాకాలములో భీమ మండలిలోని వారోరుగంటిని చేరుట చాల సులభము. ఈ కాలమందు రైలుప్రయాణమెట్టిదో, యాకాలమందోడ పడవప్రయాణము లట్టివి. గోదావరిలో పడవ యెక్కినచో నోరుగంటికి పదియామడల దూర ములో నున్న మంథనను జేరుదురు. పిమ్మట నక్కడనుండి నేళ్లు గలవు. వాటిమీద నోరుగంటికి బోవచ్చును. నాటుప్రయాణము బహుస్వల్ప ముగా నుండును.

ఏటిలో సులభముగా ప్రయాణము చేసి చేరుకొనుటకు వీలుగా పట్టణాదులు నదులతీరమున వెలసినవి. నదిమీదవలెనె సముద్రము మీద సబురుచేసి సముద్రతీరపట్టణములను చేరుకొనెడివారు. కాబట్టి యెన్నియో రేవుపట్టణములు సముద్రతీరమున పుట్టినవి. వానిలో కొన్నియాళ్లు రైలు పుట్టినపిమ్మట నాశనము లైనవి.

శ్రీనాథుని నామము శైవనామము కాదా? శ్రీపర్వతము, శ్రీగిరి యనునవి మల్లికార్జునుని శ్రీశైలమును తెలుపును. శ్రీపతి

యనిన మల్లికార్జునుడు కదా! శ్రీపతియె శ్రీనాథుడు. అది శైవ నామముగాక మరేమగును! పిమ్మటి కాలములో కొన్నిటి యర్థములు కొంతవఱకు మారినవి. అది వేరు విషయము. కమలనాభునిపేరు వైష్ణవము. శ్రీనాథుని పేరు శైవము. ఇది యద్వైతలక్షణమును సూచించుచున్నది. శ్రీనాథునికి శైవమునం దభిమానము మిక్కుటముకదా. అట్టి సాక్షికాభిమాన మద్వైతమందె కలదు. శైవము వైదికమతముకంటె ప్రాచీనమైనది.

ఆనాటి మత సంప్రదాయములు

ఆనాటి మతసంప్రదాయములనుఁ జర్చించుటకు ముందుగా నొక రిద్దఱు మహాకవులచరిత్రలను సంగ్రహముగాఁ దెలుసుకొన వలసి యున్నది.

కాకతీయులనాటి చరిత్ర నేకామ్రనాథుఁ డను నాతఁడు ప్రతాప చరిత్ర యను పేరిట నొకవచనకావ్యమును సంగ్రహముగా వ్రాసెను. పుస్తకము చిన్నదైనను ప్రయోజనము పెద్దది.

శివతత్త్వసార మను నాంధ్రపద్య స్తవగ్రంథమును వ్రాసిన పండిత మల్లికార్జునారాధ్యుని కాలమును గనుగొనుటకు చారిత్రకాధారము లున్నవి. కావున నాతనికాలము 1120-1190 మధ్య నని స్థూలముగా నిర్ణయింపబడినది. ఆకాలమందు రాజ్యమునుఁ బాలించుచున్న గణపతిదేవచక్రవర్తికి మల్లికార్జునపండితుఁడు గురువుగా నుండె ననియు, రెండుగ్రామములను బొందె ననియు ప్రతాపచరిత్రలో గలదు. గణపతి రాజ్యకాలము 1198 నుండి 1261 వఱకును. కాబట్టి మల్లికార్జున పండితు డాశతాబ్దము కడపటివఱకు జీవించియున్నా డని చెప్పనొప్పును. అప్పటికి నాతని కాలము 1130 నుండి 1200 వఱకు నని సుమారుగా నిర్ణయింపవచ్చును. అతఁడు గ్రహించిన రెండుగ్రామముల తాలూకు శాసనములు నేటివఱకు బైటపడలేదు.

మల్లికార్జున పండితునికి పిమ్మటవచ్చిన యొక మహాకవి పాలకురికి సోమనాథుడు.

ప్రతాపచరిత్ర[14] కర్తయైన యేకామ్రనాథుఁ డాతని శిష్యుడ నని, తన గ్రంథములోనె వెల్లడించుకొన్నాడు. ఆశిష్యుడు వ్రాసిన వ్రాతలలో నద్భుతాలను దిగవిడిచిన నమ్మదగిన యంశములు పెక్కు గలవు.

పాలకురికి సోమనాథుఁడు రెండవప్రతాపరుద్రుని కాలము (1296-1324) నాటివాఁ డనియు, మహమ్మదీయులు కాకతీయ సామ్రాజ్యముపై దాడి వెడలెద రని గ్రహించినవాడై, దక్షిణముగా బోయి యుండె ననియు ప్రతాపచరిత్రలోఁ జెప్పబడినది. ఈ గ్రంథములో నాతని మరణవిషయము లేకుండుటచే నిది యంతకుమున్నె రచింపబడిన దని తలపవచ్చును. సోమనాథమహాకవి 1280-1340 మధ్య జీవించి యుండవచ్చు నని విమర్శకులు[15] నిర్ణయించిరి. కావున యథావాక్కుల నన్నమారాధ్యుఁడు- సర్వేశ్వరశతకకర్త (1242 ప్రాంతం) పాల్కురికి సోమనాథునికి పూర్వపువాడె కాని వెనుకవాడు కాదు.

పింగళి ఎల్లకవి (1590-1620) తోభ్య చరిత్రను వ్రాసినాడు. అతఁడు కవిస్తుతిలో-

సీ. భక్తిమై రేణుకప్రమథోత్తము నుతించి,
మాయదేవాహ్వయు మహిమఁ బొగడి
చెలగి యథావాక్యముల నన్నమయగారి
భజియించి మ్రొక్కెడి పాలకురికి
సోమనగారి బ్రస్తుతి జేసి.....

14. ఏకామ్రనాథుని ప్రతాపచరిత్రము చరిత్రాంశముల గని దీనిని విపుల వివరణతో నచ్చువేసినచో చరిత్రకును వాఙ్మయమునకును మిగుల మేలు.

15. పాల్కురికి సోమనాథుడు 1280-1340 ప్రాంతపువాడని యంగీకరించినవారు చిలుకూరి నారాయణరావు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, చాగంటి శేషయ్య, నేలటూరి వెంకటరమణయ్య, వేదము వెంకటకృష్ణశర్మ గార్లు, దాని నంగీకరించనివారు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, బండారు తమ్మయ్య, నిడదవోలు వెంకటరావుగార్లు.

యని వ్రాసినాడు. ఆ యిద్దఱు మహాకవుల కాలక్రమము నెఱిగియె యట్లు వ్రాసినా డని తోఁచుచున్నది. అన్నమయ్యకు యథావాక్కుల యనునింటిపేరు. అతని కాలమునుండి గాక, యంతకు ముందునుండియె యున్నట్లు భావింపవచ్చును.

శ్రీ శంకరాచార్యులవా రవతరించుటకుముందు మన దేశములో దేవతల యారాధనలోను, తత్త్వచింతనలోనుఁ గూడ విశేషలోప ముగా నుండెడిది. ఆచార్యులవా రద్వైతమతమును స్థాపించి సాకార దేవతారాధనలో ముఖ్యముగా శివకేశవులలో నొకరికంటె నొక రెక్కువ యనుభావమును నిరసించిరి.

రామానుజాచార్యు లద్వైతమువల్ల దేవతారాధనలోని సమ రసతను గ్రహింపక విశిష్టాద్వైతమును విష్ణువొక్కడే దేవుడనుసిద్ధాంత ములను బయటపెట్టెను. దాని దుష్ఫలితములు వెంటనె కనఁబడినది. శైవమతసంప్రదాయములో నొకభాగము వీరత్వమును దాల్చినది.

బండారు బసవన (1126–1168) వర్ణభేదములు లేనిశైవమును ప్రచారముచేసినాడు. అతని సిద్ధాంతములోఁ దృప్తిచెందని పండిత మల్లికార్జునుడు (1130–1200) వర్ణభేదములు విడువని వీరశైవమును బోధించినాడు. దీనికి నారాధ్యమతము లేక వీరమహేశ్వర మని పేరు.

క. శివ! నిన్నును వేదములను,
శివభక్తుల బ్రాహ్మణులనుఁ జెడ నాడెడు పు
ణ్యవిహీను డధోగతి బడి
యవిరళనరకాగ్నిబాధ లందు మహేశా!

(శివతత్త్వసారము 287 పద్యము)

అని శపించినాడు. అతఁడు స్థాపించిన మతమునకు లింగధారణము తప్పనిసరి కాదు.

బసవన స్థాపించిన వీరశైవసంప్రదాయమునకు లింగాయతమత మని పేరు. దీనిలో వర్ణవివక్షత లేక రెండే వర్గము లుండును. జంగములు లింగాయతులు. ఇది కన్నడదేశములో వ్యాపించినది.

తెలుగుదేశములో వర్ణభేదము లేని శైవమతము కాని, వీర శైవమతము కాని లేదు. ఇక్కడ జంగములు16 శూద్రకులము మాత్రమె. లింగబలిజలు లింగమును ధరింతురు. బ్రాహ్మణులలో లింగమును ధరించినవారు లింగధారులు. లింగమును ధరించినవారు మిగత వర్ణములలోఁగూడ గలరు. పండితారాధ్యసంప్రదాయను లైనవారారాధ్యులు. వీరికిని, లింగధారులకును శివపూజావిధానములో భేదము లున్నవి.

బసవన గాని, పండిత మల్లికార్జునుడు గాని, స్థాపించిన మత సంప్రదాయములు ద్వైతములు. వీనిలో శివుడు పశుపతి. మిగతవారు పశువులు.

దీనిలో విష్ణువు వీరశైవుఁడు మాత్రమె యని పాల్కురికి సోమనాథుడు తాను రచించిన చతుర్వేదసారములోఁ (పుట 87) జెప్పినాడు.

పాల్కురికి సోమనాథుడు శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి భక్తుడు. అతఁడు శివభక్తుల చరిత్రలను వ్రాసిన మహాకవి, స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణుడు. పిమ్మట నారాధ్యమతసంప్రదాయము ననుసరించినాడు. వెనుక నుదహరించిన గోజవి గోపరాజుయొక్క కవిస్తుతి పద్యములోఁ బేర్కొనబడిన సోమన యితఁడె యైనచో నాత డద్వైతిగా నుండినప్పుడు కొన్ని గ్రంథములను వ్రాసె ననిఁ జెప్పవలసివచ్చుచున్నది.

పాల్కురికి సోమనాథునికి పండిత మల్లికార్జునుని మీదకంటె బసవనిమీద నెక్కువగౌరవము. అతడు శివభక్తుడె కాని నందీశ్వరు డన్న ప్రత్యేకవిశ్వాసము. కావున నంది స్తోత్రముచేయుచు ప్రత్యేక

16. ఆంధ్రవాచస్పత్యము (నిఘంటువు)

ముగా వృషాధిపశతకమును వ్రాసెను. దీనిలో బసవా! బసవా! బసవా! వృషాధిపా! యనునది మకుటము. దీనిలోని బసవశబ్దము బండారుబసవనది కా దని తెలుపుటకై వృషాధిపయను పదమును గూడ చేర్చెను. ఈశతకములో నందతిభక్తులతో బాటు మల్లికార్జునుని, బసవ ననుఁ గూడ స్తుతించెను. సోమనాథుని మఱియొకగ్రంథము చతుర్వేద సారము. దాని మకుటము 'బసవలింగ'. దానిలో బసవనకు, నందికి నభేదముగా పద్యములు లేకపోలేదు. బసవన యనగానె నంది యనియె సామాన్యమైన యర్థము. శంకరాచార్యులవారు శివునియొక్క యప రావతార మని మనము భావించవచ్చును. అంతమాత్రముచేత శివున కున్నపర్యాయపదము లన్నియు నాచార్యులవారికి చెల్లవు. అట్లె బసవన నందీశ్వరుని యవతార మని యూతనిభక్తులు భావింపవచ్చును. కాని నందియొక్క పర్యాయపదము లన్నియు నతనివి కావు.

సోమన యారాధ్యబ్రాహ్మణుడు క్షితిని ముప్పదిరెండు సీస పద్యంబులు సరసోక్తిగాఁ బాలకురికి సోమ

గీ. నాథుడనఁనొప్పు నారాధ్యనవ్యమూర్తి
యఖిలవేదపురాణశాస్త్రాది విదుఁడు
వీరశైవ సభాయోగ్య విదితముగను
జెన్నమల్లేశు ప్రీతిగాఁ జెప్పెనిట్లు.

బసవనకు ముందున్న భక్తులను గూడ నాతఁడు స్తుతించెను. వారంద ఱును లింగాయత మతస్థులు కారు కదా! సోమనాథుని పూర్ణచరిత్ర కారునిగా గణించుట మేలు.

సోమన స్వతస్సిద్ధముగ స్మార్తబ్రాహ్మణుడు. అతడు తొలుత వ్రాసిన[17] భక్తస్తవములో బండారు బసవనప్రశంస లేదు. దానికి పూర్వము వ్రాసినగ్రంథావళిని గుఱించి మనకుఁ దెలియదు. కాని యారాధ్యుడైన పిమ్మట బసవనగోత్రుండ, భృంగిరిటి గోత్రుడ నని

17. ఆ. సా. ప. ప. సం 21 సంచిక 3 పుట 108

చెప్పుకొన్నాడు. అతని తొలిగోత్రము బైటపడలేదు. పరిశోధన యవసరము.

సోమనాథుఁడు నిట్టి మతసంబంధము లగుపల్లటీలనుఁ గొట్టగా 'పతితు' డని పేర్కొనఁబడినాఁడు. ఏ దయిన నాత డారాధ్యుడే కాని మఱియొకఁడు కాఁడు.

రెండవప్రతాపరుద్రునినాటి కులములు ప్రతాపచరిత్రలోఁ బేర్కొనఁబడినవి. బ్రాహ్మణులతో బాటుగ సప్తాదశవర్ణములు వివరింప బడినవి. వానిలో శివవిప్రులు మహేశ్వరులు నున్నారు. బలిజలు మాత్రము చెప్పబడినారు. జంగములప్రశంస లేదు. క్రొత్తగా బయలుదేరిన వీరశైవమును గుఱించి యేమియు లేదు. ఇది పేరునకు మాత్రమె యుండి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథుని తాత పాల్కురికి సోమనాథునికి సమకాలికుడు. కాన కమలనాభుడు తనమనుమ డైన శ్రీనాథునికి సోమనాథుని నిజ వృత్తాంతమునుఁ దెలిపి యుండవచ్చును.

శ్రీనాథుఁ డద్వైతబ్రాహ్మణుఁడు. శైవమందు పక్షపాతము సహజము. అతఁడు పండితారాధ్యచరిత్రను వ్రాసినాఁడు. కాని బస వనచరిత్రను వ్రాయలేదు. బసవసంప్రదాయము తెలుగుదేశపు పడమటి యంచులలోనె కొంత కనబడుచున్నది. ఆ మహాకవికి శివ కేశవులయందు భేదము లేదు. కాశినుండి వచ్చిన వ్యాసుఁడు పిఠాపుర ములో కుక్కుటేశ్వరునితో బాటు కుంతీమాధవస్వామినిఁగూడ పూ జించెను. శ్రీనాథుడు శైవకథలనె కాక నందనందనచరిత్రయను కృష్ణ చరిత్రనుఁగూడ వ్రాసినట్లు కనఁబడుచున్నది. వల్లభాభ్యుదయ మను పుస్తకములోని వృత్తమేదియో! పోతన వీరభద్రవిజయమును, భాగ వతమును గూడ వ్రాసినాడు. అతఁడు శివుని ధ్యానించుచుండగా రాముడు కనబడినాడట!

కవి తాను వర్ణించువానితో తాదాత్మ్యము చెంది చెప్పుమాట లాతని స్వీయభావము లనుటకు వీలులేదు.

వీరశైవకవులు, స్మార్తకవులు గ్రహించిన వాఙ్మయమూర్తులు లేరా? ద్విపదను వీరశైవకవులు, నురుతర పద్యగద్య ప్రబంధము లను స్మార్తకవు లభిమానించినట్లుగాఁ గనబడుచున్నది.

శ్రీనాథుఁ డద్వైత కవి యగునా, కాదా యనువిషయమును రుజువు చేయఁజాలిన యొకయంశ మేమనగా నద్వైతకవులు తమ కవి స్తుతులలో నద్వైతులు కానివారిని చేర్చలేదు. కవిస్తుతులలోని కెక్కిన శ్రీనాథుఁ డద్వైతకవియె గాని యన్యుఁడు కాఁడు. కవిస్తుతులలో నిట్టి బిగింపు కాలక్రమమున సడలుట సహజము.

పూర్వకాలమునం దొకకవి కావ్యమును వ్రాయుటలో రెండు శక్తులుపనిచేయుచుండెడివి-ఒకటికవియిష్టము. రెండుకృతిపతియిష్టము. ఈరెండింటియొక్క ఫలితము కృతి. కృతిభర్తయొక్క యిష్టమే ప్రధాన ముగా నడుచుచుండెడిది. పోతనవలె స్వతంత్రముగా గాని, ధూర్జటివలె నిర్లక్ష్యముగాగాని యుండినకవులు నక్కుస్కె. శ్రీనాథుడు శైవాభిమాని యగుటయు, రాజులుకూడ నట్లె యుండుటయు, నతని ప్రత్యేకాదృష్ట మని చెప్పవచ్చును.

శ్రీనాథమహాకవికి స్వదేశాభిమానమును, స్వస్థలాభిమాన మును, మిక్కుటము. సప్తశతిలోని హాలునికి సప్తగోదావరులతో సం బంధ ముండుటచేతను పండితారాధ్యుఁడు తెలుగుదేశస్థుఁ డగుటచేతను హరవిలాసములోని కిరాతార్జునీయకథ, చిరుతొండకథను, నొకటి విజయవాడతో, మఱియొకటి కంచితో సంబంధ ముండుటచేతను; భీమే శ్వరపురాణము స్వస్థలమునందలి విషయ మగుటచేతను, పల్నాటివీర చరిత్ర తెలుగుదేశముది యగుటచేతను, నాయాగ్రంథములను రచించె నని చెప్పవచ్చును.

దైవభక్తికి తోడుగా నింతటి దేశభక్తి గల కవి మనప్రాచీనులలో లేడు. కవులతనిభావను గాక, భావము ననుసరించియున్నచో, తరువాతి తెలుగువాఙ్మయమద్భుతముగా వృద్ధిచెందెడిది.

నాటికిని నేటికిని శ్రీనాథమహాకవి యాంధ్రసాహిత్యములో నద్వితీయుడు.



శివలీలార్ణవము. (ఆంధ్రానువాదము)

శ్రీ దువ్వూరి సూర్యనారాయణశాస్త్రి

శ్లో॥ పూతం స్వతః పూతతరం తతో య
ద్గాంగం పయ శ్శంకర మౌలిసంగాత్.
త త్పాతు మాతుః ప్రణయాపరాధ
పాదాహతైః పూతతమం తతో నః ॥

తే. గీ. పూత మయ్యు ముక్కంటి కొప్పున వసించి
పూతతరమయి, పొలయుల్క పూను గిరిజ
తన్నులం బడుటను బూతతమము నగుచు
నొప్పగంగాజలమ్ము మ మ్మోముఁగాత.

శ్లో॥ అశక్య మంగాంతరవ ద్విభక్తు
మన్యప్రమాణాం కరణం య దంతః
సామాన్యభూతం శివయో స్త దేకం
సానుగ్రహం స్యా న్మయి గర్భదాసే ॥

తే. గీ. ఎంచి యితరాంగమటు విభాగించలేక
యేకమై యణురూపమై యెసఁగు శివుల
యంతరంగ మాగర్భదాసానుదాసుఁ
డైన నను బ్రోచుత మనుగ్రహమ్ము నెఱపి.

శ్లో॥ అన్విష్య ఖిన్నం నిగమా న శేషా
సమీనమీనం పరిధమం స్మరామః
అన్విష్యమాణం నిగమై ర శేషై
రంబ స్తుమ స్తే వయ మక్షిమీనమ్ ॥

తే. గీ. నిఖిలనిగమ్మములను దానె నెమకి నెమకి
యలసి సొలసిన మీనముం దలఁప నేల ?
నిగమములచే నిరంతరాన్విష్యమాణ
మైన నీ నేత్రమీనము నంబ! తలఁతు.

శ్లో॥ స్తన్యేన కశ్చి త్కవయాంబభూవ
తాంబూలసారేణ పరో జనన్యాః
అహం తతో ప్యున్నతి మాప్తుకామః
సేవే తతో ప్యున్నత మక్షికోణమ్ ॥

తే. గీ. అంబచనుఁబాలఁ గైతల నల్లె నొకఁడు
తల్లి తాంబూలరస మాని యల్లె నొకఁడు
వారికంటె నున్నతి పొందవలె నటంచు
నామె యున్నతదృక్కోణ మాశ్రయింతు.

శ్లో॥ అర్ధే తనో ర్ద్రిసుతామయో స్మి
త్యహంయునాం కిం ఫల మాదియూనా
గీర్వాణయోగీంద్ర ముపాస్మహే తం
సర్వాత్మనా శైలసుతాత్మకో యః ॥

తే. గీ. అర్ధతనువున గిరిజ నే నైతి ననుచ
ఆదిపూరుషుఁడటు గర్వ మంద నేల ?
పూర్ణ గిరిజాత్మతఁ బడికి పుచ్చుకొనిన
భవ్యగీర్వాణయోగీంద్రుఁ బ్రస్తుతింతు.

శ్లో॥ కాలేన శంభుః కుల తావతాపి
కలా శ్చతుష్షష్టిమితాః ప్రణిన్యే
వ్యాస స్తతిం ప్రాప్య సమాః ప్రబంధాన్
శతం వృథా దప్పయదీక్షితేంద్రః ॥

తే. గీ. బ్రతికి చిరకాల మా పశుపతిమితమ్ము
గాఁ జతుష్షష్టికళలఁ నే కడఁకఁ గూర్ప
స స్తతికె నూటికిని మించి సరసకృతులు
దీక్ష సంధించె నప్పయ దీక్షితుండు.

శ్లో॥ అనాహతోఽద్భూత మహా స్తభేద
మాద్యం శివ స్యాపయికం విదాతుః
నాదాభిధం పారగ మధ్వనాం త
దను త్తరం జ్యోతి రనుస్మరామః॥

చ. మొదట ననాహతమ్మున సముద్భవమంది నిర స్తభేదమై
మొదలిటిదై మహానటునిమూర్తికె లభ్యము నౌచు, మోక్షపుం
బదవినిఁ బోవువారలకుఁ బారగమై, నినదస్వరూపమై
పొదలు నను త్తరం బయిన పూర్ణ మహస్సుఁ దలంతు నెమ్మదిన్.

శ్లో॥ సాహిత్యవిద్యాజయఘంట యైవ
సంవేదయ న్తే కవయో యశాంసి
యథా యథా స్యాం ధ్వని రుజ్జిహీతే
తథా తథా సా గ్హతి మూల్యభేదాన్ ॥

తే. గీ. కవులు సాహిత్యజయఘంటికానినాద
ములనె తమ యశస్సును జాటఁగలుగుచుంద్రు
వాన నెంతెంతగా ధ్వని ప్రకటిత మగు
నంతలంతలె మూల్యభేదాంతరములు.

శ్లో॥ యావత్కవే ర్మార్దవ ముక్తిబంధే
యావ ద్ధియః శ్రోతరి కోమలత్వం
తావ ద్ధ్వనౌ తద్వ్యతిభేదమూలే (ద్వా?)
తారత్వ మాలంకృతికా వదంతి ॥

తే. గీ. కైతలో మార్దవము శ్రోతృగణమనీషఁ
గోమలతయును నెందాఁకఁ గొఱతపడవో
అందనుక భేదమూలకవ్యంగ్యకృతుల
కుచ్చదశ యంచు శాస్త్రంబు లూఁదిపలుకు.

శ్లో॥ అస్మి న్మహత్య స్తమితాన్యవేద్యే
విస్మృత్వరే వీచితరంగరీత్యా
కావ్యధ్వనౌ జాగ్రతి దేహభాజాం
కర్ణం విశేయుః కథ మన్యశబ్దాః ॥

తే. గీ. విస్మృతమ్ము స్తమితాన్యవేద్యము నయి
వీచికాభంగరీతిని వెల్లివిరియు
ధ్వనివిషయమునఁ గవి శ్రద్ధధానుఁ డగుడు
నితరశబ్దముల్ శ్రుతి కేల యింపు నింపు.

శ్లో॥ కీర్ణాని ఘంటాపథ ఏవ హంత
శబ్దార్థరత్నాని గిరాం సవిత్ర్యా
అత్యాదరా దామృశతాం కవీనాం
దృగ్గోచరం కస్యచి దేవ యాన్తి ॥

తే. గీ. తల్లి వాగ్దేవి ఘంటాపథమ్ము నందె
చిమ్మె శబ్దార్థరూపవిచిత్రమణుల
సాదరమ్మునఁ గవులు చేసాచుచున్న
నందఱకుఁ గానఁబడ వందు నందు సుకృతి.

శ్లో॥ ప్రాయ స్త్రిరోభూత మహాప్రకాశాః
పాషాణఖండే ష్వివ చంద్రకాంతాః
శబ్దేషు శబ్దా మిలితా శ్చరంతి
భాగ్యోత్తరాస్ప్రత్యభిజానతే తాన్ ॥

తే. గీ. కప్పవడినదీప్తులఁ జంద్రకాంతమణులు
ఉపలఖండములను గూడి యుండినటులు
శబ్దములఁ గూడి శబ్దముల్ సంచరించుఁ
బుణ్యులే వాని గుర్తింపఁ బోలియుండ్రు.

శ్లో॥ యానేవ శబ్దాన్వయ మాలపామః
యానేవ చార్థాన్వయ ముల్లిఖామః
తై రేవ విన్యాసవిశేషభవ్యైః
సమ్మోహయంతే కవయో జగంతి ॥

తే. గీ. మనము ప్రతిదిన మనుకొనుమాట లెవియొ
తడవుదుమొ నిత్య మెట్టిభావములు సరిగ
వాని విన్యాసపూర్ణవైభవముకతనఁ
గవులు జగములఁ దనియింపఁగలుగు చుంద్రు.

శ్లో॥ గాయంతి వీణా అపి వేణవోపి
జానంతి బాలాః పశవోఽపి చేదమ్
కావ్యాని కర్తుం చ పరీక్షితుం చ
ద్విత్రా భవేయు ర్నతు వా భవేయుః ॥

తే. గీ. జడము లగు వేణువులుఁ గిన్నెరలును బాడ
పసులుఁ బసిపాప లానందపడుదు రాని,
కృతులు గూర్పఁగ వానిఁ బరీక్షసేయ
నిద్దరో ముగ్గురో కలరేమొ ? లేరొ.

శ్లో॥ సవ్యం వపుః శబ్దమయం పురారే
రర్థాత్మకం దక్షిణ మామనంతి
అంగం జగన్మంగళ మైశ్వరం త
దర్థంతి కావ్యం కథ మల్పపుణ్యాః॥

తే. గీ. అథవుసవ్యాంగ మే సుశబ్దాత్మ, దక్షి
ణాంగ మర్థాత్మ మాటఁ గావ్యము శివాత్మ
మది జగన్మంగళాథాయి యర్థ్మఁ డగునె
యల్పపుణ్యుఁడు సాధుకావ్యము రచింప.

శ్లో॥ స్తోతుం ప్రవృత్తా శ్రుతి రీశ్వరం హి
న శాబ్దికం ప్రాహ న తార్కికం వా
బ్రూతే తు తావ త్కవి రి త్యభీక్ష్ణం
కాష్ఠాపరాసా కవితా తతో నః॥

తే. గీ. శ్రుతి మహేశ్వరుఁ గొనియాడఁజొచ్చి యతని
దార్కికునిగ శాబ్దికునిగాఁ దలఁపలేదు
కవి కవి యటంచుఁ బదిఁబదిగా వచించె
నట్టి కవితయె పరమగమ్యంబు మాకు.

శ్లో॥ కర్ణం గతం శుష్యతి కర్ణ ఏవ
సంగీతకం సైకతవారిరీత్యా
ఆనందయ త్యంత రనుప్రవిశ్య
సూక్తిం కవే రేవ సుధా సగంధా॥

తే. గీ. చెవిని బడి చెవియందె శోషించిపోవు
భవ్యగానము సైకతవారి పగిది
మాన్యకవిసూక్తి యమృతాయమాన మై, హృ
దంతరము చేరి యానంద మందఁజేయు.

శ్లో॥ పశ్యేయ మేకస్య కవేః కృతిం చేత్
సారస్వతం కోశ మవైమి రిక్తమ్
అంతఃప్రవిశ్యాయ మవేక్షిత శ్చేత్
కోణే ప్రవిష్టా కవికోటి రేషా ॥

తే. గీ. చేరి యొకకవికావ్య మీక్షింతుమేని
శబ్దకోశమె శూన్యమాసరణి దోఁచు
కోశముం దఱచితిమేని కొసకు నొక్క-
కోణమం దుండు నీ కవికోటియెల్ల.

సాహిత్యచింతామణౌ సవ్యాఖ్యానే

దోషప్రకరణమ్

అథ ప్రబంధవర్ణనీయ వేంకటమహీపతిసూర్యరాయ మహారాజే తరక్షుద్రనాయకప్రతిపాద్య కుకవికల్పనీయకవితామార్గప్రదర్శన వ్యాజేన దోషా నిరూప్యంతే.

కావ్యనిరూపణానంతరం రసాదినిరూపణే ప్రసక్తేపి ఉద్దేశానుసారేణ దోషనిరూపణాయ సంగతి మాహ అథేతి. దోషనిరూపణస్య వర్ణనీయే నాయకే౽ నుచితత్వా త్తద్వైరిభూపాలవిషయత్వేన నిరూప్యంత ఇతి భావః.

దోషనిరూపణమ్

శ్లో॥ హేతూ రసాపకర్షస్య దోష శ్శబ్దార్థగోచరః ॥

దోషసామాన్యలక్షణ మాహ. హేతు రితి. రసాపకర్షాపాదకత్వం దోషత్వం. తదుక్తం కావ్యప్రకాశే ముఖ్యార్థహతి ర్దోష ఇతి. రసస్తు ముఖ్య స్తదాశ్రయా ద్వాచ్య ఇతి శబ్దార్థగోచర ఇతి విభాగపరః.

శ్లో॥ పదగో వాక్యగ శ్చేతి శాబ్దో ద్వివిధ ఉచ్యతే.

శబ్దార్థగోచరత్వేన దోషం విభజ్య తత్రాద్య శ్శాబ్దః పున ర్ద్వివిధ ఇత్యాహ పదగ ఇతి. పదగతో వాక్యగత శ్చేతి ద్విధాస్యప్రవృత్తి రితి భావః.

పదదోషాః

శ్లో॥ అన్యార్థచ్యుతసంస్కార సందిగ్ధ పరుషాణి చ
అసమర్థ మథాశ్లీలం విరుద్ధమతి కృత్తథా
అప్రయుక్త మపుష్టార్థం తథా క్లిష్టం నిరర్థకం
అప్రయోజక నేయార్థగ్రామ్యగూఢా న్యనంతరం
అవిమృష్టవిధేయాంశ మప్రతీత మతః పరం
పదదోషా ఇమే సప్తదశైవ సముదాహృతాః

రసప్రతీతే ర్విభావాదిమూలత్వా ద్విభావా దే ర్వ్యాఖ్యాధీనత్వా ద్వ్యాఖ్యానాం చ పదారబ్ధత్వా త్ప్రథమం పదదోషా న్నిరూపయితు ముద్దిశతి అన్యా ర్థేతి.

అన్యార్థచ్యుతసంస్కారౌ.

శ్లో॥ య ద్రూఢిప్రచ్యుతం నామ త దన్యార్థ ముదీర్యతే
శబ్దశాస్త్రవిరుద్ధో య శ్చ్యుతసంస్కార ఉచ్యతే.

యథోద్దేశం లక్షయతి య దితిరూఢేః ప్రసిద్ధేః ప్రచ్యుతం య త్త దన్యార్థ మవాచక మి త్యేకే. శబ్దశాస్త్రం వ్యాకరణం తద్విరుద్ధ శ్చ్యుతసంస్కారః.

ద్వయ మపి యథా

శ్లో॥ శ్రీసూర్యరాయేంద్ర! భవద్విపక్షం
ఘటాబ్ధికీర్తే విజయేతి మూఢాః
ద్వైత్రైః పదై ర్వార్షిక వేతనేన
స్తువంతి కేచి న్మదితాః ప్రకామమ్.

ఉదాహరతి శ్రీసూర్యరాయేంద్రేతి. అత్ర క్షీరవాచకత్వేన ప్రయుక్తం ఘటపద మవాచకం అప్రసిద్ధత్వాత్ విజయేతి విపూర్వస్య జి ధాతోః పరస్మైపదత్వేన ప్రయోగా చ్చ్యుత సంస్కారః విపరాభ్యాం జేరి త్యాత్మనేపదత్వనియమాత్ సుగమ మితరత్.

సందిగ్ధం పరుషం చ

శ్లో॥ సందిగ్ధం తన్మతం య త్స్యా త్సందిగ్ధార్థప్రతీతికృత్
పరుషం నామ త ద్యత్స్యా ద్విహితం పరుషాక్షరైః

సందిగ్ధపరుషే. లక్షయతి సందిగ్ధం పరుషం చేతి.

ద్వయ మపి యథా :—

శ్లో॥ సూర్యరాయ విభుక్రోధా దబ్ధ్యుద్భూతా భవాదృశాం
వినశ్యతి కథా కాన్యా ఖండితానతమంగళా ॥

లాఘవార్థం ద్వయమప్యేకే నోదాహరతి సూర్యయేతి. అబ్ధ్యుద్భూతా లక్ష్మీః. ఖండితం ఆనతం మంగళం యేషాం తేషాం సంబుద్ధయః. అత్ర పూర్వార్ధే పరుషాక్షరైః ప్రతిపాదనాత్పరుషం. ఉత్తరార్ధే ఖండిత మఖండితం వేతి సందేహాత్సందిగ్ధం చేత్యూహ్యమ్.

అసమార్థ మశ్లీలం చ -

శ్లో॥ యోగమాత్రప్రయుక్తం య దసమర్థం త దుచ్యతే
అశ్లీలం త దమాంగళ్యజుగుప్సా వ్రీడకారణమ్.

అసమర్థ మశ్లీలం సవిభాగం చ లక్షయతి యోగేత్యాదినా. యోగ మాత్రప్రసిద్ధం శాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధ మిత్యర్థః. మాత్రపదేన వాచక శక్తివిరహః ప్రతిపాద్యతే. అమాంగళ్యజుగుప్సావ్రీడానాం కారణ మశ్లీలముక్తవిధయా త్రివిధ మి త్యర్థః. యథా-

శ్లో॥ మేదస్వినీ వారిధరవ న్మణిభి స్తర్పయ శ్రితాన్.
కాండపృష్ఠం కరే కుర్వన్ రిపూన్ బుహి మహీపతే.

అత్ర మేదస్వి న్నితి జుగుప్సాకరం. తర్పయే త్యమంగళం. కాండేత్యాది వ్రీడాకరం వారిధరవ దితి సముద్రవాచకత్వేన ప్రయుక్తం పదమసమర్థం ఉదాహరతి మేదస్విన్నితి.వ్యాకరోతి అత్రేతి. మేదస్విన్ బలవన్!వపావ న్నితి చ నిందావహత్వా జ్జుగుప్సాకరం "మేదో బవే వపాయాం" చేతి హేమచంద్రః. తర్పయ సంతృప్తాన్ కురు. నివాపాంజలిభి స్తృప్తిం కుర్వి త్యశుభావహత్వా దమంగళం. కాండపృష్టం ధనుః శేఫాగ్ర మితి వ్రీడాకరం. "ధను శ్శేఫాగ్రయోః కాండపృష్ఠశబ్దోఽ భిధీయత" ఇతి పదమంజరీ. ఇతి త్రివిధ మశ్లీలం వారిధర ఇతి మేఘవాచకస్య సముద్ర పరత్వేన ప్రయుక్తత్వా దసమర్థమ్.

విరుద్ధమతికృత్ -

శ్లో॥ విపరీతార్థధీ రస్మా ద్విరుద్ధమతికృ న్మతం.

స్పష్టమ్. :- యథా

శ్లో॥ కాంభోజనృప తే పూర్ణ కామధ్వజవిలోకనాత్

హస్తస్రస్తాస్త్రధన్వానో భీతా ధావంతి తే భటాః.

అత్ర పూర్ణకామేతి సంబుద్ధ్యంతతయా ప్రయుక్తస్య ఉత్తరపదేన సమాసమస్తత్వేన విరుద్ధప్రతీతే ర్విరుద్ధమతికృత్.

ఉదాహరతి కాంభోజనృపత ఇతి యోజయతి అత్రేతి. కామధ్వజ శబ్దయో ర్నైరంతర్యేణ ప్రయోగా త్కామధ్వజత్వప్రతీతే ద్విరుద్ధ మతికృ ది త్యవగంతవ్యమ్.

అప్రయుక్త మపుష్టార్థం చ-

శ్లో॥ య దప్రయుక్తం కవిభి రప్రయుక్తం త దుచ్యతే

ప్రకృతానుపయుక్తార్థ మపుష్టార్థం త దుచ్యతే.

అప్రయుక్త మపుష్టార్థం చ లక్షయతి యదితి :- యథా-

శ్లో॥ సూర్యరాయవిపక్షాఘూ న స్మృతోపి స దైవతః

విచిత్రం ద్వాదశార్ధార్ధనయనస్య భువం గతాః.

అత్ర దైవత ఇతిప్రయోగా దప్రయుక్తం. త్రిలోచన ఇతి వక్తవ్యే ద్వాదశార్ధార్ధనయనేతి సంఖ్యావిభాగస్య అనుపయోగా దపుష్టార్థం.

ద్వయమ ప్యుదాహరతి సూర్యరాయేతి. అత్ర పూర్వార్ధే "దైవతాని పుంసి" వేత్యమరసింహేన భాషితవై భాషికపుంలిగస్య తస్య కవిభి రనభిహిత త్వా దప్రయుక్తం త్రిలోచన ఇతి వివక్షితే ద్వాదశార్థం షట్ తదర్థం త్రీణీతి సంఖ్యావిభాగస్య అనుపయోగా దపుష్టార్థమ్.

క్లిష్టం నిరర్థకం చ-

శ్లో॥ క్లిష్టం తదర్థావగతి ర్దూరదూరా యతో భవేత్
పాదపూరణమాత్రం య త్తన్నిరర్థక ముచ్యతే.

క్లిష్టం నిరర్థకం చ లక్షయతి క్లిష్ట మిత్యాదినా అర్థప్రతీతే రతిదూరత్వం క్లిష్టం. పాదపూరణమాత్రప్రయోజకత్వేన నిరర్థకం. యథా-

శ్లో॥ ఇంద్రజామిత్రసోదర్యవాహై ర్వ్యాసో వనే హి వై
విధినా లాటితః ఫాలే సూర్యరాయారిమోహితామ్.

అత్ర ఇంద్రజో అర్జునః, తస్యామిత్రం కర్ణః, తస్యాసోదర్యో యమః, తస్యవాహో మహిషా ఇతి వ్యవహితార్థగతేః క్లిష్టం హి వై శబ్దయో స్తయోః కయోశ్చి దప్యర్థయో రన్వయాభావా త్పాదపూరణమాత్ర ప్రయోజకత్వేన నిరర్థకత్వమ్.
ఉదాహరతి ఇంద్ర ఇతి వాకుర్వాన్ క్లిష్టత్వం నిరర్థకత్వం చ దర్శయతి అత్రేతి. అమిత్ర మసుహృత్.

నేయార్థ మప్రయోజకం చ-

శ్లో॥ స్వసంకేతప్రసిద్ధార్థం నేయార్థం పరికీర్త్యతే
తదప్రయోజకం య త్స్యా దవిశేషవిధాయకమ్.

నేయార్థ మప్రయోజకం చ లక్షయతి స్వసంకేతేత్యాదినా వ్యత్యస్త వర్ణేన పదేన స్వసంకేతితప్రతీతి ర్లక్షణయేతి వక్తవ్యం. తత్ర ప్రవీణాది శబ్దవ న్నిరూఢి ర్నిమిత్తం నాపి "గంగాయాం ఘోష" ఇత్యాదివ త్ప్రయోజనం. కింతు స్వసంకేతమాత్రం అత స్తత్రాశక్తేయం లక్షణోపేక్షణీయా నిరూఢా లక్షణాః కాశ్చి త్సామర్థ్యాభిధానవత్ క్రియంతే. సాంప్రతం కాశ్చి త్కాశ్చి న్నైవత్వాశక్తిత ఇత్యాచార్యై స్తస్యా నిషిద్ధత్వా దతో నేయార్థ మిత్యవగంతవ్యం. సుగమ మితరత్. యథా-

శ్లో॥ కాంభోజవసుధానాథ కిం బ్రవీమి పురం తవ
పికప్రకర సంకీర్ణం వశ భోగ్య వీథి ర్వృతం.

అత్ర పికవశశబ్దావర్ణవ్యత్యాసేన కపిశవ త్వప్రతీతి సంకేతపరా. తతో నైయార్థకం పికప్రకరసంకీర్ణ మభితః కుటిలాధిప మితి పాఠేన కుటిలాధిప మితి విశేషానాధాయకత్వా దప్రయోజకం.

ఉదాహరతి కాంభోజేతి అత్ర దోషం యోజయతి అత్రేతి.

గ్రామ్యం గూఢార్థం చ-

శ్లో॥ పామరవ్యవహారైకప్రసిద్ధం గ్రామ్య ముచ్యతే
ప్రయుక్త మప్రసిద్ధార్థే గూఢార్థం పరికీర్త్యతే.

గ్రామ్యగూఢార్థే లక్షయతి పామరవ్యవహారేత్యాదినా. ఇంగాలవత్పా మరవ్యవహారసిద్ధం గ్రామ్యం. అప్రసిద్ధార్థనియుక్తం గూఢార్థం యథా-

శ్లో॥ విసీలగల్లరదనా శోణితాలకరూషితాః
దేశా న్నిష్కాసితా స్సూర్యరాయేంద్రరిపుయోషితః.

అత్రి గల్లపదం కపోలపరత్వేన గ్రామ్యం. శోణితేతి రక్తే ప్రసిద్ధస్య పాటలత్వేన ప్రయోగా ద్గూఢార్థం ఉదాహరతి విసీలేతి యోజయంతి అత్రేతి.

అవిమృష్టవిధేయాంశకం-

శ్లో॥ అవిమృష్టవిధేయాంశం గుణీభూతవిధేయకం.

అవిమృష్టవిధేయాంశం లక్షయతి.అవిమృష్టేతి. అవిమృష్టః ప్రాధాన్యేన అనిర్దిష్టో విధేయాంశో యత్రి త దవిమృష్టవిధేయాంశం, తదే వాహ గుణీభూతవిధేయక మితి. పృథక్పదాభ్యాం ప్రాప్త ముద్దిశ్య అప్రాప్తం విధీయతే. యథా పర్వతో వహ్నిమా నితి. అన్యథా వహ్నిమత్పర్వత ఇత్యపి ప్రయోగప్రసంగాత్ - యథా

శ్లో॥ సూర్యరాయవిభో శ్శ్వైరిదుర్విపాకం విలోకితుం
సాక్షాత్సహస్రనేత్రోఽపి నాలం సర్వోద్యమై రపి.
అత్ర నయనసహస్రస్య విలోచనపర్యాప్తత్వేన విధేయస్య గుణీభావా
దవిమృష్టవిధేయాంశకమ్.
ఉదాహరతి సూర్యరాయవిభో రితి దుర్విపాకం దురవస్థాం యోజయతి.
అత్రేతి స్పష్టం.

అప్రతీతం-

శ్లో॥ శాస్త్రమాత్రప్రతీతం య దప్రతీతం త దుచ్యతే.
అప్రతీతం లక్షయతి. శాస్త్రేతి- యథా
శ్లో॥ సూర్యరాయభర్తై ర్లూనాం నాసా మాచ్ఛాద్య విద్రవన్
మానక్లేశాన్వితోఽపి త్వం కిం జీవసి హి మాళవ!
అత్ర క్లేశపద మభినివేశపరత్వేన యోగశాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధ మిత్య
ప్రతీతం. ఉదాహరతి. సూర్యరాయభర్తై రితి లూనాం ఛిన్నాం లక్ష్య
లక్షణం యోజయతి. అత్రేతి.

వాక్యదోషాః

శ్లో॥ శబ్దహీనం క్రమభ్రష్టం పునరుక్తం విసంధి చ
సంబంధవర్జితం పశ్చా ద్వ్యతిభ్రష్టం తతఃపరం
ద్వే భిన్నలింగవచనే తతః ప్రక్రమ భంగవత్
వ్యాకీర్ణం వాక్యసంకీర్ణం వాక్య మర్ధ మరీతికం
తతోఽధికోపమం లుప్తవిసర్గం చ తతః పరం
న్యూనాధికపదే ద్వే చ ఛందోభంగ మతఃపరం
సమాప్తపునరాత్తాఖ్య మశరీర మపూర్ణకం
పతత్ప్రకర్షకం హీనోపమ మస్థానవిగ్రహం
చతుర్వింశతి రుచ్యంతే దోషా వాక్య సమాశ్రయాః.
వాక్యదోషా నాహ శబ్దహీన మిత్యాదినా క్రమేణ. తేషాం
స్వరూపోదాహరణాని-

శబ్దహీనం

శ్లో॥ అపశబ్దయుతం వాక్యం శబ్దహీన ముదీర్యతే.
శబ్దహీనం లక్షయతి అపశబ్దేతి- యథా

శ్లో॥ వర్షం త్యంబుఘనా ఏతే య ద్ధరాధరమండలే
త దిదం స్మరయ త్యస్మాన్ సూర్యరాయవిభో శ్చమూమ్.

అత్ర వర్షంతి అంబు ఇతి పదద్వయప్రయోగే దోషావిర్భావా ద్వాక్యమేవ దుష్టం ప్రసిద్ధకర్మస్థలేన కర్మోపాదాన మితి శాస్త్రనియమాత్.

ఉదాహరతి. ఏతే ఘనా మహాంతః మేఘాశ్చ ధరాధరమండలే రాజమండలే పర్వతసమూహే చ. అంబులక్షితలక్షణయా శరం జలం చ వర్షయం తీతి యత్ త దిదం లక్ష్యే లక్షణం యోజయతి అత్రేతి. నను చ్యుతిసంస్కారస్యైవ శబ్దహీన మితి సంజ్ఞాంతరం న పృథక్ దోషః. వాక్యగతత్వేన సార్థకస్య కావ్యప్రకాశకృతా పదద్వయే యుగప దసాధుత్వాసంభవేన పరిహృతత్వా దితిచేత్ సత్యం. యద్య త్యేకపద మేవాసాధు. తథాపి తదసాధుత్వం పదాంతరసమన్వయసాపేక్ష మితి వాక్యదోష ఏ వాయం న పదదోష ఇత్యభిప్రే త్యాహ ప్రసిద్ధేత్యాదినా.

క్రమభ్రష్టం యథా-

శ్లో॥ క్రమభ్రష్టం భవే దార్థ శ్శాబ్దో వా యత్ర సక్రమః.
క్రమభ్రష్టం లక్షయతి. క్రమభ్రష్ట మితి.- యథా

శ్లో॥ వితర త్యాంధ్రభూపాలే వాంఛాధికఫలశ్రియః
మందారం కర్ణ మపివా న కోపి బహుమన్యతే.

అత్ర కర్ణం మందార మపి నేతివక్తవ్యే వ్యుత్క్రమే ణోక్తం. కర్ణాపేక్షయా మందారస్య ఉత్కృష్టత్వా దిత్యర్థక్రమభంగః.

అర్థక్రమభంగ ముదాహరతి వితర తీతి. లక్ష్యే లక్షణం యోజయతి. అత్రేతి. నను యవాగ్వాగ్నిహోత్రం జుహోతి. యవాగూం పచ తీత్యత్ర పాఠక్రమానుపపత్త్యా వర్థక్రమో యథా స్వీకృతః తద్వదత్రాపి యథాయోగ మన్వయోంగీక్రియతా మితి చేన్న. అపౌరుషేయ వేదవాక్యే యథాతథా వాస్తు. పుంవాక్యే తు కర్ణానంతర మేవ మందారస్య వక్తృవ్యత్వప్రతీతే స్త దసహిష్ణుత్వా ద్దుష్టత్వ మేవే త్యనవద్యం. పునరుక్తవత్ -

శ్లో॥ శబ్దార్థపౌనరుక్త్యేతు తద్వాక్యం పునరుక్తవత్.

పునరుక్తవ ల్లక్షయతి. శబ్దార్థేతి. - యథా

శ్లో॥ గాంభీర్య శౌర్యసౌందర్యై స్స్మరసింధు మృగాధిపాన్
విశ్వం విజయతే నిందన్ విశ్వజిన్మనుజేశ్వరః ॥

అత్ర గాంభీర్యాదిక్రమేణ సింధుసింహమనోభువ ఇత్యుచితే శాబ్దక్రమే తథా నోక్తం. గాంభీర్యాదిభి స్స్మరసింధుమృగాధిపా నితి యథాయోగ్యం సముదాయాన్వయే ఽర్థాన్వయసిద్ధే ర్నాత్రార్థక్రమభంగః. కింతు శబ్దప్రయోగ ఏవ విశ్వజిత్. విశ్వం విజయత ఇతి పునరుక్తం చ.

పూర్వోదాహృతావశిష్టశబ్దక్రమభంగం పునరుక్తవ చ్చైకే నోదాహరతి గాంభీర్యేతి. మృగాధిప స్సింహః లక్ష్యే లక్షణం యోజయతి. అత్రేతి.

విసంధిసంబంధవర్జితయతిభంగాః-

శ్లో॥ విసంహితో విరూపో వా యస్య సంధి ర్విసంధి తత్
సంబంధవర్జితం తత్స్యా ద్యత్రైకేషాం నాన్వయో హితః.
యత్రస్థానే యతిభ్రంశ స్త ద్యతిభ్రష్ట ముచ్యతే.

విసంధి సంబంధవర్జిత యతి భంగాన్ లక్షయతి విసంహిత ఇత్యాదినా. విగతా సంహితా వర్ణానా మన్యోన్యసన్నికర్షో యత్ర విసంహితః

విశ్లిష్ట ఇత్యర్థః. విరూపః కర్ణకఠోరః ఉక్తరీత్యా విసంధిర్ద్వివిధ ఇత్యర్థః. సంబంధే నేష్టయోగేన వివర్జితం. సంబంధవర్జితం భ్రష్టా యతిర్యత్రేతి యతి భ్రష్టం. వాహితాగ్న్యాది ష్వితి పరనిపాతః. యతిర్నామ పదవిచ్ఛేదః. తదుక్త మాచార్యదండినా "శ్లోకేషు నియత స్థానం పదచ్ఛేదం యతిం విదు" రితి. యతి ర్విచ్ఛేద ఇతి పింగళాచార్యాద్యా శ్ఛాందసాః - యథా.

దోష ప్రకరణమ్

శ్లో॥ భానుభ్వౌదార్యభా గ్భూబయో జయ ఆచంద్రసూర్యభమ్
సంగ్రామరంగభీమో భవా న్జయశ్రీ ర్విలాసికా ॥

అత్ర భానుభ్వౌదా ర్యేతి విరూపరూపోఽయం విసంధిః. జయ ఆచంద్రేతి విసంహితాత్మా విసంధిః. భీమో భవా నితి యతిభ్రష్టం జయశ్రీరూపా యా లాసికా యా భవత స్సంగ్రామ ఏవ రంగ ఇతి సంబంధేనోక్త ఇతి సంబంధవర్జితం.

ఉదాహరతి భా న్వితి. భానుభూః కర్ణః తస్య ఔదార్య మివ ఔదార్యం భజతీతి తథోక్తః. జయశ్రీ ర్జయలక్ష్మీ ర్లాసికా నర్తకీ "నర్తకీ లాసికే సికే సమ" ఇత్యమరః. యోజయతి అత్రేతి. కర్ణకఠోరత్వా ద్విరూపం విసంధి "అకస్సవర్ణేదీర్ఘ" ఇతి సవర్ణ దీర్ఘాభావా త్స్వరస్వరసంన్నికర్షాభావరూపం విసంధి పాదాంత వర్ణస్య భకారస్య చతుర్థపాదాద్యభవచ్ఛబ్దస్థత్వా ద్విచ్ఛేదాభావేన యతిభ్రష్టం సుగమ మితరత్. భిన్నవచనలింగ భగ్నప్రక్రమాని.

శ్లో॥ యత్రోపమా భవే ద్భిన్న వచనా భిన్నలింగకా
తద్భిన్న వచనం భిన్న, లింగం చాహు ర్మనీషిణః ॥
ప్రకాంతనియమత్యాగే భగ్న ప్రక్రమ ముచ్యతే॥

భిన్నలింగ భిన్నవచన భగ్నప్రక్రమాని లక్షయతి యత్రేత్యాదినా. యత్ర ఉపమానోపమేయయో ర్భిన్నవచనత్వం భిన్నలింగత్వం చ దోషహేతుత్వం. యథా

శ్లో॥ భావత్కపీత మివ రాజతి పూర్వశైల
స్తస్మి న్భవా నివ విభాతి కళంకమూర్తిః
కాంభోజభూవరయశో భి రివ త్వదీయై
శ్చంద్రత్విషా ధవళితా భవతి త్రిలోకీ ॥

అత్ర పూర్వార్ధే పీతమివ పూర్వశైల ఇతి భిన్నలింగకోపమం ఉత్తరార్ధే యశోభి రివ చంద్రత్వి షేతి భిన్నవచనం పూర్వార్ధే ఉపమానోపమేయయోః ప్రథమాంతత్వేన గ్రహణా దుత్తరార్ధే వైయ్యధికరణ్యే న గ్రహణాచ్చ ప్రక్రమభంగః.

ఉదాహరతి భావత్కేతి. భావత్కం భవదీయం పీతం హాస్త్యశ్వం "పీతం త్వసారం హాస్త్యశ్వ" మిత్యమరః. తదివ పూర్వశైలో రాజతి. తస్మిన్ తత్ర కళంకమూర్తి శ్చంద్రవ్యక్తిః భవా నివ విభాతి. హే కాంభోజ భూవర త్వదీయై ర్యశోభి రివ చంద్రత్విషా చంద్రికయా త్రిలోకీ లోకత్రయ మపి తద్ధితార్థేత్యాదినా సమాహారసమాసే అకారాంతో త్తర పదత్వేన స్త్రీత్వాద్విగోరితీకారః. ధవళితా ధవళీకృతా భవతి యోజయతి అత్రేతి. వ్యాకీర్ణమ్

శ్లో॥ వ్యాకీర్ణం త ద్విభక్తీనామ్ వ్యాకీర్ణే తు మిథోన్వయే ॥
వ్యాకీర్ణం లక్షయతి వ్యాకీర్ణ మితి విభక్తీనాం విభక్త్యంతానాం ప్రదానా మిత్యర్థః. సంకీర్ణపద మేకం వాక్యం వ్యాకీర్ణమ్. యథా

శ్లో॥ వాచాస్మర న్నతిక్రౌర్యమ్ కోమలం మనసా వదన్
వైరి ష్వభినయ న్మైత్రీమ్ మర్మజ్ఞో జహి వంగ తాన్ ॥
అత్ర మనసా స్మరన్ వాచా వదన్ ఇతి సంబంధో వ్యాకీర్ణం ఉదాహరతి వాచేతి యోజయతి అత్రేతి స్పష్టం.

వాక్యసంకీర్ణం.

శ్లో॥ వాక్యాంతరపదైః కీర్ణమ్ వాక్యసంకీర్ణ ముచ్యతే॥
వాక్యసంకీర్ణం లక్షయతి వాక్యాంతరపదై రితి. యథా.

శ్లో॥ ధనౌ సమాకర్ష నతాన్ కృపేషు
క్షుద్రాం త్వమారోపయ ముంచ కాండాన్
ఇద్ధం కళింగాధిపసైనికానామ్
కోలాహలః క్రామతి దిఙ్ముఖాని॥

అత్ర క్షుద్రాన్ కృపేషు ఆకర్ష ధనౌ కాండాన్ సమారోపయ నతాన్ముంచ చేతి వక్తవ్యే భిన్నవాచకపదానా మన్యోన్యసంకలనా ద్వాక్యసంకీర్ణమ్.

ఉదాహరతి ధనావితి యోజయతి అత్రేతి. ధనౌ ధనుషి. "ధను ర్వంశ విశుద్ధోపి నిర్గుణః కిం కరిష్యతీతి మహాకవి ప్రయోగదర్శనా న్నపుంలింగత్వనిషేధః. కాండా న్బాణాన్ "కాండోఽస్త్రీ దండబాణార్వవర్గావసర వారి" ష్వితమరః. నతాన్ నమ్రాన్ శరణాగతానితియావత్.

వాక్యగర్భితమ్

శ్లో॥ తద్వాక్యగర్భితం యస్య మధ్యే వాక్యాంతరం భవేత్॥
వాక్యగర్భితం లక్షయతి తదితి. వాక్యేన వాక్యాంతరేణ గర్భితం సంజాతగర్భం వాక్యం వాక్యగర్భిత మిత్యర్థః "తదస్య సంజాత" మితీత చ్ప్రత్యయః. యథా

శ్లో॥ భూపాల తే విశిఖపత్రిసమీరణోఽరి
శౌర్యప్రదీపపటలీ ప్రశమం విధాయ
లోకా స్తదంజనమనం త మితీరయంతి
చక్రి స్తదీయవనితానయనేషు వృష్టిమ్॥

అత్రి శరగరుద్వేగవాతాః ప్రతిపక్షభూపప్రతాపదీపికామాలికా శ్శమయిత్వా వృష్టిం చక్రి రితి వాక్య మధ్యే తదంజన మిత్యాది వాక్యాంతరానుప్రవేశా ద్వాక్యగర్భితం.

ఉదాహరతి భూషాలేతి వాక్యగర్భితత్వం యోజయతి అత్రేతి.

అరీతికం.

శ్లో॥ రసాననుగుణారీతి ర్యత్రారీతిక ముచ్యతే॥

అరీతికం లక్షయతి రసేతి. అరీతికం విరుద్ధరీతిక మిత్యర్థః. యథా

శ్లో॥ దినముఖగవిభిన్నాంభోజపత్రేక్షణాభి
ర్నినదదళికదంబభ్రాంతికృత్కైశికాభిః
కనకతలశయుగ్మోద్భాసిపీన స్తనీభి
ర్భుజ భుజ రతిసౌఖ్యం భోగినీభి ర్నరేంద్ర!

అత్రారభటీవృత్తి రతిప్రౌఢవర్ణా గౌడీరీతి శ్చేతి ద్వయ మపి శృంగార రసప్రతియోగి.

ఉదాహరతి దినముఖేతి. దినముఖే ప్రాతఃకాలే యో రవి స్తేన విభిన్నాని అంభోజాని తేషాం పత్రాణీవ ఈక్షణాని నయనాని యాసాం తాభిః నినదతా మళీనాం కదంబం సమూహః తద్భ్రాంతికృత్ కైశికం కేశసమూహః యాసాం తాభిః కనకకలశయుగ్మవదుద్భాసినౌ స్ఫురంతౌ పీన స్తనౌ యాసాం తాభిః అత్ర రసాననుగుణత్వం విశదయతి. అత్రేతి. ఆరభటీగౌడీ చ ప్రాగేవ నిరూపితే తద్ద్వయస్యాపి శృంగారరసప్రతియోగిత్వేన నిబంధనా దరీతికం.

అధికోపమం న్యూనోపమం చ.

శ్లో॥ యత్రోపమాన మధికమ్, న్యూనం వా స్యా ద్విశేషణైః
తత్రాధికోపమం పూర్వమ్ న్యూనోపమ మతఃపరమ్.

అధికోపమ ముదాహరతి దినముఖేతి, అరీతికోదాహరణ మేవాస్యా ప్యుదాహరణం అధికౌపమ్యం విశదయతి నినదదితి యథా వా.

శ్లో॥ కాంభోజ మనుజేంద్రస్య ఖడ్గో రాజతి సంగరే
మదాలస మహీపాలయశో రాకేందు రాహువత్॥

అత్ర వీరరసే కైశికీవృత్తి రతికోమలవర్ణా వైదర్భీరీతి శ్చాత్యంత విరుద్ధే పూర్వోదాహరణా దసంతుష్టానాం సంతోషాయ ప్రత్యేక ముదాహరతి కాంభోజేతి. అత్ర రాహువ దిత్యస్య ఉపమానభూతస్య యశోరాకేం ద్విత్యధికవిశేషణోపాదానా దధికోపమ మి త్యవగంత వ్యమ్. న్యూనోపమం యథా

శ్లో॥ తిగ్మప్రభావా ఇవ శత్రుభూపా
దావాంబు భూకీల దురాపరూపాః
నిరాకృతా వారిభృతేవ రాజన్
గాంగేయ బద్ధత్సరుణాసి నా తే॥

అత్ర వారిభృతః కనకబద్ధత్సరుకరవాలస్య అధికస్య సాదృశ్య కథనా న్న్యూనోపమం.

అవశిష్టం న్యూనోపమ ముదాహరతి తిగ్మేతి. దావాంబుభూ ర్దావా నలః తస్య కీల వ ద్దురాపం రూపం యేషాం తే తిగ్మస్య సూర్యస్య ప్రభావా ఇవ "తిగ్మః ప్రభాకరే పుంసి తిగ్మం తీక్ష్ణే త్రిషు స్మృత" మితి వ్యాడిః. గాంగేయేన కనకేన బద్ధో నిర్మితః త్సరు ర్ముష్టి ర్యస్య తేన "త్సరుః ఖడ్గాదిముష్టౌ స్యా" దిత్యమరః. వారి భృతేవ జలధరేణేవ యోజయతి అత్రేతి.

లుప్తవిసర్గకమ్.

శ్లో॥ జీత్వం లోపో విసర్గస్య, సత్వ్యల్లుప్త విసర్గకమ్.

లుప్తవిసర్గకం లక్షయతి జీత్వ మితి. మనోరథా విఫలితా ఇత్యాదిం పరంపరయా విసర్జనీయ స్థానికస్య యకారస్య లోపో వ్యోర్వ్యలీతి లోపవిధానా ల్లుప్తవిసర్గత్వం లాటితోవాస ఇత్యాదౌ తు యద్యపి విసర్జనీయస్య సత్వాది సంధికార్యవశా ద్గుణే సత్యోత్వమేవ న లోపః. తథాపి విసర్గాదర్శనా ల్లుప్తవిసర్గవ్యవహార ఇతి ద్రష్టవ్యం. య దాహు రాచార్యాః అదర్శనం లోప ఇతి. యథా

శ్లో॥ లాటితో నిటలే వాసో విధినా కానసే తవ
మనోరథా విఫలితా జాతా మగధభూపతే.

అత్ర విసర్గాదర్శనా ల్లుప్త విసర్గకం.
ఉదాహరతి లాటిత ఇతి స్పష్టం.

న్యూనపదమ్

శ్లో॥ నోక్తం స్యా ద్యత్ర వక్తవ్యమ్, త దాహు ర్వాచ్యవర్జితమ్॥
యేన వినా కార్య మనుపపన్నం త దప్రయోగే న్యూనపదం ఇద మేవ వాచ్యవర్జిత మితి వ్యవహరంతి.
న్యూనపదం లక్షయతి. నేతి స్పష్టం. యథా

శ్లో॥ ఖడ్గైః కుంతై ప్రమథితై రశ్వైః కృంతైః కరివ్రజైః
కాంభోజః కురుతే భూపో, దిశో నిబిడితాంతరాః॥

అత్ర కరివ్రజై రపీతి సముచ్చయ బోధకస్యాపి శబ్దస్య వక్తవ్యస్య అనుపాదానా న్న్యూనపదమ్.
ఉదాహరతి ఖడ్గై రితి. యోజయతి అత్రేతి.

అధికపదఛందోభంగ సమాప్త పునరాదాని

శ్లో॥ యత్రాధికపదోక్తి స్స్యా, త్తత్రాధికపదం మతమ్
ఛందోభగ్నం వచో యత్ర, చ్ఛందోభంగ స్తదా భవేత్.
సమాప్తపునరాదానా త్సమాప్త పునరాక్తమ్॥

ఉద్దేశానుక్రమే ణాధికపదఛందోభంగ సమాప్త పునరాదాని లక్షయతి యత్రేత్యాదినా. భగ్నం ఛందోవృత్తం యత్ర త చ్ఛందోభంగం. సమాప్తస్య వాక్యస్య విశేషేణ ద్వారా పునరుపాదానేన సమాప్తస్య వాక్యస్య విశేషణ ద్వారా పునరుపాదానేన సమాప్త పునరాత్తకం భవతి.

శ్లో॥ కాంభోజేంద్ర ప్రతాప స్తే కుంకుమాకార దీప్తిమాన్
రంజయత్యఖిలదిశో రక్తోత్పలనిభప్రభః.

అత్ర ఆకార పద మధికపదం తృతీయపాదే ఛందోభంగః కుంకు మాకారదీప్తిమ త్త్వస్య సమాప్తస్య రక్తోత్పల నిభప్రభ ఇతి పునరుపా దానా త్సమాప్త పునరాత్తకం.

త్రయ మ ప్యుదాహరతి కాంభోజేం ద్రేతి. యోజయతి అత్రేతి. కుంకుమదీప్తిమా నిత్యనేన పూర్ణే సత్యాకార పదగ్రహణా దధికపదం తృతీయపాదే "పంచమం లఘు సర్వేషు సప్తమం ద్విచతుర్థయోః, షష్ఠం గురు ర్విజానీయా దేత చ్ఛ్లోకస్య లక్షణ" మితి లక్షణాత్ షష్ఠ సప్తమయో ర్గురుత్వాభావా చ్ఛందోభంగం. కుంకుమాకారదీప్తిమా నితి సమాప్తస్య వాక్యార్థస్య విశేషణద్వారా పునారక్తోత్పల ప్రభ ఇత్యుపాదానా త్సమాప్తపునరాత్తకం.

అశరీరమ్

శ్లో॥ క్రియాపదేన రహిత మశరీరం నిగద్యత ఇతి.

అశరీరం లక్షయతి క్రియాపదరాహిత్యే నాన్వయాభావా దశరీరమ్ అతో మతాంతరే ణానన్వయ ఇతి చాహుః యథా

శ్లో॥ రాజ్యే నిష్కంటకే నిత్యం, ప్రాసాదే ష్వనుఖేలతః
వనే సకంటకే ఘోరే, శైలే ష్వద్య సతో నృపాన్॥

అత్ర పశ్యేతి క్రియాపదానుపాదానా దశరీరం.

ఉదాహరతి రాజ్య ఇతి నిష్కంటకే నిష్ప్రతీపే సకంటకే కంటక సహితే యోజయతి. అత్రేతి.

అపూర్ణమ్

శ్లో॥ అపూర్ణం త ద్భవే ద్యత్ర, న సంపూర్ణః క్రియాన్వయః
అపూర్ణం లక్షయతి అపూర్ణ మితి.

శ్లో॥ సంపాదితా నను మయా గజతా పరిభూతా
నల్పాధ్వలంఘనగతౌ చతురా హయా మే
హేలాభిభూతశమనై శ్చ భటైః పరీతం
మామ ప్యహో న వృణుతే కలహే జయశ్రీః॥

సంపాదకీయము

పాఠకమహాశయులారా!

ఈ పరాభవవత్సరమున వెలువడవలసిన యాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్పత్త్రికాచతుష్టయము కారణాంతరములవలన నేటిదనుక బ్రచురింపబడియుండలేదు. కొలది దినములనుండి నూతనముగా నియమింపబడి పరిషత్పత్త్రికాసంపాదకతాభారము వహించియున్నాడను. పలువురు పండితకవుల నర్థించి వ్యాసరాజముల సంపాదించి పత్త్రికను బరిపుష్టి గల్పించి పరిషత్తు నేటికి బ్రచురింపగల్గినది. ఇటఁబట్టి మూఁడవ మాస పత్త్రిక సకాలమున వెలువడి విరాకరసీమ నలంకరింపగలదని మనవి చేయుచున్నాడను.

ఈ పత్త్రికాదిమపత్రమున శ్రీ శిష్ట్లా బాలకోటీశ్వరరావుగారిచే రచితమగు "వేంకటేశ్వరస్తుతి" ముద్రింపబడినది. అందలి ప్రథమ శ్లోకము న1, 3 పాదము లింద్రవజ్ర వృత్తఛందస్సును, 2, 4 పాదములు వసంతతిలకావృత్తఛందస్సును గలిగియున్నవి.

"పద్యప్రసూనార్చితపాదపద్మమ్" అని రెండవపాదమును, "త్వాం వేంకటేశం శరణం ప్రపద్యే" యని నాల్గవపాదమును, సవరించు కొనదగునేమోయని నా మిత్ర మగు వారిని చనవుచే నడిగితిని.

"ఇది మదిచ్ఛాపూర్వకమే కాని ప్రమాదపతితముగాదు. ఇట్టి వియే కొన్నిగలవనియు సమాధానించి, యట్టివి కొన్నిశ్లోకములబఠించి యయ్యాదిమశ్లోకమునకు యథాస్థితినే గల్పింపుడని నా హితుడు వాచించినాడు.

ఈ పత్త్రికయందు "భువనవిజయ" మను నొక చిన్నదృశ్య కావ్యమును - నాంధ్రీకరణార్థము హనుమన్నాటకమందలి యొక శ్లోకమును - సుకవిపూరణమునకై యొక యాంధ్రపద్యసమస్యయు బ్రకటింపబడినవి.

శారదారాధనలాలసమగు మాపండితకవిమండలి తమ యమూల్యము లగు గద్యపద్యాత్మకహృద్యవ్యాసముల బంపుచు నిరంతర మీసాహిత్యపరిషత్పత్త్రికాభివృద్ధికి దోడ్పడ బ్రార్థితము.

కాకినాడ
15-12-1966

ఇట్లు
పరిషత్పత్త్రికాసంపాదకుఁడు
(కవికంఠీరవ, కవిమార్తాండ, ప్రౌఢకవిచంద్ర, విద్వత్కవివర, బ్రాహ్మీభూషణ)
కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రి

ప్రాస్తావిక పద్యావళి	0-75
బాలభారతము (అగస్త్యకృతమునకుఁ దెలుఁగు)	2-50
బాలరామాయణము	0-25
మాధ్యమిక కారికలు - సంస్కృతము - నాగరిలిపి	2-50
యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శిలాశాసనము	1-00
రఘునాథ రామాయణము (ప్రథమ భాగము)	1-00
రాధికాసాంత్వనము - సముఖము వేంకటకృష్ణప్పనాయకుఁడు	1-50
రాఘవయాదవీయము	1-00
రెడ్డినాఁటి రెండు శాసనములు	0-50
లక్షణసారసంగ్రహము	2-00
విప్రనారాయణచరిత్రము - చదలవాడ మల్లన్న	1-25
శతకసముచ్చయము (ద్వితీయ భాగము)	1-25
శాసనపద్యమంజరి (మొదటిభాగము)	1-75
,, (ద్వితీయ భాగము)	0-75
శివరాత్రి మాహాత్మ్యము - శ్రీనాథకవి	2-50
షోడశకుమారచరిత్రము - వెన్నెలకంటి అన్నమయ్య	1-25
సర్వేశ్వరశతకము - యథావాక్కుల అన్నమయ్య	0-25
స్వప్నవాసవదత్త - భాసకృతి కనువాదము	2-00
సింహాసనద్వాత్రింశిక - కొఱవి గోపరాజు	1-50
,, (ద్వితీయ భాగము)	1-50
సీతారామచరిత్రము	1-00
హాస్యతరంగములు	0-50
42 - వార్షికమహాసభ - వ్యాసములు - 250 పుటలు	1-50

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు

* 1	సంపుటము	...	...	...	15-00
* 2	,,	...	...	...	15-00
3	,,	...	...	...	15-00
4	,,	...	...	...	15-00
5	,,	...	...	...	15-00
6	,,	...	...	...	15-00
7	,,	...	...	...	15-00

* పునర్ముద్రితముగానున్నవి.

ప్రతులకు :

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు

రామారావు పేట

కాకినాడ

తూర్పుగోదావరిజిల్లా.

రిపబ్లిక్ ప్రెస్, కాకినాడ.